

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PSYCHOSOCIÁLNÍCH STUDÍ

MAGISTERSKÁ PRÁCE

VLASTIMIL DUBSKÝ

Delikvence

v sociálním kontextu

(Delinquency In Social Context)

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. Z MAŠÁT

PRAHA

10. 8. 2007

Předem této práce chci poděkovat panu doktoru Mašátovi za jeho neskonale laskavé a trpělivé vedení této práce. Zároveň bych chtěl, a určitě nejen za sebe, poděkovat za jeho několikaleté působení na Husitské teologické fakultě, které bylo obohacením studijním, ale především lidským.

Zároveň bych chtěl poděkovat svým rodičům, kteří mi umožnili vyrůstat v klidném a milujícím prostředí. Až při psaní této práce jsem si uvědomil, jak nesamozřejmé štěstí to v současné době je.

A nakonec, ale především, děkuji Leničce, svému světlu na konci tunelu.

Prohlašuji, že tuto magisterskou práci jsem zpracoval samostatně a výhradně s použitím pramenů v práci uvedených.

Vlastimil Dubský
V Praze, dne 10. 8. 2007

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Vymezení pojmů.....	3
3. Struktura kriminality mládeže.....	4
3.1 Vývoj kriminality po roce 1989.....	4
3.2 Současná situace.....	6
3.2.1 Struktura kriminality mládeže.....	7
3.2.1.1 Majetková kriminalita mládeže.....	8
3.2.1.2 Násilná kriminalita mládeže.....	10
3.2.1.3 Ostatní kriminalita mládeže.....	11
3.2.1.4 Kriminalita mladých dívek.....	12
3.3 Shrnutí.....	13
4. Socializace.....	14
5. Hlavní kriminogenní faktory působící na děti a mládež.....	17
5.1 Poruchy chování u dětí a mládeže.....	18
5.1.1 Syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD).....	18
5.1.2 Opoziční porucha.....	20
5.1.3 Antisociální porucha chování v dětství a dospívání.....	21
5.1.4 Specifické poruchy učení (SPU).....	22
5.1.5 Jak jednat postiženými dětmi.....	22
5.2 Rodina.....	24
5.2.1 Situace rodiny v současné společnosti.....	24
5.2.2 Rodičovský vliv a tendence k delikvenci.....	26
5.2.3 Ústavní výchova.....	29
5.3 Škola.....	31
5.3.1 Šikana.....	33
5.3.2 Školní selhávání.....	35
5.4 Média.....	39
5.4.1 Televize.....	39
5.4.2 Počítačové hry.....	43
5.4.3 Internet.....	45
5.4.4 Mobilní telefon.....	46
5.5 Vrstevnická skupina.....	48

5.5.1	Extremistická hnutí.....	49
5.5.1.1	Anarchismus.....	50
5.5.1.2	Bolševismus.....	51
5.5.1.3	Neonacismus.....	53
5.5.1.4	Hooligans.....	54
5.5.2	Náboženské společnosti a sekty.....	56
5.5.2.1	Satanismus.....	56
5.5.2.2	Rodina (lásky).....	58
5.5.2.3	Scientologická církev.....	59
5.6	Alkohol, drogy a závislost.....	60
5.6.1	Gamblerství.....	65
5.7	Sociokulturní vlivy.....	66
5.7.1	Nezaměstnanost a chudoba.....	66
5.7.2	Sociokulturní hendikep.....	69
5.7.3	Etnická příslušnost.....	70
5.7.4	Urbanizace.....	72
6.	Prevence a sankce.....	73
6.1	Primární a sekundární prevence.....	74
6.2	Terciální prevence - sankce.....	76
6.2.1.	Intervence úřadu místní samosprávy.....	76
6.2.2.	Ústavní a ochranná výchova.....	77
6.2.2.1	Ústavní výchova.....	77
6.2.2.2	Ochranná výchova.....	77
6.2.2.3	Problematické působení výchovných ústavů.....	78
6.2.2.4	Sociální byt a další alternativy ústavu.....	79
6.2.3	Trest odnětí svobody.....	80
6.2.3.1	Negativní vlivy vězení.....	83
6.2.3.2	Stanfordský pokus s vězením.....	85
6.2.3.3	Reformy ve vězeňství.....	87
6.2.4	Tresty vykonávané ve společnosti.....	89
7.	Závěr.....	91
8.	Použitá literatura.....	93
9.	Shrnutí.....	96
10.	English Summary.....	97

1. Úvod

Problematika kriminality mládeže mě, v podstatě náhodou, zaujala již před velmi dlouhou dobou. Stal jsem se kdysi svědkem vážného a brutálního činu jihočeských rasistů, který skončil smrtí mladého Roma Tibora Danihela, a tento zážitek mě výrazně ovlivnil. Dlouho jsem přemýšlel, co vede mladé lidi, mé vrstevníky a spolužáky, k páchání zločinů, zvláště takto vážných. Přemýšlel jsem o tom, co je ve společnosti nebo v lidech natolik špatné, že jsou (i když mnohem spíše: jsme) schopni ve vteřině zapomenout veškeré základní principy obecné etiky i zásad mezilidského soužití. Přemýšlel jsem o tom, co zločince vede k delikventnímu chování, jaké jsou jeho následky a jak se s těmito jedinci vypořádává společnost. Tehdy jsem pochopil, že v lidech je stejně dobře najít přívětivé dobro, ale i zlo ničící život až ke kořenům.

Na gymnáziu jsem si později dopisoval s mladým člověkem, který si odpykával několikaletý trest odnětí svobody ve vězení ve Vinařicích. Poznal jsem tedy téma kriminality i z druhé strany a moje přemýšlení se obrátilo novým směrem. Pochopil jsem, že vězení není takové, jak je vidět ve filmech a že ve vězení jsou často drženi lidé, kterým tento pobyt spíše škodí, než aby je pomáhal začlenit zpět do společnosti. Že vězení samo o sobě nikomu nepomůže, ale naopak ještě upevní všechny možné negativní sklony vězňů. Začal jsem uvažovat o tom, proč společnost nedokáže najít účinnější a humánnější řešení tak aktuálního a závažného problému.

V současné době již nejsem čtrnáctiletý svědek pogromu, nechápající bezmeznost zla, ani adolescentní přítel uvězněného člověka, žasnoucí nad bezmeznou beznadějí jeho situace. Jako student husitské teologie a psychosociálních studií jsem delikvenci často studoval z mnoha různých stran a úhlů pohledu. Vzpomínám na přednášky skvělého vězeňského duchovního z Valdic, dr. Jalušky, stejně jako na kursy přední policejní psycholožky, dr. Čírtkové - a mnoha dalších. I moje vlastní názory kolísaly od optimistické víry v možnost lidstva poučit se a emancipovat z minulých chyb, až k absolutní deziluzi a pohrdání lidstvem i člověkem. Ovšem jedna věc mi z tohoto dlouhého vztahu s kriminální stránkou člověka vyvstávala stále zřetelněji – její sociální kontext. Člověk není tvor a priori dobrý, ani zlý, člověk je primárně tvor společenský. Společenský kontext mi nakonec také poskytl odpovědi na většinu mých otázek ohledně kriminality, její často zdánlivé iracionální brutality, malicherných příčin a směšných i tragických důsledků. Proto jsem v tématu této práce zasadil delikvenci právě do sociálního kontextu.

Kriminalita ani delikvence nikdy nejsou záležitostí jednotlivce či skupiny jednotlivců. Vždy je to záležitost celé komunity uvnitř národního a globálního systému, subkultury uvnitř

dominantní kultury, prostě celé společnosti jako celku. Nikdy proti sobě nestojí pachatel a oběť jako jediní, kteří by se danou věcí měli zabývat. I starost o kriminalitu, její prevenci a ochranu veřejného pořádku musí mít celá společnost, která sice může část svých starostí předat specializovaným orgánům, jako je policie, ale zároveň se o problém nikdy nesmí přestat starat. Společnost je totiž vždy zároveň obětí i pachatelem každého zločinu.

Lidé nejsou démoni, nejsme zlí od přirozenosti, naopak věřím, že máme přirozenou tendenci k dobru a lásce. Každý člověk má v sobě skrytý obrovský rezervoár potenciálních možností, skrytých talentů a schopností. Bohužel, tento potenciál je obrovský v pozitivním i negativním smyslu. Jsme podobní andělům, ovšem jak těm svatým Božím, tak i těm padlým, kterým jsme si zvykli říkat ďáblové či démoni. Ale jestliže Satan se ke svému pádu rozhodl sám o své vůli, ke kriminalitě a/nebo jinému sociálnímu selhávání vede člověka spíše než vlastní zkaženost zejména okolní společnost.

V následující práci se snažím ukázat na ty nejvýznamnější kriminogenní faktory, které ohrožují děti a dospívající a dláždí jim cestu na okraj společnosti. Temné stránky člověka i společnosti nesmějí být přehlíženy ani násilně potlačovány, že je možné a nutné se s nimi učit žít a vyrovnávat. Nikdo není předurčen ke zlému, ať už jako pachatel či oběť. Zároveň se ale zlo ve společnosti neděje náhodou, je možné vysledovat mechanismy, které ho mohou vyvolat i neutralizovat. Společnost drží v ruce všechny páky, které může při řešení situace sociálního vyloučení a selhávání, včetně násilí a kriminality. Problém delikvence je řešitelný, otázkou je, zda společnost má chuť a vůli tento problém řešit, nebo - jako doposud - pouze zahlazovat.

Na závěr úvodu si dovoluji odlehčení, kriminalita mládeže může mít i úsměvný nádech. Když jsem dokončoval tuto práci, sbíral jsem nové informace do notebooku a zároveň na něm dokončoval texty jednotlivých kapitol. Když už se práce chýlila ke konci, roztržitě jsem zapomněl brašnu s počítačem v kufru auta. A zrovna tu noc se jedna z partiček mladých uživatelů pervitinu rozhodla právě naše auto vykrást. Kromě jiného zmizel i notebook s téměř dokončenou prací, kterou jsem několik týdnů nezálhoval... Že by ironie?

2. Vymezení pojmů

Kriminalitou mládeže v této práci označuji akty, páchané nezletilými, které by byly u plně právně odpovědné osoby klasifikovatelné jako trestný čin. Delikvence je širší pojem, který zahrnuje nejzávažnější poruchy v chování mládeže projevující se především jako narušení sociálních a případně právních norem. Vedle trestných činů zahrnuje i jevy, které samy o sobě nejsou trestné, ale prozrazují selhávání dítěte i jeho sociálního prostředí - např. útěky z domova, alkoholismus, nealkoholovou toxikománii, chorobné hráčství, prostituci, účast na činnosti extrémistických skupin, závadových part, agresivitu vůči druhým či vůči věcem, až po agresivitu zaměřenou proti vlastní osobě (sebevražedné pokusy a sebevraždy).

Nezletilí pachatelé se podle věku dělí na děti ve věku do patnácti let, na mladistvé ve věku od 15 do 18 let, celkově se skupina pachatelů od 0 do 18 let věku označuje jako mládež. Toto právní rozlišení odráží praxi v trestním právu a soudnictví. Děti usvědčené z trestné činnosti jsou usměrňovány výchovným působením, eventuelně umístěním do některého typu výchovného ústavu. U mladistvých je při posuzování jejich delikvence snížena trestní sazba, nižší je spodní i horní hranice délky trestu a častěji jsou jim udělovány podmíněné či alternativní tresty. Kromě těchto dvou základních kategorií existuje přidružená skupina osob blízkých věku mladistvého, jejichž věk je považován za polehčující okolnost podle § 33 trestního řádu. Jde o krátké období osmnáctého roku života, „ve kterém lze fakultativně, za určitých podmínek, uplatnit zvláštní způsoby řízení proti mladistvému.“¹

---

¹ Chmelík, J: Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži, str. 5.

3. Struktura kriminality mládeže

V této kapitole bych rád nastínil reálnou povahu trestné činnosti mládeže a hlavní trendy, které jí v posledních dvaceti letech charakterizují. Nechci a nemohu zde podat vyčerpávající zprávu o delikventní kriminalitě a jejím překotném vývoji, který nastal po roce 1989. Půjde tedy skutečně jen o ilustrativní nástin, přesto doufám, že se mi povede zmínit nejdůležitější trendy vývoje a zásadní oblasti mládežnické kriminality.

S prací se statistikami obecně se spojují další komplikace. Přestože statistiky budí dojem vědeckosti, nezvratitelnosti a jednoznačnosti, každá statistika vychází ze specifických oblastí a hledisek výzkumu a připouští více různých výkladů. O něčem jiném mluví policejní a o něčem jiném soudní statistika. Zvláštní komplikace kriminálních statistik nutně pramení z faktu relativně nízké objasněnosti (drží se stabilně na hranici 40% zjištěných trestných činů) trestných činů. Kromě toho je nemožné zjistit, kolik ze skutečně spáchaných trestných činů bylo nahlášeno a jsou ve statistikách zaneseny. Kriminalistka zabývající se interpretací statistik PhDr. Alena Marešová uvádí, že abychom došli k reálnému počtu nezletilých pachatelů, měli bychom čísla ze statistik přibližně zdvojnásobit.²

Co se týče statistik obírajícími se kriminalitou nezletilých, vyvstává ještě jeden specifický problém. Policisté totiž při vyšetřování činů, z nichž jsou důvodně podezřelí nezletilí, zvláště pak děti do 15 let, často nejeví přílišnou vyšetřovací aktivitu a takové případy „zametají pod stůl.“ Jsou demotivováni pracným a v důsledku pro nízký věk pachatele neplodným vyšetřováním takové kriminality a v řadách policie převládá poměrně pochopitelný názor, že čas takto „ušetřený“ je vhodnější využít při stíhání často mnohem závažnější trestné činnosti dospělých pachatelů. Lze tedy předpokládat, že skutečný počet nezletilých pachatelů i jejich trestných činů je o poznání vyšší.

3. 1 Vývoj kriminality po roce 1989

Vývoj celkové kriminality i mladistvé delikvence za posledních dvacet let velmi dynamickým vývojem. Někdejší bolševický režim udržoval pořádek způsobem, který je v demokratické společnosti nepřijatelný, proto byla změna režimu v roce 1989 mezníkem i ve vývoji kriminality. V roce 1990 statistické ukazatele vypovídají o poklesu kriminality, který byl ovšem způsobem rozsáhlou prezidentskou amnestií a zrušením specifické kategorie přečinů. Od roku 1991 pak počet spáchaných trestných činů i jejich pachatelů rychle stoupal.

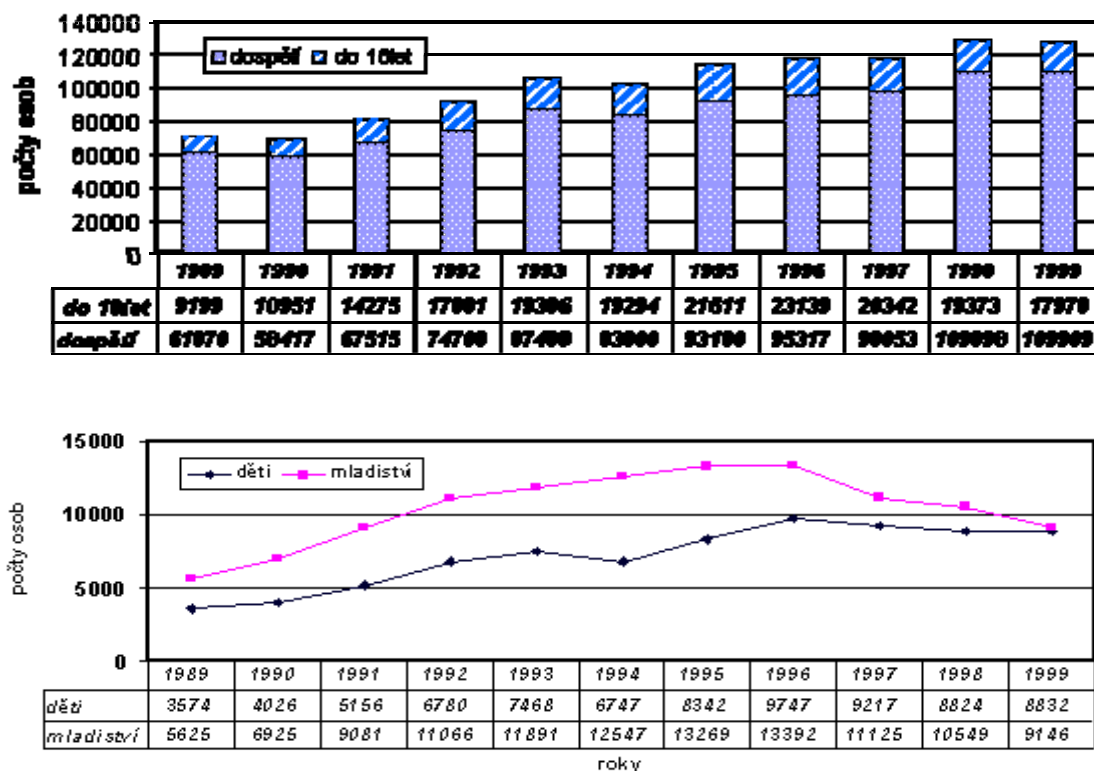
---

² Marešová, A.: K problematice delikventní mládeže – hlubší pohled na statistické údaje.

Stejně tak se zvyšovaly všechny ukazatele kriminality dětí a mladistvých, stejně jako jejich podíl na celkové kriminalitě. I zde stoupala nejvíce majetková a násilná trestná činnost. Podíl dospívajících na celkové kriminalitě v roce 1989 byl 8,5%, v roce 1996 kulminoval na hodnotě 12,8% a v roce 1999 opět klesl na 7,9%. V novém tisíciletí podíl dětí a mládeže na celkové kriminalitě stagnuje na úrovni sedmi procent. Počet evidovaných trestných činů spáchaných nezletilými pachateli kulminoval též v roce 1996, na počtu 35 000 skutků, od té doby také klesá, až na 26 535 trestných činů v roce 1999. Počet trestných činů dětí s výjimkou roku 1998 rok od roku mírně stoupal až na 12 464 v roce 1999, naproti tomu počet trestných činů mladistvých od roku 1996 klesal až na 13 507 v roce 2000. Celkově podíl pachatelů do 18 let mezi všemi pachateli též mírně klesal, vrcholu dosáhl roku 1996, kdy bylo registrováno přibližně 23 tisíc těchto pachatelů, což znamenalo asi 19,5 procenta z celkového počtu usvědčených pachatelů. V roce 2000 tvořili mladí delikventi již jen 13,7 procent celkového počtu usvědčených pachatelů, což znamená 17 804 pachatelů, z čehož bylo 8 899 dětí a 8 905 mladistvých.³

Vývoj obecné kriminality i delikvence dětí a mladistvých v devadesátých letech 20. století přehledně ilustrují následující grafy.⁴

Vývoj počtu pachatelů do 18 let a počtu dospělých pachatelů evidovaných Policií ČR od r. 1989

³ Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky.

⁴ Marešová, A.: K problematice delikventní mládeže – hlubší pohled na statistické údaje.

3.2 Současná situace

V současné době kriminalita dětí a mladistvých stagnuje či mírně klesá, po výrazném poklesu na přelomu století. Na tomto příznivém vývoji se kromě zlepšující se péče o děti a mládež projevily i další faktory. Například stárnutí společnosti, ve které ubývá dětí a mladistvých, a také změna hranice způsobené škody při krádeži ze dvou na pět tisíc. Právě drobné krádeže totiž tvořily významnou část zejména dětské kriminality.

V letech 2005/06 bylo za spáchání 3086/3090 trestných činů stíháno 3341/3027 dětských pachatelů a za 7614/6467 skutků 5654/5808 mladistvých. V posledních dvou letech se tedy potvrdil dlouhodobější trend poklesu kriminality mládeže. Obdobně klesl i objem kriminality dospělých, takže podíl dospívajících na celkové kriminalitě v roce 2006 stagnoval na 2,5% podílu dětí a 4,7% podílu mladistvých.⁵

Delikvence mládeže se od kriminality dospělých významně odlišuje. Při sledování struktury delikvence je třeba přihlídnout k této specifické charakteristice kriminality mládeže, dané věkem, omezenými zkušenostmi a celkovou nevyzrálostí mladistvých pachatelů. Výběr předmětu útoku je určován specifickým vývojovým hodnotovým systémem. Výrazně se projevuje vliv konzumního životního stylu a reklamy. K páčání trestné činnosti dochází často nepromyšleně, pod vlivem situace. Trestná činnost je páčána skupinově s nízkou úrovní organizace, přičemž obvykle nedochází k promyšlené přípravě. Při páčání trestné činnosti tak pachatelé častěji improvizují, přičemž nedostatek schopností a zkušeností kompenzují brutalitou a používáním neúměrných prostředků. K tomu pomáhá častá přítomnost alkoholu a některých drog posilujících odvalu i agresivitu, vedlejším působením pak často dochází k devastaci okolí a neúčelnému ničení věcí. Při recidivě stereotypně uplatňují vyzkoušený postup, páčají stejné trestné činy. Charakteristická je nízká snaha utajit páčání trestné činnosti, kterou se pachatelé naopak chlubí, zejména ve vrstevnických skupinách. V těchto skupinách si mladí pachatelé také zkoušejí zajistit alibi, obvykle až po spáchání činu.⁶

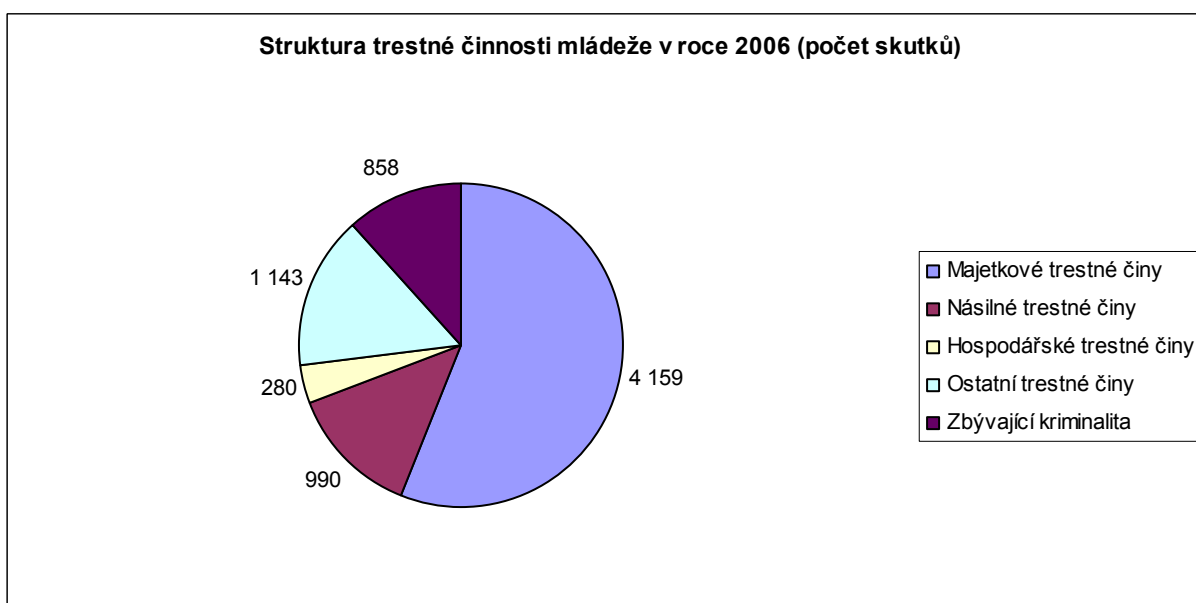
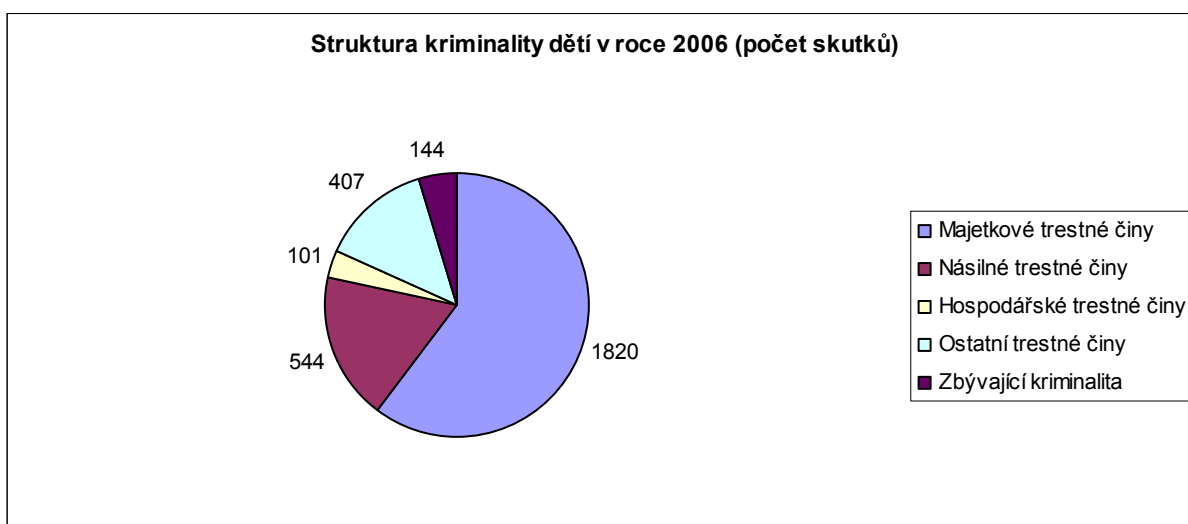
---

⁵ Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky. Statistické výkazy Policejního prezidia ČR.

⁶ Chmelík, J.: Trestná činnost mládeže a páčaná na mládeži, str. 11.

3.2.1 Struktura kriminality mládeže

Tradičními oblastmi mladistvé kriminality je majetková a násilná trestná činnost. Dále se mladí delikventi významně angažují v drogové a extremistické kriminalitě, o kterých bude podrobněji pojednáno na odpovídajících místech této práce. Kromě toho se mladí podílejí na sexuálních deliktech, z nichž ale většinu tvoří sexuální vztahy nerespektující věkovou hranici stanovenou zákonem. Celkem se mládež v uplynulém roce dopustila 10 272 trestných činů, z toho plná polovina, 5 703 tr.č. připadá na majetkovou trestnou činnost, dále pak 1 456 násilných tr.č., 375 hospodářských tr.č. a 249 mravnostních tr.č. Zbývající kriminalita tak činila 2489 trestných činů, včetně 327 drogových tr.č. (nedovolené držení a výroba, šíření toxikomanie) a 27 extremistických tr.č. bez násilí (hanobení národa a rasy, podněcování k nenávisti, podpora a propagace hnutí). Strukturu kriminality dětí a mladistvých v roce 2006 znázorňují následující grafy.

3.2.1.1 Majetková kriminalita mládeže

Zřetelně nejvýraznější podíl na delikvenci mladistvých má majetková trestná činnost. V této oblasti, i přes nepopiratelný pokles trvající v podstatě od roku 1997, mají děti a mladiství nejvyšší podíl, a to jak v absolutních číslech, tak i v podílu na celkové kriminalitě. Tento podíl je nejvyšší u kapesních krádeží kde dospívající tvoří celých 26,5% všech pachatelů, přičemž děti jsou dokonce častějšími pachateli než mladiství. Celkově byli v roce 2006 nezletilí delikventi usvědčeni přibližně z 13,5% objasněných trestných činů majetkové povahy, přičemž tvořili 13,9% všech usvědčených pachatelů tohoto druhu trestné činnosti (v roce 2000 to bylo 22%, resp. 25%). Odhaduje se, že přibližně stejný podíl mají nezletilí pachatelé u neobjasněné majetkové trestné činnosti. Významně se mladí pachatelé také podílejí na méně závažné majetkové trestné činnosti, kdy způsobená škoda nedosahuje výše 5 000 Kč a tedy nemůže být kvalifikována jako trestný čin krádeže, tyto přestupky zastupují zejména lavinovitě se šířící krádeže ve velkých hypermarketech a podobných obchodech. Doménou mladých lapků zůstávají zejména kapesní krádeže, vykrádání aut, krádeže jízdních kol, věcí z balkónů, krádeže v obchodech, krádeže v bytech a v neposlední řadě ve vlastních rodinách.

Vysoký je podíl dětí a mladistvých i na krádežích a vykrádání aut. Relativně vysoký počet těchto trestných činů, u kterých je nutné zajistit sofistikovaný odbyt zcizených věcí, naznačuje, že nezletilí pachatelé „pracují“ jako součást organizovaných kriminálních gangů pod vedením mafie dospělých šéfů. Tak se specifická kriminalita mládeže integruje do jednoho celku s „velkou“ kriminalitou, se všemi negativními důsledky, ke kterým to vede.

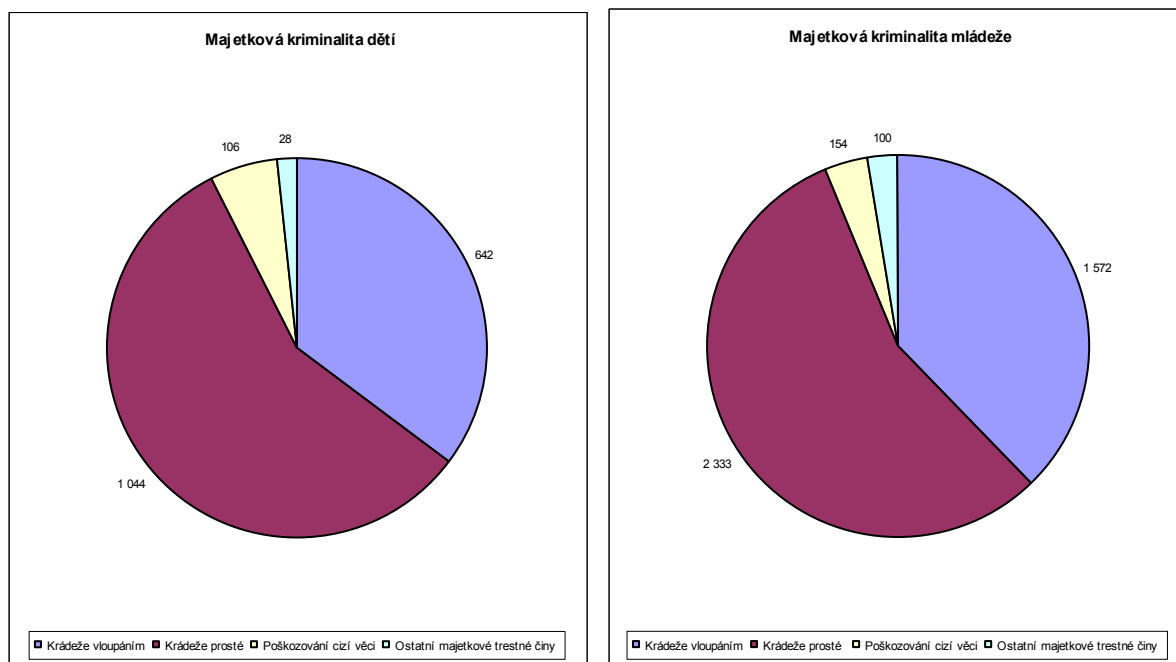
Obdobně krádeže vloupáním (do obchodů, kiosků, škol, bytů atd.) budí podezření, že odbyt kradených věcí a jejich zpeněžení nejsou již jen záležitostí pachatelů. Rozšiřuje se cílené najímání nezletilých na páchaní kriminálních skutků. Kriminální gangy si najímají děti nebo skupiny dětí a vyplácejí jim podíl na zisku nebo jim darují pro děti atraktivní, ovšem objektivně bezcenné zboží (hračky, sladkosti apod.); někdy jsou děti k trestné činnosti nuceny násilím nebo vyhrožováním, jindy je trestný čin spáchán jako „iniciační rituál“ nutný pro vstup do party. Zvláště alarmující skutečností je, že v některých případech vychází najevo, že děti k trestné činnosti nutí jejich vlastní rodiče, kteří děti do 15 let považují za „ideální“ (protože prakticky nestíhatelné) pachatele. Ke stejnému druhu kriminality dospívající stále častěji přivádí též závislost na drogách nebo hracích automatech.

V letech 2005/06 spáchalo 683/642 krádeží vloupáním 894/642 dětí a 1722/1572 vloupání spáchalo 1168/1163 mladistvých. Nejčastěji vylupovanými objekty byly v roce 2006

obdobně jako v minulých letech rekreační chaty (204 vloupání), rodinné domy (196 vl.), byty (194 vl.), obchody (162 vl.), kiosky (141 vl.), hostince a restaurace (114 vl.) a školy (88 vl.).

Krádeží kapesních a na osobách v letech 2005/06 spáchalo 337/448 skutků 314/328 dětí a 424/325 tr.č. spáchalo 302/242 mladistvých. V letech 2005/06 se 110/79 krádeží automobilů dopustilo 113/66 děti a 589/456 tr.č. spáchalo 438/366 mladistvých. U krádeží věcí z automobilů se v letech 2005/06 112/74 skutků dopustilo 93/54 děti a 387/359 tr.č. spáchalo 171/188 mladistvých. Krádeží v bytech se v letech 2005/06 dopustilo v 90/70 případech 89/72 dětí, a 244/188 tr.č. spáchalo 212/151 mladistvých. Celkově v uplynulých dvou letech spáchalo 944/863 děti a 1859/1684 mladistvých 999/1 044, resp. 2674/2 333 krádeží. I u krádeží se tedy ve většině ukazatelů potvrdil dlouhodobý mírný pokles objemu kriminality mládeže.

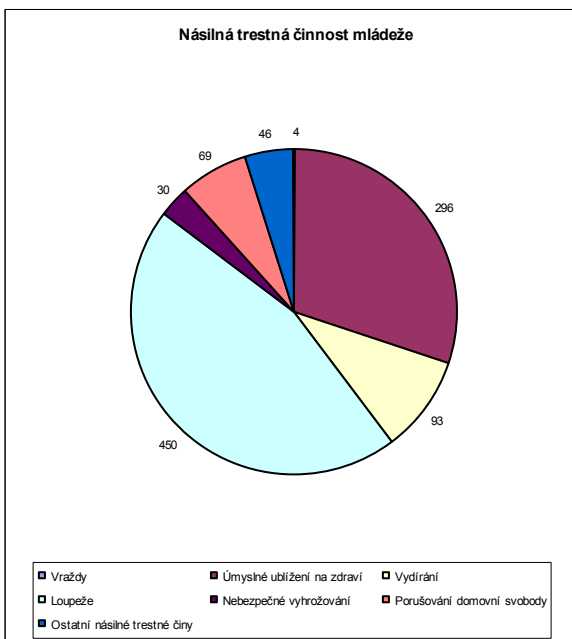
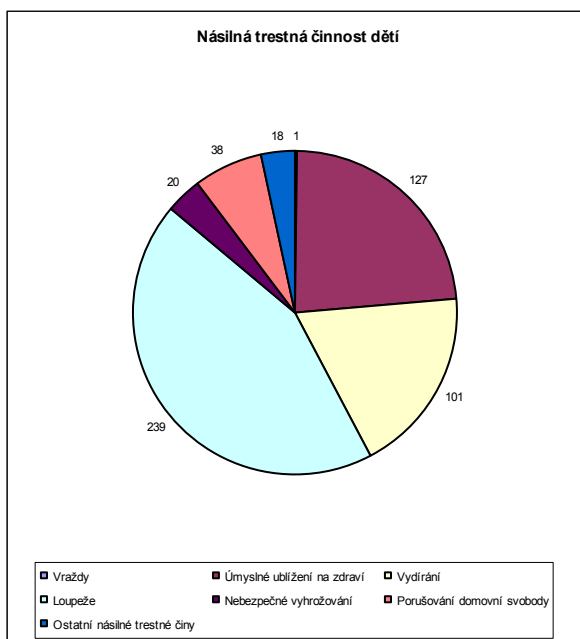
Z ostatních majetkových trestných činů se mladí pachatelé dopouštějí významnější měrou jen charakteristického trestného činu poškozování cizí věci. V letech 2005/06 78/106 trestných činů spáchalo 123/187 dětských pachatelů a 141/154 tr.č. 132/160 mladistvých. Strukturu majetkové trestné činnosti v roce 2006 zobrazují následující grafy.

3.2.1.2 Násilná kriminalita mládeže

Násilná trestná činnost je u mladistvých charakteristická vysokým stupněm brutality, související s nedokonalým provedením činu i malou sebedůvěrou pachatelů. Nedostatečné schopnosti jsou nahrazovány použitím zbraní (cokoli, co učiní útok důraznějším) a zejména přítomností party, která zajišťuje jednak převahu nad obětí útoku, tak i anonymitu pachatele. Nejčastějším činem mládeže je loupež, spojení násilné s majetkovou kriminalitu. Vysoký je podíl úmyslného ublížení na zdraví, u kterého nelze určit podíl extremistického vlivu. Charakteristické je pak také vyhrožování a vydírání hrozbou dalším násilím, které má oběti útoku odradit od vyhledání spravedlnosti.

Na nejvážnější násilné činnosti, vraždách, se děti a mladiství podílejí malým dílem. V letech 2005/06 spáchaly děti shodně jednu vraždu, mladiství čtyři, respektive dvě. Naopak nejčastěji se mladí pachatelé tradičně dopouštějí loupeže, u které oproti ostatním trestným činům kulminace nastala v roce 2003 na hodnotě 800 skutků. V letech 2005/06 spáchalo 215/238 dětí 295/236 loupeží a 543/450 tr.č. spáchalo 482/472 mladistvých. Dalším výrazně zastoupeným trestným činem je úmyslné ublížení na zdraví. V uplynulých dvou letech 152/127 takto klasifikovaných skutků spáchalo 166/131 dětských pachatelů a 327/296 činů 320/275 mladistvých. Shodně 101/101 skutků vydírání spáchalo 129/107 dětí, čímž překonali mladistvé, kterých spáchalo 114/93 skutků 90/67 pachatelů. Celkově v roce 2005 spáchalo 700 dětí a 1027 mladistvých 581, resp. 1149 násilných tr.č. a v roce 2006 pak 555 dětí a 907 mladistvých spáchalo 544, resp. 990 násilných tr.č. Strukturu násilné trestné činnosti dětí a mládeže v roce 2006 ilustrují následující grafy.

3.2.1.3 Ostatní kriminalita mládeže

Podíl dětí a mladistvých na hospodářské kriminalitě je pochopitelně nízký. Jedinou výjimku tvoří neoprávněné držení platební karty, které se mírně zvyšují počty skutků i jejich pachatelů. V letech 2005/06 se 71/ 87 skutků dopustilo 64/60 dětí a 96/117 skutků spáchalo 50/80 mladistvých.

Co se týče sexuální kriminality, její nejzávažnější formy nepáchá mládež, ale jsou páchany na mládeži. Nejčastějším deliktem mladých je pohlavní zneužívání, nejčastěji nerespektováním věkové hranice pro pohlavní styk, a také zločin mnohem vážnější, znásilnění. Pohlavního zneužívání se v letech 2005/06 dopustilo v 92/60 případech 74/56 dětí a 153/139 případů spáchalo 145/121 mladistvých. V letech 2005/06 pak 7/5 znásilnění spáchalo 7/9 dětských pachatelů a 26/21 tr.č. 22/21 mladistvých.

Drogovou a extremistickou kriminalitu mládeže popisují podrobněji na příslušných místech této práce. Přestože statisticky netvoří příliš velkou část kriminality mládeže, představují svým sekundárním působením vážné narušení zdravého vývoje a výchovy dospívajících.

Z ostatní kriminality jsou statisticky významné ještě typicky teenagerské delikty, kterými jsou sprejerství a výtržnictví. Sprejerství se v letech 2005/06 v 126/132 případech 123/132 dětí a v 380/363 případech 275/256 mladistvých. V těchto dvou letech pak 83/85 trestných činů výtržnictví spáchalo 71/82 dětí a 196/192 tr.č. 191/177 mladistvých.

3.2.1.4 Kriminalita mladých dívek

Významným trendem obecné kriminality a delikvence obzvláště je zvětšující se podíl dívek a žen na celkové kriminalitě. U dívek a žen se vzhledem k jejich tradičním sociálním rolím předpokládá vyšší míra prosociálního chování i cítění a menší míra delikvence. Zdá se však, že i do kriminální oblasti lidského bytí pronikla emancipace. Kriminalita žen opsala po roce 1989 obdobnou křivku jako celková kriminalita. Po strmém nárůstu v devadesátých letech následoval pokles a stagnace, které pokračují v novém tisíciletí. V roce 2006 tvořilo 16 708 odsouzených žen 13,6% z celkového počtu usvědčených pachatelů.⁷ Ženská kriminalita je tedy relativně méně rozšířená, ovšem alarmující je na ní vysoký podíl dětí a dospívajících dívek.

Stejně jako u chlapecké delikvence, i dívky se nejčastěji dopouštějí majetkových trestných činů, za kterými následují násilné a mravnostní trestné činy. Krádeže věcí z aut, vloupání do bytů nebo i pohlavní zneužívání jsou některé z oblíbených dívčích zločinů, ve kterých jejich podíl tvoří čtvrtinu i více než polovinu celkové ženské kriminality. Zvláště závažným fenoménem je výrazné zapojení dívek do patnácti let, které v některých trestných činech dokonce překonávají mladistvé dívky.

Vzrůstá počet delikventních dívek, které dokonce vytvářejí čistě ženské gangy specializující se na vykrádání aut, krádeže kol, případně krádeže v obchodech. Alarmující skutečností je pak to, že kriminalitu nezletilých reprezentantek něžného pohlaví stále častěji provází surová brutalita vůči obětem, které mnohdy končí i vážným zraněním. Přesto prosté ublížení na zdraví tvoří menší část ženské násilné kriminality, mnohem rozšířenější je trestný čin loupeže. Mladá děvčata se na loupežích podílela v jedné čtvrtině až jedné polovině celkové ženské kriminality. Stejně jako u majetkové kriminality děvčata do patnácti let překonávala mladistvé ženy.⁸ Nárůst násilných a násilím provázených trestných činů ovšem stoupá obdobně u dívek i chlapců. Agresivní násilí je zřejmě dospívajícími obou pohlaví považováno za přirozený jev a legitimní způsob dosažení cíle. Může ale zároveň vypovídat o stoupající frustraci a vykořeněnosti pachatelů, projevující se nesmyslnou agresivitou. Přesto stále zůstává pravdou, že u dívek je hrozba delikventního jednání méně závažným problémem než u chlapců.

---

⁷ Statistické výkazy Policejního prezidia ČR.

⁸ Moulisová, M.: Vývoj trestné činnosti žen z pohledu policejní statistiky.

3.3 Shrnutí

Mladistvá delikvence je až překvapivě stabilním polem. Po razantním nárůstu delikvence v devadesátých letech, dochází k postupnému poklesu kriminality mládeže ve všech zkoumaných ukazatelích. Co se týče trendů kriminality mládeže, ukazují se jako poměrně stabilní, stejně jako její tradiční oblasti. Podrobnější analýza struktury kriminality podle pohlaví, a u dívek i podle věku:

1) ve skladbě trestné činnosti dívek do 15 let výrazně převažují krádeže a obvykle s nimi spojené trestné činy poškozování cizí věci a porušování domovní svobody a trestný čin loupeže.

U mladistvých dívek je nejčastěji evidovaným trestným činem krádež a u části mladistvých zlodějek i poškozování cizí věci a porušování domovní svobody. Dále jsou pro ně charakteristické trestné činy křivého obvinění a křivé výpovědi, padělání a pozměňování veřejné listiny, podvody, loupeže a porušení tzv. drogových zákonů stále častěji i výtržnictví.

2) U pachatelů - chlapců do 15 let a mladistvých - jsou též nejčastějším trestným činem jimi spáchaným majetkové trestné činy, konkrétně krádeže včetně krádeží vloupáním. Následují násilné trestné činy: loupeže, úmyslné ublížení na zdraví. Další často se vyskytující trestnou činností chlapců je výtržnictví, vydírání, též křivá výpověď a křivé obvinění, padělání a pozměňování veřejné listiny, podvod (jen podíl pachatelů těchto trestných činů je mezi ostatními pachateli – chlapci výrazně menší než u dívek), dále pytláctví, nedovolené ozbrojování, nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů a šíření toxikomanie atd., podílnictví, násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci, šíření poplašné zprávy.⁹

Z těchto údajů lze vypožorovat několik charakteristických aspektů současného vývoje kriminality mládeže: větší míru násilných trestných činů a násilného chování vůči oběti. Větší zapojení dětí a dívek ve skladbě trestné činnosti mládeže, která vypovídá o aktuálních problémech ve společnosti, která nedokáže úspěšně socializovat podstatnou část dětské populace. Vzhledem k tomu, jak budou dětští pachatelé dorůstat, budou zřejmě narůstat i jejich kriminalita a problémy, které bude působit ve společnosti. Potvrdila se majetková povaha většiny trestné činnosti mládeže, na které se projevuje motivaci trestné činnosti potřebou financí. Finančně náročný životní styl mladých lidí souvisí s konzumní atmosférou ve společnosti a v mnoha případech souvisejí se závislostí na drogách, alkoholu či výherních automatech.

---

⁹ Marešová, A.: K problematice delikventní mládeže – hlubší pohled na statistické údaje.

4. Socializace

Když dítě přichází na svět, stojí mimo dobro a zlo. Není špatné ani dobré, ale má potenciál pro obě možnosti. Přestože již novorozenec je do jisté míry určen svou genetickou výbavou, narozením začíná celoživotní zápas mezi dobrem a zlem. Na jeho konci může stanout samostatný, zodpovědný a po všech stránkách vyzrálý jedinec prožívající víceméně kvalitní život, anebo také zoufalý asociál živořící na okraji společnosti, za zdmi ústavů a věznic. Tomuto zápasu říkáme podle našeho pochopení různě – výchova, dospívání, zrání či vzdělávání – ovšem vzhledem k společenskému aspektu tohoto zápasu se jako nejuvýstižnější prosadil pojem socializace. Socializace v podstatě probíhá celý život, ovšem nejzásadnější vítězství i prohry v jejích bitvách jsou záležitostmi raného věku, dětství a dospívání.

Člověk se člověkem nerodí, ale stává. Socializace je určitou obdobou evoluce, ve které se různé formy života přizpůsobovaly okolnímu prostředí a také přizpůsobovaly okolní prostředí svým potřebám. Evolucí vznikl člověk jako druh, socializací vzniká člověk jako jedinec. Je to v podstatě ontogenetický vývoj novorozence v člověka,¹⁰ který je závislý na lidské společnosti, ve které novorozenec vyrůstá.

Známé jsou příklady takzvaných vlčích dětí, dětí, které nevychoval člověk ale zvířata. Tyto děti byly v raném věku opuštěny lidmi, načež je adoptovala divoká zvěř. Tyto děti neovládaly základní lidské schopnosti (řeč), zato se výborně orientovaly ve způsobu života svého adoptivního druhu. Příklad těchto dětí ilustruje důležitost výchovného prostředí pro socializaci dítěte. Dítě je natolik variabilní, že se dokáže přizpůsobit jakémukoli druhu výchovy a reaguje na všechny druhy podnětů. Bez ohledu na genetickou informaci se lidské mládě ve vlčí smečce stane vlkem. Čím se stane dítě vyrůstající mezi násilně jednajícími alkoholiky?

K úspěšné socializaci dítě potřebuje kvalitní okolí, které uspokojí jeho základní potřeby a také mu poskytne kvalitní podněty a zpětnou vazbu pro jeho učení a zrání. Pokud ovšem tyto kvalitní podněty chybí, socializace se bez nich nezastaví – jen se začne odchylovat od kýženého směru, perverzní. Socializace probíhá vždy a stále, pokud je dítě schopné reagovat na podněty. Proces socializace neustává ani pokud o dítě, nejeví jeho společníci zájem, najde si socializačního partnera v televizi, počítači nebo partě kamarádů. I v tomto případě ale platí, že dítě se nebude socializovat žádoucím způsobem, tedy na skutečně prosociální hodnoty a normy, ale tak jak to vyhovuje společnosti televizních filmů nebo vrstevnické party. Taková socializace je pak parodií sebe sama. Namísto aby dítě vrůstalo do společnosti, adaptací na

---

¹⁰ Nakonečný, M.: Sociální psychologie, str. 135.

nevhodné podmínky se ze společnosti vlastně vyděluje. Namísto socializace nastupuje disocializace (asocializace).

Úspěšná socializace je dlouhodobý, neustále probíhající proces, který začíná již od počátku života dítěte. Prvním mezníkem je primární připoutání dítěte k hlavní pečující osobě, nejčastěji matce, a navázání uspokojivého vztahu k ní. Z tohoto vztahu dítě čerpá uspokojení svých potřeb, a hlavně je mu zdrojem primárního přijetí. Vztah důvěry, lásky a přijetí otevírá dítěti pozitivní vztah ke světu, o němž právě začíná získávat první zprostředkované informace. Pokud dítě cítí jistotu a opěrný bod, je spokojenější, odvážnější a zvědavější. Pokud je dítě odmítáno, stává se úzkostným a nejistým a svět vnímá negativně jako ohrožující nebezpečí. Už v tomto období je možné poznamenat dítě hlubokými šrámy, které se sice mohou projevit až za relativně dlouhou dobu (v dospělosti), ale které se velmi špatně překonávají a odstraňují.

Dítě na začátku svého života není ani přehnaně náročné, ani vybíravé. Bude spokojené, když bude v čistém, přiměřeně hřejivém prostředí, nebude mít hlad a žízeň a hlavně, pokud bude někým milované. Dítě potřebuje lásku a péči, ale už mu tolik nezáleží na tom, kdo mu je dá. Bude vděčně opětovat lásku jakékoli pečující osobě, bez ohledu na pokrevní pouta. Dítě se, i později ve svém vývoji, ochotně naváže na jakoukoli vhodnou i méně vhodnou osobu či neosobního socializačního partnera. To na jednu stranu umožňuje například úspěšnou adopci či resocializaci problémových jedinců, ale také nahrazení chybějícího výchovného partnera nevhodným působením televize, vrstevnické party atd.

Jaké konkrétní cíle pak tedy socializace sleduje a jak jich dosahuje? Nakonečný vypočítává sedm aspektů socializace: 1. osvojení základních kulturních návyků (stolování, hygiena, slušné chování). 2. Odpovídající používání nástrojů. 3. Osvojení mateřského jazyka a dalších forem komunikace. 4. Základní orientace v časoprostoru, společnosti a přírodě. 5. Osvojení sociální role odpovídající pohlaví a věku. 6. Orientace v základních společenských normách a hodnotách (dobro a zlo, správné a špatné). 7. Vývoj od dětského egoismu k prosociálnímu jednání. Ovšem vlastním cílem socializace je internalizace, zvnitřnění společenských norem, po němž již člověk jedná morálně nikoli z vnějšího donucení, ale z vlastního vnitřního popudu.¹¹

Pro úspěšné pokračování socializace je důležitý styl rodičovské péče umožňující žádoucí sociální prostředí a interakce. Maccobyová a Marin v roce 1983 popsali model rodičovské péče na základě dělení dvou vzájemně se prolínajících dimenzí.¹² První je dimenze

---

¹¹ Nakonečný, M. Encyklopedie obecné psychologie, str. 317-318.

¹² Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, str. 23-25.

hodnot vyžadující/ovládající a nevyžadující/neovládající; druhá je dimenze hodnot přijímající/reagující/ zaměřenou na dítě proti odmítající/nereagující/ orientovanou na rodiče. Vzájemnou kombinací těchto možností vznikají základní typy péče: autoritativní, autoritářský, shovívavý, zanedbávající. Ideální je samozřejmě kombinace vysokých nároků a vysoké péče, tedy péče vyžadující/ovládající a zároveň přijímající/reagující/orientovanou na dítě. Tento styl péče „vyžaduje od dětí, aby se chovaly rozumně a společensky na úrovni odpovídající jejich věku a schopnostem. Vřelý pečující, vyptává se na názory a city dítěte. Rodičovská rozhodnutí bývají dětem zdůvodňována.“¹³ Takto vychovávané dítě má nejlepší předpoklady stát se vyžralou, samostatnou a úspěšnou osobností. Naproti tomu autoritářský a shovívavý styl může vést děti k izolaci a agresi, v druhém případě spojenou s nesamostatností a neovládáním impulsů. Zanedbávající výchovný styl pak selhává ve stanovení hranic chování, děti jsou rozmařilé, se sklonem k záškoláctví a užívání alkoholu a drog.

Socializace probíhá z největší části v rodině, přičemž se uplatňují procesy sociálního učení, nápodoby a podmiňování. Děti na výchovné působení většinou dobře reagují, mají přirozenou potřebu „schválení dospělými.“¹⁴ C. Rogers tuto univerzální potřebu považoval za vrozenou, ovšem i kdyby nebyla vrozená, je obecná, vycházející z potřeby společenského přijetí a tvorby vlastního sebevědomí. Sebevědomí předškolní děti čerpají především z rodičovské zpětné vazby. Kárání na ně působí jako rozlad, který řeší svým chováním a cítí že obnovují kýžený vztah. Děti se tak učí jednat strategicky včetně anticipace důsledků vlastních činů a mění podle toho své chování. Ostatně i styl rodičovské péče se může v průběhu času měnit, v závislosti na temperamentu dětí i rodičů, rozhledu, zkušenostech a vzdělání rodičů.

Jak již bylo řečeno, většina socializačního působení probíhá v rodině. To by mělo zajistit, že tento proces bude probíhat zdárně, v klidném a milujícím prostředí a v rámci společensky uznávaných hodnot a vzorců jednání. To ovšem nemusí platit vždy a problém může nastat v mnoha úrovních. Pokud nejsou hodnoty společnosti v souladu s hodnotami rodiny, je výsledkem kvalitní socializace na rodinné prostředí delikventně jednající dítě bez výčitek svědomí. Na úspěšnou socializaci útočí tolik různých predátorů, že ukončený zdravý vývoj jedince vypadá jako malý zázrak. Pokud se tento zázrak nepovede, přichází čas řešit problémy, které nutně přijdou. Delikvence je jedním z nich.

---

¹³ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, str. 24.

¹⁴ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, str. 354.

5. Hlavní kriminogenní faktory působící na děti a mládež

V této práci jsem chtěl zdůraznit, že mladí delikventi (i dospělí kriminálníci) nejsou jiní lidé než například autor nebo čtenáři této práce. Neexistuje žádná kriminální mutace, osud nebo předurčení ke spáse či zavržení. Jsme si rovni, jsme podstatně stejní lidé, přesto natolik různí. Ani mladistvý prostitut nebo vrah ovšem nemusí být lidské zrůdy, ale častokrát jen velmi strádající a nešťastní lidé, kteří prostě jednají na základě svých zkušeností.

Jak jsem již napsal, rodíme se mimo dobro a zlo. Ale přes obecnou tendenci k dobru vyrostle množství lidí v příklonu ke zlu. Nemyslím si, že je to zkažeností jejich podstaty (která nemůže být zkaženější než nás ostatních), ale negativní shodou okolností, ohrožujících faktorů a působení, které mohou nakonec vést k vážným osobnostním defektům a kriminálnímu jednání. V této části bych rád nastínil nejvýznamnější kriminogenní faktory a způsoby jejich působení na děti a dospívající.

Jednotlivé negativní faktory působící na děti a dospívající mají tendenci sdružovat se a násobit. Tak jako člověk s podlomeným zdravím snáze podléhá dalším nemocem, které mu dále podlamují zdraví, je u dětí, výrazně ohrožených jedním ze zmíněných faktorů, pravděpodobné, že na něho budou působit i některé nebo všechny ostatní. Špatná situace v rodině se podepisuje na školních výkonech, příklonu k masmédiím nebo vrstevnické skupině. Naopak špatné výsledky ve škole mohou narušovat vztahy v rodině a následně vést k obdobným mechanismům úniku. Neštěstí roste v hroznech, a kde je jeden problém, další komplikace se ochotně přidávají. Poměrně velká část dětí tedy není významně ohrožena žádným z následujících kriminogenních faktorů, protože vhodné podmínky v základních předpokladech jim umožňují vytvořit si imunitu proti ostatním pokušením. A naopak jsou některé děti ohrožené bez výjimky všemi negativně působícími faktory, protože jim základní podmínky jejich životní situace neumožnily rozvinout alespoň minimální obranyschopnost.

Pochopení míry a způsobu působení kriminogenních faktorů na děti a mládež pomáhá dívat se mladistvé delikventy bez černých ani růžových brýlí. Na mladistvou kriminalitu není třeba pohlížet jako na něco démonického, ale naopak čistě lidského. Pochopení mechanismů vzdalujících nebo přibližujících nezletilé k překračování zákona umožňuje také vhodnou intervenci a preventivní působení.

5.1 Poruchy chování u dětí a mládeže

Do této kapitoly jsem se pokusil zařadit nejvýznamnější biologicky podmíněné poruchy chování, které se u dětí a mládeže vyskytují. Tyto poruchy spojuje negativní působení na chování dítěte ve společnosti, stejně jako na jeho celkový psychosociální vývoj. Tyto poruchy jsou trefně označovány jako disruptivní (rozvratnické). Rozvratnické poruchy významným způsobem narušují a ztěžují socializaci dítěte, zatěžují jeho vztahy v rodině i vrstevnické skupině a jejich nositele významně disponují k problémovému a posléze i delikventnímu chování.

5.1.1 Syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD)

Syndrom ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) je moderní termín, který na konci minulého století nahradil u této poruchy dřívější označení lehká mozková dysfunkce (LMD). Kromě poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) do této kategorie patří ještě prostá porucha pozornosti (ADD) bez hyperaktivity a také problematičtější ADHD s agresivitou. Syndrom sestává z mnoha různých kombinací příznaků soustředěných do dvou oblastí, poruch pozornosti a soustředění a pohybové hyperaktivity a impulzivity. Aby dítě bylo označené jako hyperaktivní musí nejméně půl roku vykazovat šest a více konkrétních příznaků.¹⁵ Děti se například nedokáží soustředit, mají problémy udržet pozornost, dokončit úkol, který vyžaduje soustavnější práci, motoricky se projevují nekontrolovatelnou aktivitou, nekoordinovanými pohyby končetin, při kolektivních činnostech ruší svou impulzivitou, vykřikováním a konfliktní kooperací s ostatními.

Příčinnou ADHD jsou různá menší postižení mozkových funkcí (odtud dřívější název lehké mozkové encefalopatie), jejichž původ není dodnes přesně znám. Jeden příznak může být způsoben různými mozkovými dysfunkcemi, stejně tak jako se jedna konkrétní dysfunkce může projevovat různými příznaky. Kromě nezpochybnitelného vlivu dědičnosti se na vzniku ADHD podílejí zřejmě různé negativní vlivy během prenatalního vývoje, nedostatek kyslíku nebo infekce v prenatalním, perinatálním i postnatálním období. Jako významný působící faktor se prokázalo i sociální prostředí a další zevní vlivy, jako je složení stravy, spánkový režim či sledování televizní obrazovky v raném dětství. Výsledkem působení těchto faktorů a jejich kombinací je nerovnoměrný či nedostatečný rozvoj částí centrální nervové soustavy, ústící do syndromu ADHD.

---

¹⁵ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 192.

ADHD postihuje podle různých pramenů 3 až 20 procent populace, přičemž častěji postihuje chlapce než dívky.¹⁶ Kromě různých kritérií pro rozhodnutí od diagnózy ADHD má odhad rozšíření ADHD ve společnosti tak velké rozpětí ještě z dalšího důvodu. Přestože je ADHD postižením, které by se ve společnosti mělo vyskytovat v poměrně konstantní míře, objevuje se v současnosti čím dál častěji. V odborné literatuře se začíná mluvit o epidemii ADHD, která se z neznámých, nebo jen tušených důvodů šíří mezi nemladší generací a stává se potenciální hrozbou pro celou budoucí společnost.

Přestože je ADHD nejnápadnější v dětství, lidé postižení tímto syndromem z něho prostě nevyrostou. Přestože se některé příznaky mohou zmírňovat s dozráváním centrální nervové soustavy a většina příznaků může být vhodnou terapií minimálně zmírněna, příznaky přetrvávají u 64-80% dospělých.¹⁷ Jiný údaj uvádí že plných 11% dětí bude v dospělosti trpět nezměněným hlavním příznakem své varianty ADHD a lidé postižení tímto syndromem budou v dospělosti častěji trpět asociální poruchou osobnosti (12% v porovnání se 4% běžné populace a také budou častěji zneužívat drogy (12% oproti běžným 3%).¹⁸ V porovnání s běžnou populací mají lidé trpící ADHD obecně nižší socioekonomický status, častěji mění zaměstnání, obtížněji se přizpůsobit novému prostředí. Co je ale z hlediska této práce nejdůležitější, syndrom ADHD působí jako významný predikátor budoucí kriminality, zvláště pokud se kombinuje s agresivitou. Všechny studie srovnávající četnost ADHD mezi delikventy a v běžné společnosti potvrzují několikanásobně vyšší výskyt syndromu ve všech skupinách trestaných či ústavně vychovávaných dospívajících. Matoušek s Kroftovou uvádějí, že „nejnovější studie“ udávají 16 až 30 procent postižených ADHD v těchto skupinách,¹⁹ což znamená přibližně trojnásobnou četnost oproti běžné společnosti. Je evidentní, že bez odborné pomoci se značná část postižených ADHD se svým syndromem nevyrovná tak, aby netrpěli oni, ani společnost.

---

¹⁶ Zelinková, O.: Poruchy učení, str. 197.

¹⁷ Zelinková, O.: Poruchy učení, str. 197.

¹⁸ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 185.

¹⁹ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 29.

5.1.2 Opoziční porucha

Opoziční vzdorovité chování neboli opoziční porucha se vyskytuje u 2-16% populace, výsledek se liší vzhledem k různým kritériím diagnózy. Poruchu provází „negativistické, vzdorovité, neposlušné a nepřátelské chování vůči autoritě“²⁰ spolu s dalšími příznaky „výbuchy špatné nálady, časté hádky a srážky s dospělými lidmi, odmítání pravidel chování, (...) přesouvání viny (...) na druhé.“²¹ Porucha se většinou objevuje před osmým rokem života, ovšem po delší nenápadné genezi. V průběhu dospívání vlivem dozrávání CNS a výchovnému působení okolí často vymizí nebo se její příznaky zmírní, jindy se ovšem stává předstupněm antisociální poruchy chování v dětství a dospívání. Na jejím vzniku a rozvoji spolupracují různé faktory, významně působí dědičná zátěž (rodiče či sourozenci trpící obdobnou poruchou). Z dědičnosti těchto projevů je možné rovněž usuzovat na další související problémy v rodině a obecně více zatěžující rodinné prostředí.

Porucha se projevuje zejména v domácím prostředí a ve škole, kde ji „často doprovázejí srážky se spolužáky a učiteli, kouření, užívání alkoholu a drog.“²² Tyto viditelné příznaky na jednu stranu umožňují uzdravující zásah pedagoga a dalších specialistů, na druhou stranu častokrát vedou k další ostraktizaci a všestrannému odmítání problémového žáka. Takové sociální vyloučení se zpětně podepisuje na sebepojetí takového žáka a dalšímu prohlubování negativních postojů a vzorců jednání. Až ve třech čtvrtinách je opoziční porucha spojená s ADHD, ve čtvrtině případů se k této kombinaci přidává další onemocnění, nejčastěji z okruhu úzkostných poruch.²³

---

²⁰ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 185.

²¹ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 185.

²² Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 185.

²³ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 186.

5.1.3 Antisociální porucha chování v dětství a dospívání

Antisociální poruchu chování v dětství a dospívání charakterizuje trvalé a opakující se jednání „porušující základní práva druhých lidí nebo sociální normy a pravidla, která jsou přiměřená věku.“²⁴ Tato porucha chování se projevuje v těchto základních oblastech: vážným porušováním pravidel chování, podváděním a krádežemi, ničením majetku a žhářstvím a zejména agresí vůči lidem i zvířatům.²⁵ Charakteristická je demonstrace síly, krádež spojená s konfrontací, zlostná krutost a nucení oběti k sexuální aktivitě. Antisociální porucha se vyskytuje u poloviny mladistvých bezdomovců utíkajících z domova, z nichž plných 62% vykazovalo agresivní chování.²⁶

Vznik antisociální poruchy ovlivňují podobné faktory jako u opoziční poruchy. Na jedné straně stojí genetická zátěž, která projevuje u rodičů a sourozenců obdobnou poruchou, syndromem ADHD nebo například závislostí na drogách a alkoholu. Kromě genetických dispozic pak spolupůsobí negativní prenatální vlivy (například kouření matky), poškození mozku dítěte, chudoba a nepřijetí dítěte matkou. „Budoucí těžké násilné chování předpovídá zejména poškození jejich mozku v kombinaci s vlivy psychosociálními, jako je citové odmítání a život v bídě.“²⁷

Porucha může ústit do antisociální poruchy osobnosti, přičemž se riziko výrazně zvyšuje užíváním tvrdých drog. Z dlouhodobých studií lidí postižených antisociální poruchou chování vyplynulo, že pouze polovina z nich žije normálním životem. U třetiny se rozvinula antisociální porucha osobnosti, čtvrtina zneužívala drogy a další čtvrtina měla úzkostné stavy. Celých 76% mužů a 30% žen ze sledovaného vzorku buď mělo záznam v trestním rejstříku, nebo trpělo duševním onemocněním či poruchou, nejčastěji závislostí na drogách. Dívky s asociální poruchou v dospívání se v dospělosti chovají kriminálně 10x až 40x častěji než jejich vrstevnice.²⁸

---

²⁴ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 186.

²⁵ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 186.

²⁶ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 188.

²⁷ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 190

²⁸ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 192.

5.1.4 Specifické poruchy učení (SPU)

Specifické poruchy učení (dyslexie, dyskalkulie, dyspraxie atd.) jsem se do této kapitoly rozhodl zařadil po určitém váhání, a přesto že tyto poruchy nepatří mezi poruchy chování, které uváděl nadpis této kapitoly. Tyto poruchy sice přímo nijak neovlivňují chování či inteligenci dítěte, ale mohou vést k sekundárním výchovným problémům. Děti s SPU mají specifické problémy ve vztahu k okolí, školnímu prostředí a sobě samému, které jsou srovnatelné s obtížemi dětí postižených výše uvedenými poruchami chování. Nepochopení a odmítání těchto dětí mohou působit destruktivně na jinak zdravé dítě. Školní problémy, které jsou u těchto poruch nevyhnutelné mohou zatížit sebepojetí dítěte i jeho vztahy v rodině natolik, že správné výchovné působení je takřka vyloučené. Právě školní neúspěšnost jako důsledek specifických poruch učení je významným kriminogenním činitelem, jak uvidíme později v kapitole věnující se škole.

5.1.5 Jak jednat postiženými dětmi

Je zřejmé, že děti vybavené do života některým z výše zmíněných postižení, jsou disponovány stát se problémovým dítětem, poté neúspěšným žákem a nakonec i delikventem. Psychické poruchy mohou výrazně ovlivňovat chování svých nositelů nežádoucím směrem. Bez vhodného zásahu do koloběhu přečinů, odmítání a trestů je kriminální kariéra takových dětí v podstatě logickým vyústěním jejich předurčené životní dráhy. Na druhou stranu vhodný přístup, odpovídající terapie a hlavně pomoc a podpora nejbližšího okolí mohou negativní působení anulovat.

„Každá vada, odchylka nebo zvláštnost, ať už tělesná, temperamentová, povahová či jakákoli jiná, která vzdaluje dítě od běžného průměru, vytváří pro ně poněkud náročnější životní situaci a pro rodiče náročnější a odpovědnější situaci výchovnou. Ne že by se dítě nějak postižené v základní tělesné nebo duševní výbavě muselo nutně zvláště vyvíjet a působit zvláštní výchovné obtíže, ale je přece jen vystaveno určitému zvýšenému nebezpečí. Zda toto nebezpečí bude nebo nebude realizováno, to záleží na mnoha okolnostech u dítěte samotného i na okolnostech v jeho životním prostředí. V takových případech však je vždy třeba užívat výchovných prostředků zvláště uváženě a klást výchovné cíle zvláště opatrně.“²⁹

Jedním ze zásadních faktorů je pochopení. Rodiče, škola i vzdálenější sociální okolí musí pochopit, že některé děti nezlobí proto, že jsou zlé a nevychované, ale protože určitá porucha, za kterou nemůže dítě ani jeho okolí, ovlivňuje negativním způsobem jeho prožívání

---

²⁹ Matějček, Z.: Po dobrém, nebo po zlém, str. 16-17.

i chování. Jen tak může okolí takto postiženého dítěte dojít k dalšímu zásadnímu bodu: totiž že dítěti nepomohou přísnější a tvrdší tresty, které by naopak veškeré negativní projevy posílily, ale vhodnou a citlivou výchovu a specializovanou terapii.

Citlivá výchova je u takto hendikepovaných dětí obzvláště důležitá, může dítě v příhodném období zachránit anebo také definitivně potopit. Bohužel, kriminogenní faktory se váží jeden na druhý, dítě postižené poruchou chování bude s větší pravděpodobností mít horší rodinné zázemí, stráví více času u televize a volný čas bude častěji trávit s vrstevnickou partou než doma. Čím více takové děti péči potřebují, tím menší je možnost, že jim bude poskytnuta. Tím zásadnější význam má vhodná intervence pedagogů, psychologů či sociálních pracovníků.

Je třeba děti postižené poruchami chování či učení vyhledávat a vytvářet pro ně smysluplné reedukační terapie. Tam kde není možné, aby děti navštěvovali speciální školy (nikoli zvláštní), měli by k nim pedagogové přistupovat zvláště pozorně a uplatňovat co nejvíce individuálního přístupu. Školní psychologové a pedagogicko-psychologické poradny by měli být podporováni v této činnosti, stejně tak jako je důležitá spolupráce těchto institucí nebo pracovníků se školou a rodinou dítěte. Rodičům postižených dětí, stejně tak jako jejich vrstevníkům a konec konců celé společnosti by měla být vysvětlována problematika těchto poruch, tak aby bylo zajištěno pochopení a odpovídající zacházení v nejbližším i širším okolí postižených dětí.

Tyto poruchy, zvláště jestli se potvrdí očekávaná epidemie ADHD, se podle mého názoru mohou stát skutečnou hrozbou pro budoucnost. Znamenají reálnou sociální zátěž, kterou sice nejprve trpí rodina a dítě samotné (případně zoufalí pedagogové), ale nakonec je obětí celá společnost. Pokud bychom se nezabývali terapií těchto poruch, můžeme se dočkat generace, jejíž třicet nebo třeba padesát procent bude trpět chronickými poruchami chování, budou žít neproduktivním stereotypním životem mezi pácháním přestupků a výkonem trestu ve vězení. To vše ještě více zdůrazňuje nutnost kvalitní terapie těchto poruch a péče o děti jimi postižené.

5.2 Rodina

Rodina je jedním z nejdůležitějších prvků v životě každého jednotlivce a život každého do značné míry závisí na tom, v jakém prostředí prožije své dětství a dospívání. Rodina je také primární příčinou, která „svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování.“³⁰

5.2.1 Situace rodiny v současné společnosti

Situace současné rodiny je komplikovaná mnoha faktory souvisejícími se stávajícím stádiem vývoje společnosti. Na prahu třetího tisíciletí se rodina nachází ve zcela zvláštní a nezvyklé pozici. Při pohledu zpět by se mohlo zdát, že bouřlivé dvacáté století ve svých revolucích, válkách a převratech nenechalo stát kámen na kameni. Ve věku sekularizace a post-moderního přístupu ke světu si snad žádná oblast lidského života neudržela svou tradiční podobu. Od narození po smrt, ve všech lidských obdobích si v naší situaci můžeme právem připadat jako průzkumníci a experimentátoři. Jsme odříznuti od tradic našich předků, které jsou dnes již neživotné a nemůžeme se k nim proto jednoduše vrátit. Vlastními životy a zkušenostmi hledáme novou rovnováhu a dost dobře možná právě vytváříme základy nových tradic a schémat, odpovídajících podmínkám proměněného světa.

Ani konzervativní modely vracející se do 19. století, ani volná láska 60. let se v současné době neprosazují. V současnosti je nejpatrnější určitý kompromis tolerance a dokonce preferování partnerského soužití, které partnery nijak formálně neváže, ale zároveň není nahodilé a volné. Tomu odpovídá mimo jiné i přijetí zákona o registrovaném partnerství, které se týká i heterosexuálních párů. Takováto partnerství trvají většinou několik let a neformálně na sebe berou podobu manželství. Některá také v manželství časem vyústí, jiná přetrvávají celoživotně, aniž by se kdy manželstvím formálně stala.

Ovšem souvislosti jsou širší. Až do nedávné doby byla rodina základem každé předchozí společnosti. Od tlupy a klanu k cechům a dědičným statkům byla rodina garantem přežití a prosperity jedinců, kteří ji tvořili, tak i společnosti, kterou vytvářela. Charakteristická byla vysoce stmelená patriarchální, relativně široká rodina, která byla sociálním prostředím i záchrannou sociální sítí. Dvacáté století je specifické rostoucím důrazem na jednotlivce a individuální výkon. Tomu také odpovídají vysoce hodnocené schopnosti a vlastnosti jako je soutěživost, konkurenceschopnost, výkonnost či flexibilita, které se hodí spíše k budování kariéry než mezilidských vztahů, kterým by odpovídaly opomíjené hodnoty soucitu,

---

³⁰ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 37.

solidarity, empatie atd. Současnému životnímu stylu tak vcelku logicky odpovídá i krize manželství a rodiny.

V důsledku je pak možné v posledních čtyřiceti letech pozorovat snižující se sňatečnosti a zároveň vysokou míru rozvodovosti (stabilně dosahující téměř dvoutřetinového podílu na všech manželstvích), odkládání vstupu do manželství a založení rodiny. Rodina se několikanásobně zmenšila, nejprve se vytratila širší rodina, po níž zůstala základní rodina tvořená jen rodiči a dětmi. A ubývalo jak dětí (dnes nejčastěji jedno nebo dvě), tak i kompletních rodičovských párů v rodinách. Výrazně narostl počet dětí vychovávaných jen jedním rodičem, stejně jako počet neoddaných partnerství a také dlouhodobě dobrovolně bezdětných vztahů. Vedle toho existuje množství formálních svazků, zmenšuje se objem společně tráveného času i vzájemné komunikace. Formalizuje se i soužití v rodině, jejíž členové tráví více času odděleně, například individuálním sledováním médií.³¹

Během posledních padesáti let na partnerství také významně působily a působí politicko-sociální faktory. Demografická politika vždy závisela na politice sociální, ale i na celkovém politickém klimatu. Dravost a bezohlednost moderního kapitalismu se stává problémem stejně jako jím byla dusivá beznaděj normalizační éry. Nedostatek dostupných bytů je v současnosti zásadním problémem, partneři, jsou-li dostatečně zodpovědní, musí počítat, kolik dětí si mohou dovolit. Rodinnou atmosféru pak častokrát narušuje trvalý nedostatek prostředků a obavy ze ztráty zaměstnání nebo dlouhodobé nezaměstnanosti. Jindy se problémem stává přílišná pracovní vytíženost jednoho nebo obou partnerů. Stísněná nálada v rodině výrazně ovlivňuje vývoj dítěte, při velkém pracovním vytížení jednoho nebo obou rodičů přibývají vážné problémy s citovou deprivací a komplikovaným přijetím specifické pohlavní role bez pomoci přirozeného rodičovského vzoru.

Posledním faktorem, který mění situaci a význam rodiny v současném světě je institucionalizace výchovy a vzdělání dítěte a jeho časné odloučení od rodičů a zasazení do vrstevnického kolektivu jeslí, školky a školy. To na dítě působí dvojitým způsobem. Jednak oslabuje rodinné vazby, které slábnou jak ze strany dítěte, tak ze strany rodičů, a jednak dítě, často předčasně, zasazuje do prostředí, kde je nutně vyžadována dokonalá adaptace. Tlak na konformitu děti často přetěžuje a může v nich vyvolat odpor k autoritám, potažmo celému světu dospělých, což se v dospělosti může projevit delikventním chováním. Toto riziko je ještě větší pokud dítě trpí některou z vad ztěžujících přizpůsobení a plnění povinností jemu ukládaných, například hyperaktivitou nebo některou z poruch učení.³²

---

³¹ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, str. 37

³² Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 38.

5.2.2 Rodičovský vliv a tendence k delikvenci

Vliv rodičů na dítě se v zásadě projevuje dvojím způsobem, a to vědomým výchovným působením a mnohem větším podílem působení nevědomého, kdy se dítě automaticky učí od svých rodičů, aniž by si to rodiče vždy uvědomovali nebo přáli. Specifickým výchovným působením je tak i zanedbání dítěte a jeho ne-výchova, která dítě otevírá působení jiných pseudo-výchovných faktorů, např. médií či vrstevníků.

Výchova ve smyslu přibližování nebo vzdalování dítěte od kriminální kariéry začíná již v plenkách. Hned po narození dítě hledá pocit bezpečí, vazbu „základní důvěry“ k pečovatelské osobě. Pokud je dítě svým okolím láskyplně přijato, je spokojené a svět považuje za přátelské místo, ve kterém se později dobře zabydlí. Pokud je ale odmítané, přijímané s lhostejností a více či méně skrývaným nepřátelstvím, namísto pozitivní vazby si vytváří vazbu buďto ambivalentní (orientovaná na závislost), vyhýbavou (potlačení potřeb, stažení se do sebe) nebo dezorganizovanou (střídavě vyžadující i odmítavou). Harmonická a naopak disharmonická vazba dítěte je významným predikátorem budoucího kriminálního chování a/nebo dalšího sociálního selhávání.³³ „Psychopatická osobnost vzniká nejčastěji na podkladě časného a silného zavržení dítěte jeho rodiči, které vytváří v dítěti mohutný rezervoár hněvu, odporu, závisti, podezřívavosti i nedůvěry.“³⁴ Prvním předpokladem pro zdárný vývoj dítěte je tedy schopnost, možnost a vůle rodičů se o budoucího potomka s náležitou láskou a péčí postarat.

Pro pozdější kriminální chování je zásadní rodičovská výchova ve smyslu dodržování vnitřní disciplíny v rodině. Dítě by mělo být vychováváno spravedlivě, pevně, ale bez zbytečné tvrdosti. Vyžadování stanovených hranic chování dítěti pomáhá orientovat se ve světě a chápat sociální souvislosti vlastní existence. Pokud dítě není vedeno k dodržování stanovených pravidel v rodině, nelze očekávat, že bude později automaticky dodržovat pravidla společenská, stanovená obecnou morálkou a zákony. Naopak dítě, které má jasnou představu o hranicích vlastního jednání, lépe zvnitřní jak rodinné, tak i společenské požadavky na korekci vlastního chování. Potvrdilo se, že rodiče budoucích překračitelů zákona „se (...) méně starají o vytvoření zábran v asociálním chování dětí nebo je jejich výchovný styl nekonzistentní.“³⁵ Zanedbaná chaotická výchova, kdy rodiče určitou věc jednou trestají a jindy ne, nedává dítěti šanci vytvořit si představu pravidlech a hranicích chování. Dítě nemá jasnou představu o tom co si může a nemůže dovolit a nakonec přijme

---

³³ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 42.

³⁴ Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, str. 94-95.

³⁵ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 44.

vlastní přání za hlavní morální hledisko. Tak se ovšem často a pravidelně dostává do konfliktu s okolní společností. Přibližně třicet procent dětí, u nichž jeden nebo oba rodiče nevyžadovali dodržování rodinné disciplíny jsou později klasifikované jako sociopatické osobnosti, oproti devíti procentům dětí, které byly ve své výchově trestány přiměřeně nebo přísně.³⁶

Je zřejmé, že vštěpování rodinné disciplíny a morálky je možné jen tehdy, pokud morálka a hodnoty dané rodiny odpovídají společenským standardům. Pokud rodiče sami jednají kriminálně, jejich děti budou takové jednání považovat za správné a přirozeně je napodobovat. Rodičovská výchova, která by za normálních okolností měla učit respektu ke společenské morálce a zákonům, pak vede přímo proti nim. Stejně tak zvyšuje riziko delikvence dětí i ostatní často se připojující sociální selhávání rodičů, jako je závislost na alkoholu a drogách, častá nezaměstnanost atd. Sociálně selhávající či přímo kriminálně jednající „rodič má deficit ne-li ve všech, pak ve většině sfér svého působení na dítě.“³⁷

Zvláštním způsobem výchovy dětí k trestné činnosti je nevědomé povzbuzování k delikvenci ze strany rodičů, kteří sami kriminálně nejednají a takové jednání ani vědomě neschvalují. Nevědomým povzbuzováním dítěte k delikvenci si rodiče, častěji matky, plní svá potlačená přání a uspokojují zavržené sklony vlastní osobnosti. Nenápadnými a pro vnějšího pozorovatele často nerozlušitelnými impulsy pak vedou dítě k naoko zakázaným činnostem. Důsledkem bývají mezery v superegu (svědomí) dítěte, které je sice zdravě rozvinuté, ale v určitých oblastech jakoby chybí.³⁸ Podobně mohou rodiče určit jedno ze svých dětí jako delikventního obětního beránka, sloužícího paradoxně k stmelení rodiny a zakrytí rodinných problémů. Rodina se semkne kolem prohřešků obětního beránka, který je k porušování společenských pravidel skrytě povzbuzován, protože slouží k zachování rodinné rovnováhy. Působením obětního beránka má rodina společné téma, ostatní její členové si mohou na jeho úkor zlepšovat své sebehodnocení a především poskytuje možnost uvolnění či možná spíše vytěsnění vlastních antisociálních impulsů. Zarážející je, že rodiče někdy posilovali a vyžadovali delikventní jednání svých obětních beránek natolik, že dokonce sabotovali odbornou pomoc nabízenou jejich dětem.³⁹

S učením respektu k společenským pravidlům souvisí další důležitý prvek rodičovského vedení, kterým je dohled. Dohledem se chápe míra informovanosti o činnosti dítěte v době, kdy není doma, respektive pod přímým dozorem. Zde platí, že čím méně informací rodiče mají, tím větší je pravděpodobnost, že „se dítě dopustí trestného činu, že se

---

³⁶ Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, str. 97.

³⁷ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 45.

³⁸ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 44.

³⁹ Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, str. 85.

trestného činu dopustí v časném věku, že jej bude opakovat a že půjde o závažný trestný čin.⁴⁰ Ovšem kvalitní dohled nelze směřovat s neurotickým nespouštěním dítěte z očí, které může vést k naprosto opačným výsledkům. Jde spíše o to, že rodiče, kteří mají o své dítě upřímný zájem, sledují jeho aktivity přirozeně i mimo domov a dítě, které svým rodičům důvěřuje a má k nim dobrý vztah, jim také o svých samostatných aktivitách samo řekne. Otázka dohledu i vštěpování vnitřní rodinné disciplíny je tedy primárně otázkou zájmu rodičů o dítě a jejich vzájemného vztahu.

Nejen s kvalitou dohledu významně souvisí úplnost či neúplnost rodiny. Přestože je v současné době naprosto běžné, že děti jsou vychovávány jen jedním rodičem, z hlediska delikvence je neúplná rodina rizikovým faktorem.⁴¹ V rodinách delikventně jednajících dětí nejčastěji chybí otec, jehož nepřítomností pak specificky trpí všichni členové neúplné rodiny. Chlapcům chybí mužský vzor vhodný k identifikaci, děvčata postrádají model mužského chování, oběma chybí protipól matky jako druhý specifický zdroj opory a autority. Autorita otce a častokrát i příslovečná tvrdší ruka při výchově pak chybí matce, kterou výchova dětí zatěžuje mnohem více, než kdyby se o ni dělila s druhým partnerem, zvláště pokud se musí starat o více dětí a zároveň pracovat. Důsledkem je zákonitě horší kvalita i kvantita dohledu, horší komunikace a menší objem vzájemných interakcí, stejně jako častější výchovné selhávání. Velmi pozitivní roli mohou v této situaci sehrát prarodiče a širší rodina vůbec, role případného nevlastního otce je ambivalentní. Může v rodině zaplnit prázdný prostor a působit velmi pozitivně, ale také se z něho může stát významný zdroj stresu a například násilnický alkoholik může nevlastní rodinu vztahově rozložit.

Stejně jako příliš volná, tak i příliš tvrdá výchova zvyšují riziko delikventního chování. Souvislost mezi tělesnými tresty a pozdějším sociálním selháváním sledoval u nás P. Sak, který se vzorkem nedelikventní mládeže srovnával prostitutky, narkomany, chovance diagnostického ústavu a vězně. „Všechny čtyři tyto soubory měly (...) výrazně vyšší průměrnou hodnotu razance tělesného trestání (...), přičemž nejtvrději (...) byly jako děti trestány prostitutky.“⁴² Dítě, které je často a necitlivě fyzicky trestáno žije v neustálém stresujícím strachu a časem se začne tělesnému trestu vyhýbat. Namísto výchovy k morálním principům se naučí podvádění, lhaní, manipulování, ale i agresivitě jako běžnému způsobu jednání. Jednání, které se mělo dítě odnaučit, pak takováto výchova naopak posiluje. Podobné charakteristiky i následky má „výchova“ v rodině, kde jsou děti fyzicky nebo sexuálně

---

⁴⁰ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 45.

⁴¹ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 45.

⁴² Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 44.

zneužívány. Významným vedlejším efektem je výrazně zhoršené sebehodnocení takových dětí, přetrvávající do dospělosti. Takové zneužití je jednou z největších tragédií, která se dítěti může přihodit.

Tvrdá a často i agresivní výchova mluví o povaze rodičů i o rodinné atmosféře. Způsob řešení konfliktů v rodině je dalším faktorem který dítě vzdaluje nebo přibližuje kriminální činnosti. Pokud dítě vyrůstá v atmosféře lásky, spolupráce a vzájemného respektu a podpory, které se uplatňují i při neagresivním řešení konfliktních situací v rodině, naučí se dítě spolupráci a nekonfliktnímu jednání. V rodině s častými otevřenými konflikty rodičů mezi sebou, rodičů s dítětem nebo dítěte se sourozenci se dítě učí „konfrontačnímu způsobu řešení těžkostí.“⁴³ Dítě se navíc v takové rodině přirozeně necítí dobře a má tendenci z ní unikat do potenciálně nebezpečných vrstevnických skupin.

Dysfunkční rodina bez adekvátního působení na dospívající děti je z hlediska vývoje dítěte nebezpečná hned dvakrát. Jednak svou vlastní ne-výchovou, ale také výchovným vakuem, které vytváří a které dítě otevírá pro působení potenciálně nebezpečných vlivů. Dítě potřebuje být vychováváno a výchovné podněty vyhledává. Pokud je nenachází v rodině, přimkne se k první možné alternativě, ať už je to únik skrze média či zapojení do vrstevnické skupiny. Zda se realizuje potenciální nebezpečnost všech dalších kriminogenních faktorů ohrožujících zdravý vývoj dítěte. Záleží totiž především na tom, jaký základ v duši dítěte vytvoří právě rodina.

5.2.3 Ústavní výchova

Kromě toho, že ústavní výchova má všechny atributy neuspokojivé rodinné výchovy, přináší i své vlastní specifické problémy. Děti, které jsou od dětství vychovávány ve výchovných institucích namísto v rodině, bývají nejvíce postiženy citovou deprivací. O respektu k rodinným hodnotám a morálce nemůže být pochopitelně řeč, nahrazuje je formální dodržování ústavního řádu bez pozitivních emočních vazeb na zdroj autority. Větší vliv má na děti vyrůstající v ústavech vrstevnická skupina chovanců, vrstevnické vidění světa (dělicí na „my“ a „oni“) a samozřejmě také vrstevnická morálka, která má tendenci stávat se delikventní.⁴⁴ Výchova, pochvaly i tresty jsou depersonalizované a děti je častěji vnímají jako nespravedlivá příkoří nepřátelského výchovného systému a světa. Na svět obecně pohlížejí negativně, hledají viníka své situace, cítí se nespravedlivě nebo příliš tvrdě trestaní a odmítaní, vůči světu stojí v opozici.

---

⁴³ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 48.

⁴⁴ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 43.

Specifickým nebezpečím každé ústavní výchovy je institucionalizace takto vychovávaných dětí, srovnatelná s prisonizací vězňů, o které bude řeč později. V zásadě jde o logický důsledek polovojensky organizované výchovy, ve které jsou děti postaveny do role pasivních příjemců výchovného působení i ostatních služeb poskytovaných ústavem. Vlastní iniciativa, i pozitivně laděná, je často vnímána negativně jako faktor komplikující stereotypní běh ústavu. Namísto výchovy k samostatnému životu po propuštění z ústavu jsou děti pouze adaptovány k tomu být neproblematickými klienty všemožných ústavů sociální péče, výchovy, výkonu trestu a resocializace. Děti socializované v podmínkách výchovných ústavů se ve svobodném světě přirozeně cítí přetížené požadavky společnosti na vlastní aktivitu, kterou jsou zvyklé naopak potlačovat. Ve svobodné společnosti se necítí dobře a jejich kriminalita může být výrazem touhy po známém a dobře zmapovaném prostředí ústavu, který jim v dospělosti nahrazuje vězení. Kromě toho, že jsou děti vychovávány v ústavech mnohem více ohroženy sociálním selháním a kriminalitou, pravděpodobně také nebudou příliš motivováni ke změně životního stylu a vyhýbání se zločinu a následnému trestu.⁴⁵

Podrobněji se negativním působením veškerých ústavních způsobů výchovy a převýchovy zabývám v části o vhodných a méně vhodných způsobem státní intervence. Výchovné ústavy pro děti a mládež nejsou vhodným způsobem péče o nejmladší generaci. Na druhou stranu ale ani neplatí, že každá rodina je lepší než žádná. Děti zneužívané, týrané, vystavené násilnému, delikventnímu nebo jinak patologickému jednání rodičů, nejsou rozhodně v lepší situaci než chovanci ústavů. Je zřejmé, že výchovné ústavy mohou být jen menším zlem v situaci, kdy lepší varianta řešení neexistuje. Posun je možný právě ve vytváření lépe vyhovujících alternativ a zlepšování stávající ústavní péče. Důležitý je zejména posun k individuálnímu přístupu a umožnění vzniku normálních vztahů a sociálních rolí a dovedností. Tomuto trendu odpovídá preferování osvojení, adopce, zavádění menších komunit na bázi početnější rodiny, sebeorganizace dětí a jejich podíl na fungování ústavní domácnosti. To vše jsou cesty, jak pomoci dětem na okraji společnosti přes tento okraj nakonec nepřepadnout.

---

⁴⁵ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 159-160.

5.3 Škola

Škola v nejširším slova smyslu hraje zásadní roli ve vytváření osobnosti, tedy i ve vztahu k případné delikvenci. Ve škole nejde jen o vzdělání, ale zároveň – a možná především – o výchovu. Škola není jen místem edukace, ale také socializace a individualizace žáků, místem jejich morálního a sociálního rozvoje, na který společnost, jako zadavatel pedagogického úkolu, měla klást přiměřený důraz.

Nicméně situace školství je globálně vážná, o školství v naší republice to platí dvojnásob. Ve dvacátém století se školství všestranně rozvíjelo, byly aplikovány nové přístupy ke studiu, k žákům i pedagogům, ve výuce našly uplatnění i mnohé další vědecké obory. Potřeba dobře kvalifikované pracovní síly na straně jedné a zmenšující se výchovná role rodiny na straně druhé ještě zvýšily význam školy po technické i morální stránce jejího působení. Krize školství však přišla z druhé strany: přes stále efektivnější způsoby předávání informací se vyčerpal obsah výuky a jeho morální přesah.

V České republice je situace školství vážnější o dědictví čtyřiceti let totalitního režimu, kdy školství fungovalo zejména jako indoktrinační nástroj státní propagandy. Obsah i způsob pedagogické práce odpovídal zkostnatělému paternalistickému modelu, podle kterého byla organizována celá společnost. Demokratické reformy po roce 1989 se ovšem zaměřily nejprve na změnu vlastnických vztahů, privatizaci a přechod na tržní ekonomiku, nutné reformy ve vzdělávacích systémech přicházely pomaleji, mnohé potřebné změny neproběhly dodnes.

Škola, zvláště v nižších a středních stupních školství, je v současnosti stále ještě zatížena dědictvím totalitní minulosti. Z osnov byla vypuštěna bolševická ideologie, která ale nebyla nahrazená žádnou adekvátní výchovou morálního rázu odpovídající humanistické orientaci demokratické společnosti. Pedagogická činnost je stále zaměřena zejména na hromadění a memorování informací bez ohledu na pochopení zapamatovávaného, proti čemuž brojil již J.A. Komenský. Spíše než tvořivému rozvíjení svého potenciálu se tak děti učí soutěžit v tom, kdo si zvládne lépe zapamatovat byť třeba nezpracovanou látku. Namísto spolupráce je podporována konkurence a bojovná soutěživost, která děti sice může motivovat k lepším výkonům, ale jako základ pro běžné mezilidské soužití ideální není. Vzhledem k tomu, že ani rodina, ani vnější společnosti děti a dospívající k solidaritě a spolupráci s vrstevníky nevede, by to měla být právě škola, ve které by se děti mohly naučit rozvíjet své sociální dovednosti, schopnost tolerance, kvalitního dialogu včetně akceptování stanoviska druhých.

V prostředí dnešní školy je takové působení na žáka takřka vyloučeno. Učitelé již naštěstí nejsou svázáni rigidními osnovami, které dříve pevně stanovovali množství informací, které děti musí v dané vyučovací hodině vstřebat, respektive pedagogové odpřednášet. Prostor pro iniciativu pedagogů i žáků se zvětšil, stále však zůstává omezený. Mladí pedagogové, kteří by se do školy snažili zavádět nové metody narážejí jednak na centralistický systém vzdělávání, tak i rigiditu starších pedagogů, kteří se novotám častokrát brání. Pokud se tedy kvalitní profesor nenechá odradit nízkým platem a přes všechny překážky se snaží děti vzdělávat jinak než tomu bylo v minulosti, stejně mu nakonec často nezbyvá než rezignovat před byrokratickým molochem. Přesto je nutné říct, že přístup velké části pedagogů k látce a studentům se přirozeně změnil, i když spíše navzdory vládnoucímu statu quo.

Tradičním problémem zůstává i stále příliš vysoký počet žáků ve třídách, který znemožňuje individuální přístup a nutí učitele přistupovat ke třídě jako k homogennímu celku, bez ohledu na schopnosti a potřeby jednotlivých žáků. Učitel si pak často ulehčí práci tím, že rozdělí třídu na ty, které označí jako nadané a ty, které označí jako problémové. Věnuje se těm nadanějším, méně zlobivým, bezproblémovým žákům, zatímco děti, které jsou jakýmkoli způsobem znevýhodněné, a proto se jeví jako méně nadané či problémové, zůstávají na okraji jeho zájmu.

Takové děti se dostávají mimo vliv učitele, který o ně nejeví zájem, případně se k nim staví vyloženě nepřátelsky jako k těm, kdo mu znepríjemňují život a práci. Logickou odezvou takto zanedbávaných dětí je nezájem o školní aktivity, případně otevřené nepřátelství vůči učiteli a škole. Problémové děti mají horší prospěch a obecně dosahují ve škole méně úspěchů, které by jim dodávaly sebedůvěru a pozitivně je motivovaly k dalšímu studiu. Neúspěšné děti se pak zcela přirozeně zkoušejí zviditelnit jinak. Alternativou k popularitě a uznání ze strany učitele je uznání ze strany žáků, kterou problémový žák může získat revoltou proti učiteli, škole a celému vzdělávacímu systému. Taková revolta se většinou potká s nepochopením učitele a ještě intenzivnějším odmítáním. Vzájemné napětí se stupňuje a zvětšuje se jak antipatie učitele, tak míra asociálního jednání žáka, které může snadno přerůst v jednání delikventní.

Rozdělení třídy učitelem dává základ pro další vnitřní diferenciaci třídy. Automaticky se vytvářejí skupinky žáků jedné třídy, které se různým způsobem vymezují proti jiným skupinám spolužáků. Takto vznikají první party úspěšných i neúspěšných žáků, ti kteří se nezačlení do některé ze skupin se pak stávají objektem šikanování ze strany ostatních. Party problémových dětí jsou prvním zárodkem potenciálně delikventní vrstevnické skupiny a často

se již na základní škole projevují příznaky sociálně patologické chování. Ať už jde o konzumaci alkoholu či nealkoholových drog, hraní na automatech, záškoláctví, šikanu nebo první drobné krádeže.

5.3.1 Šikana

Vážným problémem je také šikana objevující se na školách všech úrovní. Kolář o ní mluví jako o nemoci a charakterizuje současné rozšíření šikany jako epidemii, která prorůstá všechny oblasti školství. Je pravda, že „výzkumy a praxe naznačují, že jsou na tom nejhůře základní a zvláštní školy a učiliště,“⁴⁶ s tím, že ještě horší je možná situace ve výchovných ústavech, kde ale nebyl proveden adekvátní výzkum. Potvrdilo se tedy, že čím horší sociální zázemí a úroveň školy, tím více výchovných problémů, ovšem proti šikaně není imunní ani akademická půda, křesťanské školy či školky pro nejmenší. Kolář uvádí příklad prvňáčka, který při kolektivním zkopání přišel o oko, a později oslepl úplně.⁴⁷ Celkově šikana podle různých odhadů postihuje 5% až 35% školních dětí.⁴⁸

Podstatou šikany není žádná speciální patologie, ale v podstatě běžné zneužití moci, převahy agresora nad obětí, jaké známe i z mnoha jiných oblastí lidského života, „například terorizování učitele ředitelem, pacienta lékařem, vojáka základní služby důstojníkem, dítěte rodičem, občana policistou nebo úředníkem.“⁴⁹ Šikana nevyžaduje žádné specifické prostředí nebo zvláštní nadání svých aktérů, propuká kdekoli. Šikanují chlapci i dívky, hlavním rozdílem je, že chlapečtí agresori používají nejčastěji přímé fyzické násilí, kdežto dívky k šikaně využívají spíše mechanismy sociálního vyloučení a stigmatizace oběti.⁵⁰ Oběti ani agresori nejsou ve většině případů klasifikovatelní jako psychopati či jinak psychiatricky nemocní, což nemění nic na tom, že k závažnějšímu poškození může dojít v samém průběhu šikany. Agresor není zdatnější člověk než oběť, naopak svým egocentrickým agresivním chováním nejčastěji zakrývá svůj vlastní strach a odmítání. „Iniciátor nebo aktivní účastník šikany je člověk, který se z nějakých důvodů vyhnul bolestivému duchovnímu růstu a ustrnul na počátečním stupni vývoje.“⁵¹

To je pro školu dobrá i špatná zpráva zároveň. Špatná je v tom, že šikana může propuknout opravdu kdekoli a žádný kolektiv není apriori chráněný. Dobrá zpráva to je v tom, že v boji proti šikaně proti pedagogům nestojí žádná zarputilá ďábelská stvoření, ale

⁴⁶ Kolář, M.: Bolest šikanování. Portál, Praha 2001, str. 19.

⁴⁷ Kolář, M.: Bolest šikanování. Portál, Praha 2001, str. 19.

⁴⁸ Kolář, M.: Bolest šikanování. Portál, Praha 2001, str. 245.

⁴⁹ Kolář, M.: Bolest šikanování. Portál, Praha 2001, str. 50.

⁵⁰ Kolář, M.: Bolest šikanování. Portál, Praha 2001, str. 248.

⁵¹ Kolář, M.: Bolest šikanování. Portál, Praha 2001, str. 74.

v podstatě normální děti s běžnými problémy dospívání a růstu.. Na školách není třeba exorcismu, ale „pouze“ skutečně pedagogického působení. Agresor i oběť potřebují zvláštní zacházení a šikana je v tomto smyslu upozorněním na skryté osobní i sociální problémy.

Pedagog by měl mít dost empatie a zkušeností, aby šikanu odhalil již v raném stádiu, dost odvahy a diplomacie k tomu, aby zasáhl, nebo alespoň dostatek soudnosti, aby oslovil specializované odborníky. Ve spolupráci školy, rodičů a dalších odborníků se dají zvládnout i pokročilé formy šikany. Stejně tak ale platí, že nejhorší šikana je ta neřešená. Bohužel právě vychovatelé, kteří by případnou šikanu měli řešit, svým neadekvátním přístupem přispívají k tomu, že se tyranizování slabších dětí bagatelizuje a neřeší. Častokrát dokonce kryjí agresory a trestají oběť, výjimkou bohužel nejsou ani případy, kdy se učitel necitlivou kritikou oběti k šikaně přidává nebo ji iniciuje.

Okamžité důsledky šikany mohou být tragické, opravdovou tragédií jsou však dlouhodobé důsledky neřešeného šikanování. „Šikanování nabývá často charakteru skupinové trestné činnosti a má některé „dětské“ rysy organizovaného zločinu. Beztrestné páchaní násilí a porušování trestního zákona ve velkém měřítku poškozuje charakter většiny členů skupiny.“⁵²

Šikana poškozuje všechny zúčastněné, ať už to jsou útočníci, oběti nebo i nečinně přihlížející spolužáci. Deprese a tendence k sebevražednému chování se objevují dokonce častěji u iniciátorů než obětí šikany.⁵³ Ani škola jako instituce nezůstává ušetřena. „Šikanování totálně paralyzuje výchovnou funkci skupiny a proměňuje její působení v destruktivní. Pod vnější slupkou seriózního zařízení se ponižuje lidská důstojnost, nerespektují se základní lidská práva a odehrává se nikoliv pedagogická činnost, ale antisociální výcvik.“⁵⁴ Tam, kde se dítě v bezpečném prostředí mělo učit zásadám společenského jednání, spolupráce a pomoci potřebným, nakonec dochází k upevnování násilného asociálního jednání. Zvlášť pokud není šikana řešena a útočník vzhledem ke své zdánlivé převaze sklízí uznání a obdiv, děti si přirozeně takové jednání osvojují a odnášejí do dalšího života. Tak šikana mění školu v líheň budoucích delikventů.

„Důsledkem je podceňování a přehlížení mravních norem utváření a upevnování antisociálních postojů a celkově vede i při mírných formách šikanování k připravenosti pro kriminální dráhu, a to nejen u agresorů, ale do určité míry i u přihlížejících. U obětí i svědků

---

⁵² Kolář, M.: Bolest šikanování. Portál, Praha 2001, str. 23.

⁵³ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 247.

⁵⁴ Kolář, M.: Bolest šikanování. Portál, Praha 2001, str. 23.

vede šikanování k nedůvěře k autoritám a ztrátě iluzí o společnosti, která by každému člověku měla poskytnout ochranu proti jakékoli formě násilí.⁵⁵

5.3.2 Školní selhávání

Školní selhávání neoznačuje situaci, kdy se dítěti prostě něco nepovede, nezvládne se naučit na zkoušení, případně si neudělá domácí úkol. Označuje frustrující trvalé selhávání, dlouhodobou neschopnost plnit požadavky školní výuky, kterou často neodstraní ani důkladnější příprava a snaha dítěte. Jen asi jedno procento dětí nestačí školní výuce z důvodu nedostatečné inteligence, ovšem dalších dvacet procent dětí trpí specifickými poruchami učení (SPU), které jim brání v bezproblémovém školním výkonu.⁵⁶

Pro utvářející se dětskou osobnost je nástup do školy potvrzením jeho stoupajícího sociálního postavení, zároveň je velmi významný i pro rodiče, kterým potvrzuje zvládnání jejich vychovatelského úkolu.⁵⁷ Pokud ovšem dítě nástup do školních lavic nezvládne tak, jak by si jeho rodiče představovali, veškeré uspokojení z nové situace mizí a dostávají se negativní reakce. Dítě svým problémům nemůže rozumět, je zmatené a nejisté. Stejně zmatení a nejistí jsou pak i rodiče, kteří těmto těžkostem častokrát také neporozumí a přičítají je neschopnosti dítěte nebo i své vlastní. Strach a obavy, které zachvacují dítě i rodiče pak komplikuje jejich vzájemný vztah. Je třeba mít na paměti, že v tomto období představují rodiče pro dítě hlavní zdroj zpětné vazby a sebehodnocení, pokud tedy rodiče budou mít k dítěti ambivalentní či přímo negativní vztah, dítě jejich hodnocení přijme za vlastní.

Syndrom školní neúspěšnosti je vlastně jakousi spirálou nedorozumění. Dítě nerozumí požadavkům školy, nechápe jak to, že je najednou výrazně horší než ostatní děti, učitelé nechápou, proč dítě nedokáže vyhovět jejich požadavkům, rodiče nerozumí tomu, proč jim do té doby třeba naprosto bezproblémové dítě najednou přiděluje starosti, případně dělá ostudu a dítě nakonec nerozumí hlavně tomu, proč se na ně rodiče zlobí. Tento zmatek dokumentují výsledky zkoumání hodnocení a sebehodnocení problémových dětí a jejich okolí.

Děti s SPU jsou méně rády doma, jsou častěji trestány a je jim častěji vytýkán školní neúspěch, dostávají menší kapesné, mají méně času na hraní, častěji vzdorují rodičům a jsou hodnoceny jako líné. Rodiče obtěžují vyšší nároky dětí s SPU na domácí přípravu do školy, ohledně budoucnosti dětí cítí strach a rezignaci, jsou přesvědčeni, že by dítě mohlo dosahovat

---

⁵⁵ Kolář, M.: Bolest šikanování, str. 23.

⁵⁶ Pokorná, V.: Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení, str. 63.

⁵⁷ Vágnerová, M.: Psychologie školního dítěte, str. 9.

lepších výsledků, kdyby se více snažilo, vzájemné neshody se projevují v ambivalentní emocím a zmatené zpětné vazbě stejně jako v nižší míře společné komunikace. Děti s SPU se do školy původně těšily jako všechny jiné, ale brzo se u nich rozvíjí averze vůči školnímu prostředí, která narůstala s prodlužující se přípravou do školy, která navíc nevede ke kýženým výsledkům, často se vytváří i averze vůči učiteli. Učitele hodnotí jako nespravedlivého, protože ostatní děti hodnotí lépe a má k nim vřelejší vztah, a zejména jako málo trpělivého. Učitelé děti naopak hodnotí jako nedbalé, lhostejné, uzavřené, vzpurné, hloupé a nepořádné. Postižené děti jsou častěji terčem výsměchu a dalších forem šikany ze strany spolužáků, častěji se cítí osamoceni, celých 14% dětí prý nikdy nenaváže pozitivní vztah k žádnému ze spolužáků, domnívají se, že mají hodně nepřátel a málo přátel. Sami sebe děti hodnotí negativně, jsou přesvědčeny že mají často smůlu, jsou snáze unavitelné a často smutné, těžce nesou tresty rodičů, škola jim připadá těžká, špatně se přizpůsobují školnímu prostředí, přiznávají, že se lehce rozzlobí, že se vztekají a hůře vycházejí s jinými lidmi, ovšem nemyslí si, že by byly líné a nezpůsobilé.⁵⁸

Tyto obavy a „strach, který dyslektické děti prožívají není jen důsledkem nedostatečných výkonů a převážně negativního hodnocení učiteli a rodiči, ale také a zřejmě především výrazem pocitu bezmoci vůči obtížím, které dítě prožívá.“⁵⁹ Pomoci dítěti s jeho obtížemi tak, aby jim alespoň porozumělo, znamená pomoci všem zúčastněným a hlavně zabránit negativním sociálním důsledkům, které dítěti hrozí. A vzhledem k tomu, že se spirála nedorozumění roztáčí tím víc, čím déle nedorozumění trvá, je zřejmé, že čím časnější zásah, tím lepší. Pokud je dítě pochopeno pedagogy, rodiči i nejbližším okolím, jeho školní potíže nemusí vyústit v sociální selhávání.

Ovšem s tímto pochopením to není tak jednoduché. Problémy v emoční sféře mělo 74,4 % dětí se specifickými poruchami učení, zdravé děti měly emoční problémy jen v 2,6%.⁶⁰ Jen čtvrtina dětí se školním hendikepem měla to štěstí, že své problémy mohly překonat bez sekundárních důsledků. U těch méně šťastných byly klasifikovány čtyři typy nápadného chování dítěte jako reakce na situaci školního selhávání:

1. obranné a vyhýbavé mechanismy - dítě na vysoké požadavky rezignuje, odmítne spolupracovat, problémy zakrývá podvody a falšování, příp. záškoláctvím, je to generalizovaná opozice vůči všemu školnímu

---

⁵⁸ Pokorná, V.: Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení, str. 119.

⁵⁹ Pokorná, V.: Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení, str. 125.

⁶⁰ Pokorná, V.: Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení, str. 118.

2. kompenzační mechanismy - dítě se snaží prosadit jinak než svými výkony, šaškuje, chlubí se, vytahují se a zlobí.

3. Agresivita a projevy nepřátelství - vzniklé napětí se děti snaží odreagovat agresí, jsou obdojné, útočné, ponižují ostatní, nesnáší jakoukoli kritiku.

4. Úzkostné stažení do sebe - děti se považují za méněcenné, jsou uzavřené, ustrašené, přecitlivělé, plačtivé, deprimované, apatické, utíkají do denního snění, často se jejich obtíže somatizují zvracením, nechutenstvím, poruchami spánku a sníženou imunitou.⁶¹

Všechny tyto strategie, kterými se dítě vyrovnává s krizovou situací, přetrvávají i po opuštění školního prostředí a uplatňují se i v dalším životě. a všechny čtyři zvyšují možnost, že se děti začnou chovat různým způsobem kriminálně. Děti z první skupiny budou mít i v následujícím životě tendenci jednak odmítat problematické prostředí, jednak budou veškeré problémy bagatelizovat, zahlazovat bez řešení a v krizi si budou pomáchat podvodem a lží. Děti z druhé skupiny si navyknou získávat přechodnou přízeň publika předváděním se, která se nejlépe uplatní ve vrstevnické skupině, ve které se budou prosazovat prováděním extravagantních výkonů v nichž mohou dominovat křiklavé a nebezpečné hazardování se zákonem. Děti ze třetí skupiny jsou ke kriminální kariéře disponovány nejvíce, napětí ze školní neúspěšnosti si zvyknou ventilovat destruktivní agresí, se kterou budou reagovat na každé další napětí či krizi, mají největší tendenci k násilné trestné činnosti, kterou si mohou vynucovat uznání i hmotné výhody. Děti úzkostné mají ke kriminalitě nejmenší sklony, je pravděpodobnější, že se spíše stanou obětí kriminality, k vlastní trestné činnosti se mohou nechat zlákat nebo přinutit. Tyto děti jsou ale nejohroženější na svém vlastním zdraví, pravděpodobně i v budoucnu budou trestat sami sebe a celoživotně se vyrovnávat s vlastními neurotickými reakcemi a psychosomatickými zdravotními obtížemi.

Nepříliš úspěšná kariéra na základní škole výrazně omezuje možnosti dětí při výběru následujícího studia a nakonec i pracovního místa. Děti i s nadprůměrnou inteligencí se tak dostávají na podřadné učební obory. Nadané děti tak jsou frustrované v potřebě adekvátního rozvoje, neláká je jejich obor a vzhledem k tomu, že si často nerozumí se svými spolužáky stávají se obětí sociálního vyloučení nebo i otevřené šikany. Často negativní zkušenosti ze základní školy tak zkušenost učiliště jen potvrdí a dítě má o důvod víc odmítnout vzdělávací systém jako takový. Přirozeně sílí tendence k opozičnímu chování, záškoláctví, zneužívání alkoholu a drog, členství v problémové vrstevnické skupině a dalším rizikovým faktorům, kterým se jednotlivě věnují na jiných místech této práce.

---

⁶¹ Pokorná, V.: Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení, str. 126-127.

Dalším negativním důsledkem takového vývoje je i problematické pracovní uplatnění takto handicapovaných dětí. Po absolvování neodpovídajícího učebního oboru se jim otevírá perspektiva podobně neatraktivního pracovního zařazení. Důsledkem pak bývá špatná adaptace na pracovní pozici a často také dlouhodobá nezaměstnanost se všemi jejími negativními důsledky. Význam dosaženého vzdělání pro prevenci kriminality dokládá i statistika mapující složení usvědčených pachatelů veškeré kriminality podle jejich vzdělání. Nejpočetnější byli v roce 2006 pachatelé vyučení (45,5%) a pachatelé se základní školou (25,2%), následovaní středoškoláky s výrazně nižším podílem (9,9%) a vysokoškoláky (1,9%). Tato čísla jsou relativně konstantní a přesvědčivě dokazují, že vyšší vzdělání znamená významnou výhodu ve vyhýbání se kriminalitě. Je sporné zda je to proto, že děti dosahující vyššího vzdělání jsou méně ohrožené působením kriminogenních faktorů, než děti sociálně znevýhodněné, dosahující nižšího vzdělání. Dalšími působícími faktory může být delší období zrání, lepší sociální a kulturní podmínky a kvalitnější socializace. Lépe vzdělaní lidé si mohou více uvědomovat všechny důsledky páchaní kriminality a racionálně se rozhodnou pro bezúhonnost. Anebo jsou lépe vzdělaní pachatelé jen zdatnější v páchaní kriminality, než státní orgány v jejich stíhání

5.4 Média

V minulosti se mluvilo zejména o negativním vlivu sledování televize, případně poslechu hudby, zejména heavy metalu. V současnosti je situace poněkud složitější. Rozvoj komunikačních prostředků a médií ovlivňuje dnešní globalizovaný svět. Mluví se o digitalizaci sociálního pole moderního člověka.⁶² V současnosti stále sílí vliv internetu a počítačových her na celou společnost a dospívající obzvláště. Dokonce i sledování televize mezi mladší generací kulminovalo koncem devadesátých let dvacátého století a od té doby jeho podíl klesá ve prospěch nejnovějších multimédií. Televize ovšem zůstává celosvětově nejmocnějším médiem. Je velmi sugestivní a hlavně nenáročná na aktivní účast konzumenta televizního programu. Sledování médií je hlavní mimoškolní či mimopracovní zábavou dospělých i většiny mládeže. Věnujeme jim víc času než všem ostatním volnočasovým aktivitám. Jsou naší hlavní zábavou a do značné míry také dominantním interpretem okolního světa.

5.4.1 Televize

Když se mluví o případném destruktivním vlivu televize, často se ozývá argument, že každý se může dívat na co chce a televize jde kdykoli vypnout. Kromě toho, že jako daňoví poplatníci bychom měli mít právo sledovat za své peníze kvalitní programy k našemu morálnímu a kulturnímu povznesení, jak je definována funkce minimálně veřejnoprávní televize, je tento názor v podstatě pravdivý. Dospělí mají skutečně právo vybírat si informace, které na sebe nechají působit. Za děti, které se v programové nabídce neumí orientovat, tento výběr samozřejmě provede zodpovědný rodič. Zdálo by se, že problém negativního působení médií na psychosociální zdraví je vyřešen ještě dřív než řešen.

Je skutečně pravda, že sledování televize a dalších médií by za určitých okolností nemuselo být problémem ani pro děti. Pokud by ovšem měly takovou péči, aby sledovaly televizi pouze v míře, odpovídající jejich věku, a také jim přiměřené pořady. Ani sledování scén násilí a zla nemusí ale na dítě působit destruktivně, pokud jsou jim podány v adekvátním kontextu. Tradiční pohádky násilné prvky obsahují takřka bez výjimky, přesto nejsou pro děti výchovným problémem. Nejdůležitějším prvkem je tedy rodičovský dohled a kvalita vztahů v rodině dítěte. Až „dítě, jež na takový rámec není dostatečně napojeno a o které se nikdo dospělý nezajímá, pak může násilí považovat za legitimní způsob prosazování lidských potřeb.“⁶³ Je tedy nutné mít na paměti, že násilné chování odkoukané z médií hovoří spíše o

---

⁶² Sak, P.: Média a hodnoty v sociálním poli mládeže.

⁶³ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 103.

rozkladu rodiny a společnosti, než o zkaženosti dnešní mládeže.

Různé odhady sledování televize dětmi a dospívajícími v našem kulturním okruhu mluví o tom, že před obrazovkou dospívající tráví 3-4 hodiny denně.⁶⁴ Nejčastěji sledovaným programem je stanice Nova, která je experty hodnocena jako potenciálně nejvíce škodlivá a vede ve všech čtyřech škálách hodnocených „negativních jevů“:

- samoučelné zobrazování násilí a jeho zlehčování;
- vulgární zobrazování sexu a lidského těla snižující lidskou důstojnost;
- agresivita zaměřená proti některým náboženským, politickým, sociálním etnickým či jiným skupinám;
- špatný příklad pro děti a mladistvé ohrožující jejich psychický, morální a sociální vývoj.⁶⁵

Přitom již velmi malé dítě umí napodobit to, co vidělo v televizi, dokáže si z jednání postav na obrazovce osvojovat vlastní modely chování. Sociální učení je u dětí tak akcentované, že když chybí adekvátní vychovatelský vzor jednání, dokáže si dítě najít ten svůj třeba na obrazovce televize. Děti takto „odchované“ např. kreslenými seriály či postavou z počítačové hry, budou naučené chování naprosto automaticky používat v kontaktu s okolním světem, což v důsledku znamená, že se děti začnou chovat k hračkám i ostatním dětem ve školce agresivněji, než děti, které podobnému vlivu vystaveny nebyly. *Pondělní syndrom* je nový odborný termín, popisující fakt, že po víkendu stráveném u televize si děti ve škole vybíjejí takto načerpanou agresivitu.⁶⁶ V kanadském městě, dlouho odříznutém od televizního vysílání, se množství násilného chování ve dvou letech po zavedení televize zvýšilo o 160%.⁶⁷ Preferování násilných televizních pořadů ve věku osmi let predikuje vyšší počet zadržení a odsouzení za násilné trestné činy ve věku třiceti let.⁶⁸

U dětí do dvou let je sledování televize škodlivé jako takové, tedy bez ohledu na obsah či kvalitu programu. I minimální míra sledování obrazovky brání zdravému rozvoji dětského mozku, zejména zaměřené nebo orientované pozornosti.⁶⁹ Televize tak může být významným zdrojem „současnému epidemicky působícímu výskytu poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD).“⁷⁰ O tom, jak zatěžující je ADHD pro zdravý vývoj osobnosti a předcházení delikvenci, jsem již věnoval samostatnou stat' výše.

Fakt, že vliv sledování televize je destruktivní při sledování jakýchkoli pořadů na

---

⁶⁴ www.doktorka.cz

⁶⁵ Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, str. 103.

⁶⁶ Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, str. 105.

⁶⁷ Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, str. 105.

⁶⁸ Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, str. 107.

⁶⁹ Koukolík, F., Drtinová, J.: *Zlo na každý den*, str. 283.

⁷⁰ Koukolík, F., Drtinová, J.: *Zlo na každý den*, str. 284.

druhou stranu neznamená, že již v takto útlém věku se děti nemohou podle televize učit. Již v době, kdy si děti fixují první mechanismy jednání, jim televize k nápodobě nabízí negativní vzory, které děti nemají šanci rozlišit od těch pozitivních. „Již batolata dovedou napodobit některé jednoduché výkony na televizní obrazovce.“⁷¹ Lidský mozek v takto útlém věku však potřebuje především lidský kontakt a přiměřené podněty, ať už pro rozvoj pozornosti a dalších schopností, tak i pro osvojování vhodných vzorů jednání. Je-li dítě ponecháno obrazovce „napospas“ strádá citově i podnětově se všemi důsledky, které to má pro jeho osobnostní a sociální vývoj.

V pozdějším věku již působení sledování televizní obrazovky není ohrožující samo o sobě, nicméně nabývá na důležitosti výběr sledovaného programu. Ve věku 2,5 roku již děti velmi dobře napodobují jednání odpozorované z obrazovky. Věrně a bez vysvětlení zobrazované násilí detektivek a akčních filmů rozhodně není pozitivním vzorem k následování. Ale ani dětem určené pořady nejsou a priority vhodné, populární animované seriály obsahují srovnatelný počet násilných scén jako akční filmy pro dospělé. Pachatelé televizního násilí procházejí beztrápně přibližně v 73% pořadů. 58% násilných pořadů nezobrazuje bolest, 47% násilných interakcí nezobrazuje poškození oběti. Jen 16% násilných pořadů zobrazuje dlouhodobé emoční a finanční důsledky násilného chování. Pouze 5% pořadů pro děti zobrazuje dlouhodobé negativní důsledky násilí.⁷² Děti tedy získávají značně nepřesné informace o kontextu násilného chování. Násilí je navíc v dětských pořadech zobrazováno atraktivní hravou formou, která úspěšně strhává ještě nehotovou pozornost dětí ve věku 3-5 let. Děti bez vysvětlení vychovatelů postrádají jakékoli kontextuální zasazení tohoto násilí, nechápou jeho příčiny ani následky, vidí jen násilné jednání, zobrazované jako zábavné, neškodné a v podstatě žádoucí. Hry takto starých dětí odrážejí sledované pořady, čím více násilí shlédly, tím jsou při hře agresivnější k hračkám i k sobě navzájem.⁷³

Za kritické období je považován mladší školní věk. V období mezi 6-11 rokem mohou již děti bez problémů sledovat děj, mohou o něm uvažovat a rozlišit motivaci a důsledky chování postav filmů či her. Paradoxně zároveň s tím v tomto ubývá snaha promýšlet a skutečně chápat dění na obrazovce, což pravděpodobně pokračuje i v dalším vývoji. Působení televize se kolem osmého roku věku významně diferencuje. Agresivita po sledování mediálního násilí obecně roste, ale nerozvíjí u dětí, které chápou sociální kontext zobrazovaného násilí. Pokud se dětem dostane dostatečné podpory okolí, nepůsobí na ně

---

⁷¹ Koukolík, F., Drtinová, J.: Zlo na každý den, str. 285.

⁷² Koukolík, F., Drtinová, J.: Zlo na každý den, str. 290.

⁷³ Koukolík, F., Drtinová, J.: Zlo na každý den, str. 286.

mediální násilí destruktivně. Na druhou stranu děti, které se identifikují s násilnou postavou a rozvíjí vlastní násilné fantazie (například na základě vlastních zkušeností s násilím v rodině, úzkostí, pocitu méněcennosti, izolace...) je chování po sledování násilných pořadů výrazně agresivnější.⁷⁴ Zde se projevuje zásadní vliv sociálního okolí dětí, které jim může, ale nemusí, poskytnout potřebné zázemí pro pochopení a zpracování mediálního násilí. Děti s horším sociálním zázemím často ani nemají možnost emancipovat se od obrazovky a obrazovka televize se pro ně stává dalším významně zatěžujícím faktorem. Kýženou socializaci v rodinném prostředí automaticky nahrazuje negativní přizpůsobení se normám televizní obrazovky.

V pozdějším věku ubývá důvěry v realitu sledovaného děje i míry identifikace s filmovými hrdiny, která však přetrvává u jedinců disponovaných dalšími osobnostními či sociálními hendikepy. I když přetrvává poměrně mělká pozornost při sledování obrazovky, s výjimkou disponovaných jedinců již převládá vědomí jasné hranice mezi zobrazovanou a žitou realitou. Rozvíjejí se morální principy a normy, které omezují případné asociální chování. Pokud ovšem děti ustrnou na televizních normách a vzorcích jednání a dále se identifikují s násilně jednajícími hrdiny, roste výrazně míra i intenzita jejich asociálního chování.

Na mládež může negativně působit jak násilí fiktivní (zobrazované i v dětských filmech, o filmech pro dospělé ani nemluvě), tak i naturalisticky zobrazované násilí skutečné (akční zpravodajství zaměřující se na zločiny, katastrofy a autonehody) a zejména rozvolňování hranic mezi nimi. Pokud dítěti chybí výchovné působení rodičů, nemá možnost se v záplavě zobrazovaného násilí orientovat. A je přirozené, že jej jako možnou variantu chování vyzkouší. Někdy to ovšem může skončit až tragickým zjištěním, že kamarád není neprůstřelný jako hrdinové akčních filmů.

Děti jsou vystavovány působení televize a ostatních médií jako víceméně čistý list, na který komerčně motivovaná televize může zapsat asociální vzorce chování. Pokud není nablízku někdo, kdo má o dítě tolik zájmu, aby mu pomohl mediální svět pochopit a uvedl věci na pravou míru, může být vývoj dítěte hrubě narušen a cesta ke kriminální kariéře o mnoho jednodušší.

Výraznější výchovný vliv televize může vysvětlovat rostoucí kriminalitu a brutalitu u dívek, které již nejsou rodinou a společností vedeny k přijetí tradiční sociální role, ale jsou ve větší míře ponechány působení televize, která ženy často zobrazuje jako neohrožené

---

⁷⁴ Koukolík, F., Drtinová, J.: Zlo na každý den, str. 286.

bojovnice nebo rovnou rafinované kriminálnice.

Televize je dobrý sluha, ale velmi špatný pán. A ještě horší vychovatel. Zábavní průmysl vytváří iluzi neskutečného světa. Drsného, nebezpečného, ohrožujícího nebo naopak fantaskně jednoduchého. Světa, který nás baví sledovat, ale ve kterém by se nám nechtělo žít. Děti vystavené médiím se právě na tento svět adaptují, napodobují ho, případně se ho bojí a utíkají před ním. Jedinou obranou proti asociálnímu výchovnému vlivu médií je rodičovská výchovatelská péče. Ta může korigovat sledování televize, vysvětlovat pozadí děje a vhodnost či nevhodnost určitých způsobů jednání. Rodiče musí nabídnout skutečný svět, vztahy a normy, jako hodnotnější alternativu mediálního podání. Díky nim může cítit svět jako přátelské prostředí, ve kterém je nespravedlnost trestána a problémy se řeší kooperací, nikoli násilím. Reálný svět, který se tomu na obrazovce nikdy nesmí začít podobat.

5.4.2 Počítačové hry

Problematika hraní počítačových her je nesrovnatelně mladší než zkoumání vlivu televize. Ovšem v posledních deseti letech se o potenciální škodlivost počítačových her mluví stále častěji. Může za to jednak jejich masové rozšíření a popularita, jednak nesporně násilné až brutální zaměření velké části her, a bohužel také to, že už i v ČR došlo k „nepochopitelné“ vraždě mezi dětmi, které nepochopily rozdíl mezi herní fikcí a realitou.

V mnohém je problematika negativního vlivu her a televize podobná, ale v mnohém se také liší. Stejně jako o televizi jde i o hrách prohlásit, že do určitého věku by k nim dítě nemělo mít vůbec přístup, u dospělejších opět nastává problém rozlišování mezi realitou a fikcí a adaptací buďto na realitu nebo násilnou fantazii. Stejně jako u filmů je i u her důležitá rodičovská péče, která dítěti pomáhá zasazovat herní zážitky do běžného světa, a také jejich pozornost při výběru vhodných her.

V určitém smyslu jsou počítačové hry pro děti nebezpečné obecně. Dítě, které bude trávit příliš času hraním počítačových her, bude svým způsobem vždy ochuzené o mezilidské vztahy a schopnosti, které se děti a dospívající ve vztazích učí a trénují. Hraní her je nejčastěji individuální zábavou dítěte zavřeného ve svém pokoji, bez kontaktu s rodiči či vrstevníky, bez reálných sociálních kontaktů vůbec. Namísto socializace do společnosti zůstává dítě osamocené, namísto rozvíjení sociálních schopností a empatie si vštěpuje asociální agresi, namísto rozvíjení fantazie přijímání prefabrikovaných postaviček moderní počítačové mytologie. Přílišné hraní počítačových her má zásadní negativní důsledky „nejen pro sociální učení a pro rozvíjení komunikačních dovedností, ale také pro rozvíjení vnímavosti vůči citům

a potřebám ostatních.⁷⁵

Násilně laděné hry jsou možná ještě rafinovanějším svůdcem než televize. Zatímco televizi pouze pasivně sledujeme, hra je interaktivní, mnohem intenzivněji váže pozornost a vtahuje do děje. Z toho ovšem také vyplývá, že pokud na obrazovce divák sleduje vraždu (a může se eventuelně identifikovat s násilně jednajícím postavou), ve hře je to hráč sám, kdo vraždí a šíří kolem sebe násilí. Hráč se s postavou identifikuje již z podstaty věci a úspěch hry je přímo úměrný schopnosti hráče takto pohlít. Násilí je v takových hrách také prezentováno jako nejlepší a často jediný způsob jak vyhrát, případně dokončit daný úkol. Násilí je prezentované atraktivním způsobem, hráč je motivován násilně jednání cílevědomě promyšlet a plánovat a pokud je úspěšný, dostává se mu za dobře provedený masakr odměny v podobě herních bodů, postupu do pokročilejší úrovně nebo prostě nějakým druhem vítězství. Do mozku je vysílán signál, že agresivní násilí je smysluplným způsobem jednání, který vede ke kýženému cíli. A i kdyby nevedl, není třeba přemýšlet o alternativním způsobu jednání (například kooperace místo konkurence), ale jen technicky zlepšit provedení.

Je třeba, aby rodiče nepřijímali počítačové hry jako chůvy na hlídání. Děti se sice nad obrazovkou počítače zabaví na dlouhé hodiny, aniž by vyžadovaly pozornost rodičů, což ale neznamená, že pozornost rodičů nepotřebují. Rodiče musejí svému dítěti pomoci vybrat vhodné hry, přiměřené věku a přinejlepším zaměřené na trénink prosociálních aktivit a psychických schopností (paměť, inteligence, pozornost). A nakonec musejí také dohlédnout na to, aby herní svět dítěti příliš neučaroval a neukrádal mu čas pro společné aktivity s rodinou nebo s vrstevníky. Tak mohou rodiče zabránit tomu, aby dítě nezaměnilo skutečný svět za herní realitu a mohlo rozvíjet své sociální kompetence. Aby se dítě nenaučilo se žít iluzorním světem, utíkat do něho ve stresových situacích, případně přenášet způsoby jednání hrdinů her do svého skutečného života.

---

⁷⁵ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, str. 59.

5.4.3 Internet

Internet byl původně koncipován jako nástroj výměny zejména vědeckých informací mezi počítačovými odborníky, ovšem od doby svého vzniku sám sebe překonal a přerostl.

V současné době je internet masově rozšířeným způsobem předávání informací, obchodu a zejména centrem virtuální zábavy a komunikace. S masovým rozšířením internetu se ovšem objevila i nová úskalí spojená s tímto masmédiem. Internet je ze své podstaty neovládnutelný a nekontrolovatelný. To na jednu stranu vytváří virtuální prostor absolutní svobody, na druhou stranu znemožňuje účinnou kontrolu sociálně patologických či přímo kriminálních aspektů internetu.

Internet je takřka bezednou studnou informací, o které ovšem platí nietzscheovské rčení o tom, že kdo dlouho zírání do studny, zůstane v něm její hloubka a prázdnota. Na internetu je možné obchodovat, číst noviny z celého světa, informovat se podrobně o jakémkoli kulturním či politickém dění; na druhou stranu ovšem nabízí neomezený přístup k pornografii všeho druhu, obrazům a videím brutálního násilí. Kdo by chtěl, může se přes internet přidat ke studijnímu kroužku nebo také teroristické organizaci. Internet je uhrančivý, hrozí svým uživatelům závislostí. Nejdříve se začalo mluvit o závislosti na internetové pornografii, která může dosáhnout obludných rozměrů (například sledování virtuálního sexu i 12 hodin denně) a naprosto vytlačit přirozenou sexualitu. Ve výzkumu na Standfordské univerzitě zjistil psycholog Elias Aboujaoude, že pro 14% respondentů je velmi těžké strávit několik dní bez připojení na internet a 12% uvedlo, že tráví u počítače víc času, než by měli, přičemž závislí uživatelé uváděli, že surfují proto, aby si zpravili náladu nebo ulevili od reálných potíží. Internet tak nabyl charakteru drogy nejen závislostí, kterou vyvolává, ale i zdánlivou úlevou, kterou přináší svým uživatelům.⁷⁶

Kromě toho, že ještě zvýrazňuje a zpřístupňuje již existující patologie (jako například pornografii), umožňuje také vznik nových druhů kriminality a sociální patologie. Šikovní programátoři s podvratnými sklony - hackeři - mohou přes internet sabotovat a narušovat chod velkých společností, pedofilové se na internetu seznamují se svými oběťmi (ale i naopak!), dochází k masovému narušování mravní výchovy mládeže, propagaci rasismu, (neo-)nacismu či bolševismu. Určitým vrcholem, který na dlouhou dobu zaujal veřejné mínění byl případ německých kanibalů, kteří se přes internet domluvili na zabití a konzumaci jednoho z nich. Dalším velmi znepokojivým fenoménem jsou kluby sebevrahů, populární zejména v Japonsku. Fungují jako poslední společnost v krajně odcizené společnosti, kdy si

---

⁷⁶ 21. století 12/2006.

lidé znechucení životem přes internet najdou partnera či partnery pro spáchání sebevraždy. Internet umožňuje množství podobných záležejících excesů, ležících na hraně kriminálního jednání a častokrát až daleko za hranicí přirozené morálky a zdravého rozumu.

I v případě internetu je zásadní vliv okolí dítěte. Internet je studnou, ve které je vedle vody i velké množství kalu a nečistot. Děti by se měly již v rodině a posléze i ve škole učit poznávat nebezpečí internetu, ale i jeho konstruktivním používání. Stejně tak se zejména v rodině a poté ve školním kolektivu rozhoduje, o tom, nakolik budou pro dítě nebezpečné škodlivé vlivy médií. Před internetem se nelze schovat nebo zavírat oči. Internet i další moderní média budou hrát v budoucnosti zřejmě ještě větší roli než dnes. Jediná cesta jak chránit děti před jeho škodlivým působením, je v jejich výchově mediální i celkové. Není třeba se domnívat, že internet udělá z beránek vlky a lidi s chutí do života přesvědčí o sebevraždě. Stejně jako ostatní média pouze zvýrazňuje již rozvinuté či vyvíjející se patologie s mnohem hlubšími kořeny.

5.4.4 Mobilní telefon

Obdobná jako u internetu je i kriminalita spojovaná s mobilními telefony. Stejně jako u internetu mají i uživatelé moderních mobilních telefonů neomezený přístup k pornografii a stejně jako u internetu je neznepokojivějším faktorem používání mobilního telefonu ve službách násilí. Jde zejména o natáčení a následnou prezentaci násilnických videoklipů s tematikou ponižování a šikany (včetně šikany učitele), sexuálního násilí či hromadných rvaček dětí a dospívajících. Je samozřejmě fakt, že k podobným incidentům docházelo i před tím, než si je studenti mohli začít nahrávat na telefony, ale nelze podceňovat roli nových médií v tomto fenoménu. Negativním fenoménům ve školství se podrobně věnoval dříve, takže zde budu stručnější. Šikana je potenciálně přítomná v každém kolektivu, problémem se stává, když si jí od počátku nikdo nevšímá, aktéři ji přijímají jako normální způsob jednání a řazení do sociálních rolí, její pachatelé jsou obecně obdivováni a její oběti všeobecně dehonestovány. Pak se tyto vzorce jednání upevňují jako subjektivně dobré, respektive přijatelné a dochází k dlouhodobému či definitivnímu prznění charakteru jak pachatele, tak oběti, tak i nezúčastněných přihlížejících. Právě pořizování násilnických nahrávek a jejich následné vystavování, vyměňování, hodnocení v hitparádách atd., toto nebezpečí výrazně zvyšuje. Pachatelé opovržením hodné šikany se stávají akčními hrdiny, jejichž akce se často pokoušejí napodobit. Obětem se na druhou stranu nezasměje jen hlouček okolostojících, ale mohou se stát terčem posměchu mnohem širšího okolí a globální internetové veřejnosti.

V klasickém případě se probíhající šikana natáčí a zveřejňuje, aby se umocnilo její

působení na všechny strany. Jindy to ale může být i naopak. Nahrávka může být hlavním cílem šikany a přímo vyvolávat asociální jednání. Násilné nahrávky mohou sloužit jako inspirace i jako oblast konkurence. Soupeřící party nebo jednotlivci se navzájem trumfují v tom, komu se povede natočit ještě brutálnější snímek, čemuž odpovídá stupňující se míra násilí na obětech.

Na závěr malou si dovolím malou odbočku: Je zajímavé v jak rozličných a přitom tak obdobných situacích se uplatňuje mobilní telefon jako médium pro záznam brutálního násilí. Je s podivem, že stejně jako čeští školáci násilné videa natáčeli například i američtí vojáci z věznice Abú Ghraib nebo prominenti iráckého režimu při popravě Saddáma Husajna. V tomto smyslu je pravda, že i když používání mobilních telefonů pro záznam násilného jednání je zneklidňujícím problémem současnosti, může být občas i užitečné a odhalit páchané bezpráví i jeho aktéry.

5.5 Vrstevnická skupina

Již od příchodu do školy je pro dítě vrstevnická skupina velice důležitým formativním prostředím, jehož důležitost v průběhu dospívání roste. Děti se postupně emancipují od původní rodiny a právě vrstevnická skupina v tomto procesu hraje důležitou roli. V mnoha oblastech nahrazuje roli rodiny jako nejbližší sociální pole dítěte. Je zdrojem velmi silné zpětné vazby, sebevědomí nebo naopak pocitu méněcennosti, inspirací v chování i morálce a v nejhorším případě i kriminální činnosti. Vstup do vrstevnické skupiny je ale také pro většinu dětí významným zdrojem stresu a uznávaná pozice v rámci vrstevnické skupiny potvrzením jejich hodnoty a sociální úspěšnosti.⁷⁷

Vrstevnické skupiny mohou být jednoznačně pozitivní (junácké oddíly, sportovní či kulturní kroužky atd.), ale i vyloženě negativní (sídlištní gangy bezprizorních delikventů, bojůvky politických extremistů). Obecně lze říct, že dítě při výběru party pokračuje v již nastoupené cestě. Vrstevnická skupina má sice velký vliv, ale spíš jen potvrzuje způsoby jednání naučené v rodině. Jednotlivci s dobrým zázemím a prosociálním chováním se budou sdružovat v minimálně problematických spolcích, kdežto děti vykořeněné, s predelikventním chováním a problémy se začleněním do rodiny i společnosti, si budou vybírat podobně postižené jedince a skupiny. Přísloví „vrána k vráně sedá“ vystihuje situaci, kdy se vrstevníci sdružují do part podle společně vyznávaných hodnot, které se v těchto partách upevňují a platí jako závazné normy. Známou a velmi nebezpečnou situací je vznik násilnických skupin ve školních třídách, které zmiňují v oddíle o šikaně.

Přestože vliv vrstevnické skupiny není apriori tak mocný, jak by se mohlo zdát, je nutné s ním počítat. I zde platí, že čím menší a negativnější vliv má na nezletilého jeho rodina, tím větší a destruktivnější vliv bude mít parta vrstevníků. Pro děti odmítané rodiči má vrstevnická skupina mnohem větší přitažlivost, než pro děti s dobrým rodinným zázemím. Kriminalita těchto skupin může být epizodická (například jako vstupní rituál), náhodná (občasné krádeže v obchodech) nebo může také tvořit hlavní náplň jejich činnosti. Vrstevnická skupina je pro kriminalitu mladistvých krucální, protože většina veškeré delikventů páchá kriminalitu právě ve skupině, což platí o násilných trestných činech stejně jako o majetkové trestné činnosti. Skupina dodává jedinci odvahu k asociálnímu jednání, je zdrojem negativní popularity, pocitu nadřazenosti, anonymity a beztrestnosti. Delikventní skupina s vytváří vlastní asociální normy a hodnotové preference. Členství v takové skupině vede k upevnění negativních návyků a mnohonásobně je posiluje.⁷⁸

⁷⁷ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, str. 286.

⁷⁸ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 85..

V následujících podkapitolách bude řeč o výrazně profilovaných vrstevnických skupinách a to (pseudo)náboženských sektách a organizací politických extremistických. Zdá se možná nepochopitelné, že tyto dvě kategorie řadím vedle sebe, ale mám pro to více důvodů. Jednak je to vnitřní podobnost náboženských sekt a extremistických organizací a jednak hlavně fakt, že jak extremistickými, tak i (pseudo)náboženskými skupinami jsou nejvíce ohroženi právě dospívající, kteří bez vlastních praktických zkušeností a pevného zakotvení hledají své místo ve světě. Hledají jasné odpovědi, okamžitá řešení, absolutní hodnoty, černobílé vidění světa, které shodně nabízejí některé náboženské sekty i extremistické organizace. Do tohoto hledání se často vtírá pro dospívající charakteristická revolta hnaná potřebou vymezit se proti předchozí generaci. Tato potřeba je zvláště silná u těch, které předchozí generace jakýmkoli způsobem poškodila a kteří se cítí ohroženi a opuštěni. Potřebu takové revolty uspokojí stejně dobře politické i náboženské hnutí.

5.5.1 Extremistická hnutí

Extremistická hnutí představují specifickou skupinu, která může i nemusí mít charakter vrstevnické skupiny, případně podskupiny v rámci daného hnutí. Tyto skupiny se vyznačují sdílením hodnot odlišných od standardních názorů většinové společnosti. Mohou se tak stát ostrůvkem přijetí a seberealizace pro vykořeněné dospívající, odmítané společností a společnost také odmítajících.. Tlak společnosti, která je zejména u pravicových extremistů považovaná za nepřátelskou, vytváří sílu, která utužuje vazby mezi členy skupiny. Ze společně sdílených hodnot, ze kterých vyplývá i soubor etických norem, jejichž dodržování skupina od svých členů vyžaduje – například neonacista by neměl kouřit marihuanu stejně jako anarchista navštěvovat McDonald's. Vytváří se výrazná skupinová identita, tendující k pocitu exkluzivity, nadřazenosti, avantgardy. Skupinová identita se projevuje i symbolikou nošenou například na oděvu, případně celkovým stylem oblékání, preferováním určitého hudebního stylu atd. Vážným problémem je, že takovéto extremistické skupiny mají neustálý potenciál ke kriminální činnosti, která je z většiny tvořena fyzickým násilím pravicových extremistů. Kriminální činnost nejčastěji probíhá ve skupině, kdy přichází ke slovu psychologie davu, pocit beztrestnosti, skupinové síly a převahy.

Termín „extremismus“ je možná tím nejvágněji definovaným termínem naší politické mluvy. Je skutečně nesnadné definovat přesný obsah tohoto slova, které se přes faktickou neexistenci obecně uznávané definice používá pro popis mnoha politických a sociálních hnutí a aktivit. Nejčastěji se tímto slovem označují radikální hnutí, která se ve své ideologii snaží o překročení stávajícího parlamentně demokratického politického rámce, případně liberálně

kapitalistického ekonomického modelu. Tomu odpovídá původ slova od extrémů na obou koncích pravo-levého rozdělení politického spektra. Takové pochopení je ovšem zavádějící, poněvadž pod jedním termínem může zahrnovat radikální ekologické aktivisty, bolševické strany a sdružení, anarchistické federace nebo neonacistické bojůvky, tedy vzájemně velmi odlišné skupiny. Podobně i spojení extremismu s radikalismem je zavádějící. Například názory i praktická činnost M. Ghándího (nebo i třeba Ježíše) byly zcela jistě radikální, ovšem rozhodně ne extremistické. V rámci současného úzu extremismus chápu jako souhrnné označení extrémní levice (anarchismus, bolševismus) a extrémní pravice (neonacismus) a hnutí na tyto politické extrémy navázané. Co se týče extremistické kriminality, bývá motivována cíly toho kterého hnutí a jeho aspiracemi, které se značně liší u různých extremistických hnutí. Dalším problémem extremismu je nedostatek odborné nezávislé literatury, která by se těmto fenoménům věnovala (jak pravicový tak levicový extremismus nejčastěji zpracovávají sami jeho zastánci či odpůrci). Jelikož se o politický extremismu již delší dobu aktivně zajímám, nepoužívám při zpracování tohoto tématu zvláštní zdroje, pro bližší studium doporučuji internetové stránky konkrétních skupin a hnutí, které uvádím mezi použitou literaturou, případně pravidelně vydávanou Zprávu o extremismu..

5.5.1.1 Anarchismus

Anarchistické hnutí je označováno jako extremistické protože anarchisté odmítají parlamentní demokracii a kapitalistické hospodářské uspořádání země. Anarchisté kritizují zejména legitimitu centralizované vlády ve prospěch decentralizované přímé demokracie a nedotknutelnost volného trhu a kapitálu ve prospěch svobodného komunismu. Anarchistické hnutí bývá v médiích často spojováno s různými subkulturami mládeže (hippies, punk, hard core, crust), ovšem anarchismus je především politickou a sociální teorií a praxí, nezávislou na kultuře dané doby. Subkulturní uskupení se mohou k politickému hnutí přidružovat nebo i částečně prolínat, ale nikdy nejsou synonymní.

Anarchistické hnutí je v současné době reprezentováno zejména dvěma celostátními federacemi, ČSAF (Československá anarchistická federace) a FAS (Federace anarchistických skupin) a příležitostným účelovým sdružením, ČAS (Československé anarchistické sdružení). Vedle těchto skupin existují ještě partikulárně zaměřené pro-anarchistické organizace: Antifašistická akce (zaměřená na boj proti ultrapravicí), Anarchofeministická skupina 8. března (témata rovnosti pohlaví, feminismu), Earth First (ekologie), Animal Liberation Front (ochrana zvířat) atd. Anarchisté vystupují proti množství fenoménů současné společnosti především formou demonstrací a informačních kampaní, které mají za cíl přitáhnout

pozornost veřejnosti k daným problémům a tak přispět k jejich řešení. Mezi hlavní témata patří zejména kritika parlamentní demokracie, kapitalismu, ekonomické globalizace, vykořisťování a sociální nerovnosti, boj proti rasismu, neonacismu a bolševismu, ochrana životního prostředí a práv zvířat. Tradičně také vystupují proti válkám a militarismu. V současné době je anarchistické hnutí v útlumu, zredukoval se počet anarchistických organizací, jejich členů i aktivit a hnutí se nepodařilo zapojit širší veřejnost do svých akcí.

Co se týče vztahu kriminality a anarchistického hnutí, je možné říct, že anarchisté se na extremistické kriminalitě podílejí relativně malým dílem. Na rozdíl od pravicových extremistů jsou mladí anarchisté lépe socializovaní, ve větší míře dosahují vyššího vzdělání a jejich kriminalita většinou nevychází z žádné sociální patologie. Kriminalita mladých anarchistů vychází z cílů jejich hnutí a prostředků, které používají. Při demonstracích jde tedy nejčastěji o přestupky proti shromažďovacímu právu, neuposlechnutí výzvy veřejného činitele apod. Méně často (Global street party, 1. máj 1999, protesty proti MMF/SB) dochází k páchání závažnější trestné činnosti poškozování cizí věci a napadení veřejného činitele. Zvláštním druhem ideologické trestné činnosti je podněcování k třídní nenávisti a propagace třídního boje. Násilnou trestnou činnost reprezentují potyčky s neonacisty, které anarchisté vnímají jako legitimní pokračování boje proti fašismu. Méně často se s takovou „fyzickou opozicí“ ze strany anarchistů setkávají mladí bolševici. Do značné míry je s anarchismem spojené novější volné hnutí squatterů, lidí bez domova, kteří svou bytovou situaci řeší obsazením dlouhodobě nevyužívaného objektu, což v našem trestním řádu odpovídá paragrafu o užívání cizí věci, případně vloupání.

5.5.1.2 Bolševismus

Do této kategorie řadím skupiny a hnutí, hlásící se k odkazu marxismu-leninismu a navazující na něj. I v rámci této kategorie existují poměrně různorodá hnutí pokrývající spektrum od stalinismu po trockistickou kritiku stalinismu. Jejich společnou snahou je svržení kapitalismu a jeho nahrazení socialismem a nakonec komunismem; a samozřejmě také svržení buržoazní demokracie a vytvoření „lidové“ či „dělnické“ demokracie, resp. diktatury proletariátu. Přestože s anarchisty částečně sdílejí rétoriku a dávnou minulost (před rozštěpením první internacionály), stavějí se tato dvě hnutí proti sobě teoreticky i prakticky – i když se na přelomu století některé trockistické skupiny pokoušely o vytvoření „jednotné fronty“ (vyvrcholením byla omezená spolupráce při akcích proti MMF/Světové bance v roce 2001), anarchisté nakonec jakékoli sbližování odmítli.

Po převratu v roce 1989 se i na marxistické scéně rozbujela snad až nečekaná pluralita

a v současné době existuje množství různých i paralelních organizací, stran a hnutí bolševického charakteru. Otázkou je, zda mezi tato extremistická uskupení řadit samotnou KSČM. Dle mého názoru se již ideologicky i prakticky sžila se současným systémem a ztratila extremistický ráz. Vedle ní existují ovšem i další komunistické strany, které rozhodně extremistické jsou, Komunistická strana Československa a Komunistická strana Československa – Československá strana práce. Tyto strany jsou marginálními pozůstatky bývalé vládnoucí KSČ, uchovávající její stalinskou orientaci, a návrat společnosti před rok 1989 je také jejich hlavním cílem. Tyto organizace ovšem žijí na okraji politického dění a svou kostnatou ideologií neoslovují takřka nikoho, tím méně mládež. Pro naši práci jsou důležitější organizace mladých bolševiků, snažící se oslovit nastupující generaci potenciálních revolucionářů. Největší z nich je Komunistický svaz mládeže, který reprezentuje radikální stalinský bolševismus, odmítá poučení z historie a hlásí se k prominentům režimu bývalého sovětského bloku. Modernější verzi marxismu-leninismu se snaží nabízet malé skupinky trockistů jako Socialistická solidarita, REVO nebo Socialistická organizace pracujících. Tyto skupiny se velmi aktivně účastní různých iniciativ, pod jejichž hlavičkou se pak snaží vedle proklamovaných cílů provádět vlastní politiku a propagandu. Byly to například Iniciativa proti rasismu, Iniciativa proti ekonomické globalizaci, Iniciativa proti válce nebo současná kampaň Ne základnám.

Pokud odhlédneme od zločinné povahy celé bolševické ideologie, jak je stanovena zákonem, z pohledu kriminality je bolševické hnutí mírnější obdobou anarchistického. Kromě podpory hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod jednotlivce nebo skupiny a šíření nenávistné ideologie se bolševici stávají pachateli drobných přestupků proti veřejnému pořádku. Výjimečně se angažují ve fyzickém napadání policistů, anarchistů či neonacistů, ovšem častěji se stávají jeho oběťmi. Závažnější trestnou činnost jsem v souvislosti s těmito skupinami nezaznamenal.

Spíše než z hlediska kriminality, jsou tyto skupiny možná nebezpečnější způsobem, jakým utvářejí názory dospívajících. Zejména stalinské skupiny své členy indoktrinují černobílým viděním světa z perspektivy devatenáctého století, a namísto výchovy k demokracii, úctě k lidským právům, pluralitě názorů a respektu, učí jejich pravému opaku. A i když zřejmě nehrozí návrat bolševické diktatury z druhé poloviny 20. století, takto zpracované uvažování je živnou půdou každé budoucí totality bez ohledu na její ideologickou nálepku.

5.5.1.3 Neonacismus

Společensky nejnebezpečnější jsou extremisté z pravé strany politického spektra, neonacisté. Neonacismus je v podstatě pokračováním německého nacionálního socialismu, extrémního rasismu na jedné a korporativistického uspořádání státu na druhé straně. Hlavní reformou je snaha o spolupráci bílých národů euroatlantické civilizace, která by se měla sjednotit v boji proti podřadným rasám zbytku světa. Vzhledem k tomu, že (neo)nacismus je v našich zemích negativně působící pojem, skrývají neonacisté svou politiku pod přijatelnější termíny jako je národovectví, národní korporativismus nebo autonomní nacionalismus. K dosažení svých cílů se pokoušejí použít i oficiální politiku, k čemuž měla v minulosti sloužit ultrapravicová koalice Národně-sociální blok, resp. Pravicová alternativa. Od dob Republikánské strany (SPR-RSČ) M. Sládka se ovšem ultrapravicí nepodařilo uspět na parlamentní úrovni, působí tedy na regionální a zejména pouliční úrovni.

Přestože (neo)nacismus je většinovou společností přijímaný velmi negativně a nenabízí v podstatě žádnou konstruktivní politickou či sociální alternativu, je přesto přitažlivý pro mnoho dospívajících, kteří tvoří významnou část členské základny i nově přichozích členů. Podle mého je přitahuje spíše násilná a neohrožená skupina, pocit nadřazenosti a další sekundární znaky neonacistických skupin, než neonacismus samotný. Samotná ideologie pak přistupuje až druhotně, jako zdůvodnění a racionalizace delikventního chování a pocitu nadřazenosti. K těmto násilnickým skupinám tíhnou zejména dospívající z rozvrácených a méně kvalitních rodin, vyrůstající ve frustrujícím sociálního prostředí, často s pocitu méněcennosti a zkušenostmi s domácím násilím a ponižováním. Svůj strach a nejistotu pak léčí identifikací se skupinou a především postavou vůdce, fyzicky a často i intelektuálně zdatného jedince, který v těchto skupinách vytváří vzorový ideál.

Kriminalita neonacistů je z velké části tvořena násilnou trestnou činností, zaměřující se proti oficiálním nepřítelům národa: Rómům, Židům, černochům i asiátům, komunistům, anarchistům, „skejtákům“, narkomanům, bezdomovcům a mnoha dalším. Neonacisté se na páchání této činnosti fyzicky připravují (oblíbeným bojovým prostředkem je thajský box, jehož několik škol vede či vedl bývalý vůdce pražských neonacistů F. Vávra) a při bitkách často spolupracují se sympatizujícími nazi-hooligans. Fyzické násilí považují za účinnou metodu jednak k demonstraci síly, odstrašení či likvidaci nepřátel, ale i k utužení kolektivu. Přestože rádi demonstrují svou fyzickou převahu, v posledních letech se zřejmě i na této úrovni dostali do defensivy a na fyzické ohrožení ze strany anarchistů reagovali založením agresivně orientované obranné organizace Anti-antifa.

Tyto útoky provází záměrná brutalita, která často končí vážným zraněním či smrtí

oběti, nejčastěji jsou páchané ve skupině, tak aby byla zajištěna přesila nad cílem útoku. Relativně méně závažnou trestnou činností je propagace rasové a národní nenávisti, které se v poslední době neonacisté začali úspěšně vyhýbat a snaží se ve svých projevech vystupovat v mezích zákona. Sekundární trestná činnost vychází z jejich dobré fyzické kondice, která jim otevírá cestu ke kariéře vymahačů dluhů či výpalného a ochranek cizineckých kriminálních skupin (např. ukrajinské mafie). Navzdory své protidrogové rétorice jsou podezíráni z obchodu s tvrdými drogami, hlavně pervitinem.

Kriminalita neonacistů je společensky závažná a společně s šířením jejich ideologie a stylu chování tvoří problém, se kterým se naše společnost musí nějakým způsobem vyrovnat. Zatím ovšem můžeme sledovat spíše laxní přístup a v mnoha případech i snahu o bagatelizaci jejich zločinů. V některých případech (smrt Tibora Danihela a další) postup orgánů činných v trestním řízení dokonce vzbudil podezření, že spíše než o potrestání jde o osvobození pachatelů této trestné činnosti, případně o omezení trestu na předem vybraného obětního beránka.

Neonacistické skupiny jsou nebezpečné pro vykořeněné dospívající, frustrované společnosti, s problematickým sociálním zázemím a problémy se sebehodnocením. Zapojení do činnosti neonacistických bojůvek u disponovaných jedinců upevní jejich asociální projevy. Skupina dodává odvalu i příležitost pro vybití frustrace, ale zároveň tím prostředkuje zkušenost, že násilné chování motivované nenávistí je správným způsobem přistupování ke světu a řešení problémů. Přestože se k neonacistickým hnutím přidává poměrně zanedbatelné množství dospívajících, pro disponované jedince představují velmi nebezpečnou překážku pro jejich zdravý vývoj a otevírají jim dveře do světa kriminality.

5.5.1.4 Hooligans

Zvláštní skupinou bez politických ambicí tvoří radikální sportovní fanoušci, chuligáni, respektive podle anglického originálu hooligans. Přestože nemají vlastní politický program, personálně i názorově se do značné míry kryjí s ultrapravicovými skinheads. Jako nejnebezpečnější fanouškovské skupiny s vazbou na neonacistické hnutí se vyprofilovaly kluby Sparty Praha, Baníku Ostrava a Brna.

Motivace jejich zejména násilné trestné činnosti je jednoduchá. Vybrat si svůj tým a horlivě bojovat proti fanouškům jiných týmů, proti hráčům černé pleti a pokud nepodávají očekávané výsledky, i proti hráčům vlastního klubu. Největší objem jejich trestné činnosti představují násilné trestné činy včetně napadení veřejného činitele, případně výtržnosti a ničení majetku. Čeští hooligans následují příkladu svých vzorů ze západních zemí, zejména

Velké Británie, kde jsou fotbalové násilnosti dlouho udržovanou tradicí. Trestná činnost hooligans je zářející jednak svou brutalitou a jednak tím, že většinou není opodstatněná ničím jiným než příslušností k fotbalovému či hokejovému mužstvu. Dalším alarmujícím prvkem vzrůstající organizovanost a promyšlenost útoků, do čehož vedle sofistikovaných útoků spadá i konspirace, která má zamezit zásahu policie.

Za nejzávažnější problém fanouškovské kriminality ovšem osobně považuji její pronikání do běžné společnosti. Pokud si podobně naladění a vyzbrojení násilníci domluví společnou bitku, mohlo by jít o brutálnější a primitivnější směs adrenalinových sportů a bojových her. Nejzávažnější důsledky přináší střetnutí násilnické kultury hooligans s civilní sférou. Může jít o střetnutí náhodná i cílená. Pokud jsou útoky cílené, bývají motivovány nenávisť vůči tradičním cílům neonacistů – Romům, antifašistům, sociálně slabým. Vždy jsou tyto útoky vedeny se zářející silou a brutalitou, vždy ve skupině a v přesile. Policie v řešení takových případů selhává.

O kriminalitě hooligans existují víceméně kusé informace, protože pokud při vzájemných potyčkách nedojde ke kontaktu s policií nebo vážnějším zraněním, ani jedna ze stran neoznamuje událost policii. O většině těchto akcí často informují pouze sami aktéři na svých webových stránkách. Lepší je situace u výtržností páchaných přímo při utkáních, kde je přítomna pořádková služba Policie ČR a problémovým fanouškům je do budoucna odíráán přístup na stadion.

Násilí hooligans je výrazem vykořeněnosti jeho pachatelů, jejich nutkavé potřeby vybití agrese a dosažení pocitu vlastní hodnoty jednak identifikací s úspěšným týmem, jednak tvrdým bojem proti „těm druhým“. Hooligans se často dopouštějí i sekundární trestné činnosti vyplývající z jejich často neonacistického světonázoru. Ovšem nejdůležitější složkou jejich kriminality zůstává slepé brutální násilí. Možná i proto, že násilí je schopen každý, kdežto na seriózní extremistickou trestnou činnost je potřeba jistá intelektuální úroveň a soustavnost, která je subkultuře hooligans víceméně cizí.

Pro mladé lidi přidávající se k násilným fanouškovským skupinám platí to samé, co bylo řečeno o mladých neonacitech. Učí se násilnému nenávisťnému chování a přirozeně je pak uplatňují v každodenním životě. S brutalitou, která je pro ně běžná, ale civilní společnost ohrožuje, děsí a šokuje.

5.5.2 Náboženské společnosti a sekty

Lidská psychika je v období dospívání velmi citlivá na všechny neznámé podněty, zejména pak na ty, které nabízejí nevšední duchovní a mystické zážitky, zvýšení vlastní hodnoty a moc ovládat tajemné síly, ať už jsou prezentovány jako skryté v člověku nebo jako transcendentní božstva či přírodní síly. Touha po duchovním naplnění je ve věku dospívání velice silná, pubescenti tráví mnoho času hledáním smyslu světa a vlastní existence. Hledají jasné odpovědi, transcendentní poznání, absolutní hodnoty. Pokud z jakéhokoli důvodu nenajdou odpověď v některém z oficiálních náboženství a filosofií, hledají dál a stávají se snadnou kořistí pro různé sekty. Ty jsou často obviňovány z páčání trestné činnosti, které se dopouštějí jejich věřící, ať už z vlastní náboženské iniciativy, nebo na příkaz (ovšem často ve formě „přání“) vůdce spolku. Problémem, na který narážíme v případě mnohých sekt je fakt, že oběti manipulace jednájí v podstatě svobodně, nejsou k ničemu fyzicky nuceny, proto je například majetková kriminalita sekt (vyvlastňování věřících ve prospěch vůdce sekty) nepostižitelná. Stejně jako u politických extremistů motivovala jejich trestnou činnost jejich politická ideologie, u (pseudo)náboženských společností je to jejich teologie.

5.5.2.1 Satanismus

Nejznepokojivěji působí na širokou veřejnost působení tzv. satanistů. Jejich temnou a tajemnou image (často spojenou s kulturou tvrdších odnoží metalové hudby) doplňují kolující pověry a vyprávění o krvavých rituálech a sexuálně nevázaných černých mší, často připomínající středověké obviňování Židů z vraždění křesťanských nevíňátek.

O skutečné podobě oficiálního satanismu Církve Satanovy většinou mnoho nevíme. Lidé si tak satanismus spojují s tradiční představou Satana jako symbolu zla a satanistu pak logicky vnímají jako toho, který svého Boha uctívá páčáním zla. Je pravda, že Satan jako symbol vzpoury vůči Bohu má v satanismu velkou symbolickou roli, ovšem již ne jako postava zla, které reprezentuje utlačovatelský, asketický Bůh, ale jako symbol hojnosti, svobody a užívání tohoto světa.

Je ale mnoho druhů náboženského směru, který se souhrnně označuje jako satanismus, ovšem nejvýznamnější a nejrozšířenější proud tvoří Církev Satanova Antona Szandora LaVeye. LaVeyův satanismus nemůže být obviňován ze zločinů veřejností satanistům připisovaných. V Satanské bibli je výslovný zákaz krvavých obětí (ať už zvířecích nebo lidských), dítě je v satanismu chráněno a považováno za svaté, dosud nezkažené pokryteckou společností. Postavy na jedné straně Boha a jeho andělů a na druhé straně Satana a dalších d'áblů nejsou chápány personalisticky, ale jako přírodní síly, energie. Ty mohou být vzývány

určitou formou koncentrace duchovní energie člověka (při rituálu), ne obětováním dětí nebo pácháním zla. Dalším z principů satanismu je víra, že astrální odraz vlastních skutků se vždy vrátí člověku vrátí – a už to by tyto satanisty mělo držet v dostatečné vzdálenosti od kriminálního jednání.⁷⁹

Kromě těchto satanistů, kteří jsou ve své činnosti nebezpeční jen maloměšťácké morálce a konzervativním náboženským kruhům, občas probleskují i zprávy o satanistech antisociálních, se mluví i o takzvaných hrubozrných či náboženských satanistech. Jejich kriminální činnost je často spojena s motorkářskými gangy (zejména v USA) nebo radikálním kulturním hnutím (zejména v severských zemích). Často jde o ničení symbolů křesťanské kultury, která satanisty vnímána jako kultura duchovní okupace. Čas od času médii proběhne senzační zpráva, že vyšinutý „satanista“ rituálně zabil lidskou nebo zvířecí oběť. Je ale těžké rozlišovat mezi tím, když člověk spáchá určitý čin z náboženských pohnutek, když jsou tyto náboženské pohnutky plodem chronického nebo akutního vyšinutí (ať už jde o krátkodobé působení drogy nebo chorobu, např. paranoidní schizofrenii), anebo se za náboženskými pohnutkami jako polehčující okolností skrývá běžný zločin. Méně závažnou formou satanisticky zabarvené kriminality jsou občasné případy znesvěcení kostelů či ničení křesťanských hřbitovů, případně jejich „zdobení“ satanskými symboly – pentagramy, baphometry či obrácenými kříži.⁸⁰

Obecně lze říct, že nebezpečnost satanismu jako takového je spíš uměle nafouknutou bublinou, živěnou senzacechtivostí, pověřčivostí a předsudky, což nemění nic na tom, že satanská symbolika může být hávem vážných sociálních problémů. Symbolika zla a temnoty může zakrývat i inspirovat zlé a temné skutky, přestože nejsou náplní moderního satanismu. Jedinci zavržení a frustrovaní společností, mohou Satana doslovně převzít z křesťanské teologie jako stejně zavrženého a prokletého anděla a přirozeného spojence v boji proti dominantní společnosti v nebi i na Zemi. Tak se Satan skutečně může stát patronem nejbrutálnějších skutků antisociální agrese. Není však jejich motivem, důvody bývají mnohem hlubší a čistě lidské. Proto, když se například jako vychovatelé, setkáme s dospívajícími okatě vystavujícími satanské symboly, nemusíme je podezírat s rituálních vražd, ale spíše pozorně poslouchat, jestli nejde o skryté volání o pomoc.

---

⁷⁹ Veselý, J.: Satanismus.

⁸⁰ Vojtíšek, Z.: Netradiční náboženství u nás. www.sekty.cz

5.5.2.2 Rodina (lásky)

Nebezpečnější sektou je pseudokřesťanská „Rodina“ (dříve Rodina lásky). Je u nás takřka neznámá, jednak proto, že její působení na území ČR je poměrně novou a stále okrajovou záležitostí, jednak proto, že tato sekta působí striktně ilegálně. Hlavním důvodem jejího utajení je důraz na sexualitu, který je hlavní charakteristikou této sekty, ale také příčinou neustálého pronásledování. Sexualita je v materiálech této sekty udávána jako hlavní zbraň proti Satanovi a jeho snaze o ovládnutí celého světa. Sexualita je doporučována v jakékoli podobě, jakémkoli věku, s jakýmkoli partnerem, bez ohledu na případné příbuzenství i ostatní běžná tabu. Sexualita je používána i při získávání nových členů, které se odehrává misijním sváděním nejčastěji na diskotékách, kde jsou „flirty-fishingem“ oslovováni zejména dospívající lidé s přirozenou touhou po sexuálních zkušenostech. K neplacené prostituci ve prospěch sekty jsou nuceni i věřící žijící v manželství nebo nezletilí. Pokud při misií žena otěhotní nebo je věřící nakažen pohlavní chorobou, stávají se mučedníky pravé víry.

Společenská nebezpečnost této sekty spočívá v narušování normálního mravního a sexuálního vývoje a života dospívajících i dospělých. Na základě učení již zesnulého vůdce sekty Davida Mo se věřící kromě tolerovatelného cizoložství dopouštějí inscestu a k sexu jsou nuceny i děti do patnácti let.¹⁶

Proti trestné činnosti této sekty je za dané situace těžké efektivně postupovat, naopak duchovně i sexuálně vyprahlých obětí je ve společnosti dospívajících víc než dost. Přesto se této sektě nepodařilo dosáhnout nějakých viditelných organizačních nebo misijních úspěchů. Lze jen doufat, že většina členů touto sektou pouze projde jako slepou uličkou svého duchovního či sexuálního vývoje, že brzy procitnou a uvědomí si nesmyslnost teologie (či sexuologie) této sekty a vrátí se k přirozeným způsobům partnerství i duchovnosti. Stigma je samozřejmě horší u dětí, které díky této sektě projdou sexuálním zneužitím v raném věku, což může na jejich psychice zanechat trvalé následky obdobné u všech zneužívaných dětí.

5.5.2.3 Scientologická církev

Společensky nejnebezpečnější, ale zákony nepostižitelnou, činnost provádí na našem území tzv. Scientologická církev. Mezi veřejností je známá z letáků zvučících na bezplatné provedení takzvaného Oxfordského testu osobnosti. Tento test je diletantskou směsí psychologie, sociologie, psychoterapie a bludů, jehož výsledek je v podstatě vždy stejný. Testovaný je poučen o tom, že má mnoho osobních problémů, které mu ničí život, že je to politováníhodný budižkničemu a vlastně za nic nestojí. Ale neměl by ztrácet naději, protože jeho zablokovaný potenciál je skutečně obrovský a díky pomoci scientologické metody – dianetiky – může být uvolněn. A pak na člověka čeká život plný životní energie, nadpřirozených schopností a úspěchů na všech frontách. Stačí jen mizivý poplatek za první sezení, pak trochu větší poplatek za druhé sezení... A jestliže první setkání bylo zdarma, celá terapie je finančně velice náročná.

Sektu proslavilo mnoho herců a osobností vysoké společnosti, které se nechaly scientologickou propagandou strhnout. Tyto osobnosti jsou ideálními členy sekty. Mají dost peněz aby sektě platili, i dost vnitřní nejistoty, aby jí uvěřili. Ovšem většina klientů dianetiky nemá příjmy celebrit, a tak na „léčení“ jejich nízkého sebehodnocení jdou úspory a veškeré dosažitelné zdroje. Namísto osobního růstu se naopak propadají stále hlouběji, a čím hlouběji se propadají, tím více potřebují pomoc scientologů. Vytváří se závislost obdobná jako na tvrdých drogách, včetně potřeby získávání velkého množství peněz na další dávku. Po vyčerpání vlastních zdrojů financí tak adepti nového života sahají k obdobným formám získávání peněz jako narkomani, majetkové kriminalitě a případně prostituci. Jiným je umožněno si terapii odpracovat v podmínkách novodobého otroctví. Majetková trestná činnost věřících sekty je bohužel jedinou stíhatelnou kriminalitou scientologů. Vymývání mozků, psychické a majetkové vydírání, zadlužování a zotročení bohužel nejsou trestné.

5.6 Alkohol, drogy a závislost

Drogy provázejí lidstvo od jeho prehistorie až do současnosti. Společnost v různé míře obohacovaly i ohrožovaly, nicméně nikdy z lidského života nevymizely. Ani spontánně bez vnějšího tlaku, ani pod tlakem státních či církevních autorit a jejich represe. Naopak, ve 20. století byly na potlačení užívání drog nasazeny bezprecedentní prostředky, které ovšem naprosto selhaly. Drogy se nejen dále používají, ale jejich rozšíření a obliba neustále rostou. Drogy byly původně vyhrazeny mudrcům a šamanům a jejich používání regulovalo množství tabu, s jejich masovým rozšířením se objevilo množství doposud neznámých problémů. Lidé je začali užívat bez potřebných znalostí a zábran, a čím méně zralí byli uživatelé, tím nebezpečnější pro ně drogy byly. Děti a dospívající, stojící v centru zájmu této práce, jsou v tomto smyslu drogami nejohroženější skupinou.

Drogy a závislost na nich se staly významným společenským problémem, ke kterému se kromě různých uměleckých ztvárnění vyjadřují různé vědní obory od kriminalistiky pro psychologii a pedagogiku. Staly se tématem nejen celospolečenským, ale také vpravdě interdisciplinárním. Drogy a závislost na nich jsou ovšem také velmi významným kriminogenním činitelem, který v této práci nelze pominout.

Pro účely této práce dělím drogy podle dvou základních kritérií, jimiž jsou vztah státu, respektive práva k těmto drogám, druhým kritériem je nebezpečnost drog vůči jejich uživatelům a jejich okolí. Je zřejmé, že v první kategorii rozlišujeme drogy legální a nelegální. Podle škodlivosti pak dělíme drogy na měkké a tvrdé. Zatímco u legálních a nelegálních drog je hranice jasně daná zákonem, u dělení na tvrdé a měkké je hranice mlhavější. Nadto se obě kategorie a kritéria vzájemně prolínají, čímž vznikají čtyři základní kategorie drog: legální měkké drogy (kofein, taurin, pyracetamol), legální tvrdé drogy (alkohol, tabák, některé léky, rozpouštědla), nelegální měkké drogy (kanaboidy, halucinogeny, „taneční“ drogy) a nelegální tvrdé drogy (opiáty, stimulanty).

V České republice jsou drogy všeobecně dlouhodobě oblíbené a tolerované. V roce v roce 2003 pravidelně kouřilo 30% obyvatel,⁸¹ prvenství v pití piva (a čestná místa v ostatních druzích alkoholu) jsou bezmála zdrojem národní hrdosti a například v roce 2001 se v ČR spotřebovalo bezmála 39 milionů balení analgetik.⁸² Podobně oblíbené jsou lehké drogy v čele s marihuanou a dalšími konopnými produkty. Stabilně vysoká je, zejména mezi mladými, také obliba halucinogenních a tanečních drog. Tyto drogy jsou konzumovány

---

⁸¹ Zaostřeno na drogy, 1/2005, str. 3.

⁸² www.drogy-info.cz

zejména rekreačně, bez vzniku závislosti a sociální patologie. Podat u těchto drog statistické údajně je obtížný úkol, protože chybí zdroje informací. Na rozdíl od problémových uživatelů nevyhledávají rekreační uživatelé lehkých drog pomoc specialistů, nedocházejí do kontaktních center, ani nevyužívají služeb streetworkerů. Měkké drogy jsou i nejsou vážným problémem dnešního Česka. Problémem by být mohly, jejich narůstající obliba je nesporná a některé odborníky stále děsí. Na druhou stranu není užívání lehkých drog spojeno s rozvojem závislosti, vážnými zdravotními riziky ani sociální paralýzou uživatele. Z toho důvodu u měkkých drog takřka odpadá závažnější sekundární trestná činnost, ať už vyvolaná akutní intoxikací nebo motivovaná potřebou další dávky drogy.

Radikálním, ale ne zcela nereálným řešením delikvence v souvislosti lehkých drog je jejich legalizace, resp. dekriminizace, tedy nestíhání autorizovaných výkonů s těmito drogami (licencovaná výroba, skladování, prodej spojený s případnou regulací konzumace). V tomto ohledu připomíná téma lehkých drog téma prostituci, která, ačkoli oficiálně zakázaná a neexistující od padesátých let, dlouhá léta rozkvétá všem na očích. Politická reprezentace si nevěděla rady, raději tedy problémy ignorovala. Nedávný pokus prostituci legalizovat a právně regulovat je nadějným znamením realistické, liberální politiky, která by mohla v budoucnosti obdobný přístup aplikovat i na drogovou scénu.

Obliba tvrdých drog v České republice po určitém růstu v devadesátých letech, v současnosti stagnuje a některé ukazatele naznačují dlouhodobý trend poklesu jejich užívání. Problémové užívání drog, které charakterizuje užívání tvrdých drog, je definované jako injekční užívání drog a/nebo dlouhodobé či pravidelné užívání opiátů a amfetaminů. Problémoví uživatelé jsou lépe statisticky postižitelní vzhledem k tomu, že ve vysoké míře využívají služeb specializovaných zařízení (kontaktních i léčebných) i terénních pracovníků. Počet těchto uživatelů po několika letech poklesu v roce 2005 mírně vzrostl, odhadováno je přibližně 32 tisíc narkomanů, z nichž 11,5 tisíce užívá opiáty a 20,5 tisíce pervitin (35 100 problémových uživatelů v roce 2002, 30 000 v roce 2004).⁸³ Na druhou stranu dlouhodobě klesá počet žadatelů o léčbu - v roce 2006 o ni požádalo celkem 4 119 narkomanů, což znamená oproti roku 2005 pokles o 253 osob.⁸⁴ Průměrný věk žadatelů o léčbu se roce 2006 oproti předchozímu roku zvýšil u prvožadatelů z 22,9 roku na 23,1, u všech léčených

---

⁸³ Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2005, str. 28.

⁸⁴ Incidence, prevalence, zdravotní dopady a trendy léčených uživatelů drog, str. 17.

uživatelů z 24,8 roku na 26,2, což znamená, že se k stagnujícímu počtu uživatelů výrazně nepřidává nastupující generace.⁸⁵

Počet smrtelných předávkování nelegálními drogami je rovněž stabilní, v roce 2005 zemřelo na předávkování 24 uživatelů opiátů, 18 uživatelů těkavých látek a 14 uživatelů pervitinu. Oproti roku 2004 tak mírně vzrostla mortalita heroinistů (o pět případů), u těkavých látek a pervitinu zemřelo shodně o dva uživatele méně.⁸⁶ Kromě toho dochází sporadicky k předávkování dalšími drogami, v roce 2005 se 3 lidé smrtelně předávkovali metadonem, dva uživatelé zemřeli po požití extáze a došlo také k prvnímu fatálnímu předávkování kokainem. Stabilně největší podíl na smrtelných předávkováních mají ovšem legální léky, v roce 2005 po jejich nadměrném požití zemřelo 156 lidí.⁸⁷

Co se týče vztahu drog a delikvence, je třeba se držet výše uvedeného dělení. Pomineme-li fakt, že nákup alkoholu a cigaret je věkově omezen, není jejich konzumace spojena s porušováním zákona. Naproti tomu konzumace nelegálních drog (i když sama také není trestná) je vždy s porušením zákona spojena. To je primární drogová kriminalita, která vychází ze samotného faktu obstarávání a konzumace drog a patří sem konkrétně přechovávání, výroba a distribuce drog (§ 187-188), případně šíření toxikomanie (§ 188a).

Primární drogová kriminalita znepokojivě stoupala v průběhu devadesátých let. Zatímco v roce 1994 vyšetřovali kriminalisté pouze 383 trestných činů nedovoleného držení omamných a psychotropních látek a jedů a 52 případů šíření toxikomanie, v roce 1999 to bylo již 6 418, respektive 1 302 trestných činů. Po přelomu století došlo k výraznému poklesu množství trestných činů na 3 626, resp. 832 v roce 2000, v současné době jejich počet mírně klesá či stagnuje. V roce 2005 bylo evidováno 2757 trestných činů proti paragrafům 187-188, v roce 2006 to bylo 2 812 trestných činů. U paragrafu 188a bylo v roce 2005 evidováno 158 a v roce 2006 110 trestných činů.

Podíl dětí a nezletilých na těchto přestupcích opsál poněkud jinou křivku. Stejně jako celkový počet drogových zločinů stoupal v průběhu devadesátých let i počet mladých delikventů. Ovšem s koncem století se nárůst jejich podílu nezastavil, ale dále mírně stoupal. Pokles a následná stagnace nastaly v druhé polovině desetiletí. V roce 2005 se šíření toxikomanie dopustilo 18 dětí a 11 mladistvých a nedovolené výroby a držení 73 dětí a 172

---

⁸⁵ Incidence, prevalence, zdravotní dopady a trendy léčených uživatelů drog, str. 23.

⁸⁶ Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2005, str. 44.

⁸⁷ Zaostřeno na drogy, 5/2006, str. 8.

mladistvích. V roce 2006 to pak bylo 10 dětí a 15 mladistvých, respektive 70 dětí a 174 mladistvých.⁸⁸

Závažnějším společenským problémem je ale sekundární drogová kriminalita, tedy skutky které přímo nesouvisí s konzumací drog, ale jsou jejím nepřímým důsledkem. Sem patří všechny zločiny spáchané pachatelem pod vlivem drogy (např. znásilnění, domácí násilí, autonehody) a zejména skutky spojené s obstaráváním prostředků na pořízení drog, tedy krádeže, loupeže, přepadení, prostituce a kuplířství. Vzhledem k tomu, že neexistuje statistika vypovídající o motivaci majetkové trestné činnosti, není možné určit, jak velký objem tato sekundární drogová kriminalita tvoří v celkové kriminalitě mládeže.

V oblasti legálních i nelegálních měkkých drog je tato sekundární kriminalita zanedbatelným okrajovým jevem, asociální kriminální jednání se objevuje zřídka a v nižší intenzitě. Naopak u tvrdých drog je sekundární kriminalita velmi vysoká, a i zde to platí jak o nelegálních drogách, tak i drogách legálních. Ovšem výjimky potvrzují pravidlo na obou stranách, predisponovaní jedinci mohou výrazně reagovat na marihuanu, naproti tomu například nikotin, který se mezi tvrdé drogy dostal pro svou vysokou návykovost, jednání a mysl člověka neovlivňuje do té míry jako jiné tvrdé drogy. Ovšem například široce tolerovaný a oblíbený alkohol je tvrdou drogou par excellence a ve svém destruktivním působení si nezádá s nelegálním pervitinem či heroinem. Vzhledem k rozšířené a mnohdy nestřídmé konzumaci alkoholu je naopak právě ten nejproblematictější tvrdou drogou a stojí za největším počtem předávkování, rozpadů rodin a dalších sociálně patologických jevů.

Zatímco měkké drogy mohou být uživateli nebezpečné pouze při negativní shodě okolností nebo špatném použití (riziko marihuany pro schizofreniky, dehydratace po požití extáze), tvrdé drogy jsou devastující již ze své podstaty a uživatele ničí při jakkoli sofistikovaném používání. Je tedy do jisté míry útechou, že spotřeba tvrdých drog mezi domácími narkomany dlouhodobě klesá ve prospěch větší oblíbenosti méně škodlivých měkkých drog. Pozitivní efekt slibuje i v současné době připravované omezení prodeje toluenu a dalších zneužívaných těkavých látek.

Hlavní trestnou činností připojující se sekundárně k drogové závislosti jsou různé formy získávání peněz na drogy. To u mladých lidí spočívá zejména v drobnějších krádežích, často ve vlastních domovech, jindy dochází k páchání organizované závažnější majetkové trestné činnosti (aut, byty, kola, starožitnosti), prostituci či produkci dětské pornografie. Část

---

⁸⁸ Statistické výkazy Policejního prezidia ČR.

narkomanů získává prostředky dalším prodejem drog a/nebo jejich výrobou. Tato hlavní kriminalita může být provázena či doplňována další násilnou trestnou činností. U mládeže se problémové užívání drog spojuje s dalšími sociálně patologickými prvky jako jsou nepřiměřené konflikty s rodinou, školní absence, útěky z domova a další.

Narkomanie je pro dospívající obzvláště tragickou chorobou. Na rozdíl od dospělých narkomanů mají zranitelnější organismus a také jejich psychika, která neprošla standardním procesem vývoje a zrání, je citlivější na všechny negativní vlivy. Zneužívání drog včetně alkoholu blokuje další zrání a vývoj, ať už fyzický, psychický nebo duchovní. Z mladých narkomanů se stávají mladí duševní i tělesní mrzáci. Jsou ohrožováni smrtelnými chorobami, možnostmi předávkování, hrozí jim dopadení od policie nebo švindl od dealerů, musejí shánět neuvěřitelné množství peněz, lhát, podvádět, krást a prodávat se. Drogy často působí jako spouštěč stihomamu a dalších psychických poruch, tlak společnosti takové působení ještě zvýrazňuje. Je zřejmé, že i když se mladí závislí vyhnou dalším komplikacím, jejich osobnostní a morální vývoj je vážným způsobem narušen.

Soustavné užívání drog zavede mladé narkomany do kriminální drogové subkultury, jejíž normy přijmou za své. Pokud v sobě mladí narkomani měli obtisk nějakých pozitivních hodnot či vzorců chování, které se jim snažili předat rodiče a učitelé, rychle je překryjí „feťácké“ modely chování a uvažování. Droga má pro narkomana nevyčíslitelnou hodnotu, je středem jeho světa a vrcholem jeho hierarchie, stává se Bohem, kterému závislý obětuje všechno a všechny.

Mladý člověk závislý na drogách přichází o svůj život nejen v tom smyslu, že mu hrozí smrt v mnoha podobách, ale v tom smyslu, že nežije ani tu dobu, kterou za něho odžívají drogy. Musíme počítat s tím, že mladí narkomani postupem času ztrácejí standardní morální zásady nebo myšlenkové postupy. Uživatelé drog žijí v iluzorním světě tvořeném zčásti různě pokřivenou realitou a zbytkem drogovými halucinacemi, žijí v jiném světě, na který se adaptují. Užívání drogy obrátí základní hodnoty vzhůru nohama. Vyléčení mladí narkomani tak potřebují i další sociální terapii, která by jim měla do určité míry nahradit jejich ztracené dospívání, včetně tvorby, upevňování a internalizace morálních hodnot.

5.6.1 Gamblerství

Zvláštní kategorií drogové závislosti je gamblerství, charakterizované jako nutkavé hráčství výherních automatů, případně jako závislost na nich. Člověk nepřijímá žádnou drogu, jen podněty pro mozek, který vyrábí vlastní drogy na bázi endorfinů. Závislost na hracích automatech je ten není výstižný termín, protože závislost nevzniká automatech samotných, ale na reakci lidského mozku na vzrušení ze hry. Při hře dochází uvolňování nervového přenašeče dopaminu, což prokazuje, že gamblerství „má některé základní rysy podobné zneužívání drog.“⁸⁹ Stejně jako všechny ostatní závislosti, i patologické hráčství ohrožuje zejména mládež z horšího sociálního prostředí. Zejména u chudších hráčů se vzrušení na počátku může spojit s vidinou snadno získaných peněz.

Mládež má též omezené finanční zdroje, proto v situaci nouze dříve sahá k majetkové trestné činnosti, podvodům a podobně. I v tomto ohledu se patologické hráčství na vlas podobá typické závislosti na tvrdých drogách. A stejně jako drogy i gamblerství stojí za rozpadem množství rodin, mezilidských vztahů i jednotlivých osudů. V roce 2006 se na kontaktních a léčebných centrech k léčbě přihlásilo 264 gamblerů, v převážné většině mužů.⁹⁰

---

⁸⁹ Koukolík, F., Drtinová, J.: Zlo na každý den, str. 269.

⁹⁰ Incidence, prevalence, zdravotní dopady a trendy léčených uživatelů drog, str.

5.7 Sociokulturní vlivy

Do této kapitoly jsem se pokusil shrnout několik posledních kriminogenních faktorů, ohrožujících děti a dospívající mládež. Je to výběr svým způsobem nesourodý, i když jistou vzájemnou spojitost tyto fenomény samozřejmě mají. Všechny jsou vázány na společnost a zejména na rozdíly mezi jednotlivci i skupinami v této společnosti. Jsou významné, i když subjektivně je nepovažuji za tak významné jako ty, o kterých již byla řeč dříve. Přesto jejich krátký rozbor přispěje k větší komplexnosti pohledu na motivy, které mohou vést děti a dospívající k delikvenci.

5.7.1 Nezaměstnanost a chudoba

Kriminogenní působení nezaměstnanosti a chudoby se může lišit podle několika různých faktorů. Nejdříve mohou ovlivňovat prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá a které určuje jeho životní obzory, vzorce myšlení a jednání a formuje i jeho životní očekávání. V tomto případě působí na dítě zprostředkovaně, skrze rodinu a prostředí ve kterém vyrůstá. Druhou variantou je již přímý vliv chudoby a nezaměstnanosti na chudého a/nebo nezaměstnaného dospívajícího, kdy již leží na jeho vlastních bedrech a působí na něho bezprostředně. Jak uvidíme později, nemůžeme vedle chudoby nezmínit také nadměrné bohatství, které se stalo stejně rizikovým faktorem pro vývoj dospívajících jako chudoba.

Nezaměstnanost působí negativně na sebevědomí a seberealizaci každého člověka. Zvláště ubíjející je dlouhodobá obtížně řešitelná nezaměstnanost, kdy nezaměstnaný není schopen sehnat práci, přestože se o to podle svých sil pokouší. Každý další neúspěšný pokus jen zesiluje frustraci a bezmoc, a vede k rezignaci. Je-li nezaměstnaný na pozici nováčka na trhu práce, hrozí nebezpečí, že už práci hledat ani nebude, ale zkusí najít nějaké jiné cesty k obživě. V případě živitele rodiny, který cítí, že by měl být schopen realizovat svou sociální roli, ale díky ztrátě zaměstnání tento svůj životní úkol nemůže plnit, se mohou v důsledku zásadní frustrace rozvinout deprese, nadužívání alkoholu a drog. Tíhu této sociální zátěže postižené rodiny často neunesou a dochází ke vzájemnému odcizení jejích jednotlivých členů a nakonec i k rozpadu rodiny.

Lidé postižené dlouhodobou nezaměstnaností a/nebo chudobou často propadají patologickému hráčství a závislosti na alkoholu či drogách, která sebou nese další patologické a kriminální jednání. Je to zejména domácí násilí, kriminalita spojená s potřebou získat prostředky pro svou závislost, případně organizované využití dětí a mladistvích k výdělečné kriminální činnosti (žebření, prostituce, dětská pornografie, prodej drog). Dlouhodobě nezaměstnaný se může stát pachatelem výdělečné trestné činnosti již z důvodu zajištění

prostředků nutných pro důstojný život svůj a své rodiny. Pokud je majetková kriminalita páchaná rodičem, zároveň velmi silně posiluje kriminální sklony dětí.

Mladiství mají na současném trhu práce často velmi těžkou pozici, zvláště když si uvědomíme, že jde o méně vzdělané příslušníky společnosti, protože lépe a déle vzdělávání se v období mladistvosti na trh práce ani nedostanou. Již z tohoto důvodu jde vlastně o svým způsobem rizikovou skupinu. Tito lidé nemají velkou šanci získat uspokojivou profesní roli a zvyknout si na to, že práce je přirozenou součástí života ve společnosti. Volba mezi špatně placenou těžkou prací, která se těmto nezaměstnaným často jediná nabízí a mezi velice dobře výdělečnou trestnou činností častokrát skončí rozhodnutím pro delikvenci.

Nezaměstnaní jsou v naší republice, kromě pomoci příbuzných a přátel, závislí zejména na sociálních dávkách státu, podpoře v nezaměstnanosti a po čase pouze na sociálních dávkách. Ty ovšem na život jednotlivce či na normální chod běžné domácnosti nestačí a rodina buďto přistoupí k nezákonným způsobům obživy anebo se nutně propadne pod hranici chudoby.

Chudoba sama o sobě je velmi silným kriminogenním faktorem. Všude na světě jsou chudinské čtvrti charakteristické velkou zločinností. Ve velkých městech se vytvářejí ghetta obývaná chudými, často etnicky odlišnými obyvateli, většinovou společností odmítanými. Takové prostředí je vhodným podhoubím pro vznik vrstevnické kriminality, jejímž vrcholem jsou gangy delikventních dospívajících z amerických velkoměst.

Z výzkumů W. Millera vyplývá, že primární příčinou delikventního chování mládeže pocházející z nejhudších vrstev společnosti není nepřekročitelná bariéra, na kterou by mladiství naráželi při snaze začlenit se do společnosti, případně při hledání práce, ale hlavně adaptace na „subkulturu nejnižší společenské třídy.“⁹¹ Subkulturu extrémní chudoby charakterizuje šesti oblastmi, okolo kterých se točí život muže.

Takový muž se zabývá především *maléry*, které pro něj znamenají jak riziko potrestání, tak i výzvu, protože na nich může ukázat svou *vychytralost* a *tvrdost*, což jsou v dané subkultuře nejžádanější atributy mladého muže. To koreluje s výraznou *potřebou osobní samostatnosti*, která je dalším znakem tohoto prostředí. Mladý muž raději odmítne nabízenou pomoc jen proto, aby si udržel své sebevědomí jako toho, „který na vše stačí sám.“ Zbývajícími dvěma charakteristikami subkultury extrémní chudoby je *vysoká míra víry v osud*, který ale rádi pokoušejí hráčstvím, a *orientace na vzrušení*, silné zážitky, které mladistvé vytrhují z jejich neutěšeného, šedivého a monotónního životního prostředí. Tyto

---

⁹¹ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 101.

zážitky (rvačky, pití alkoholu, experimentování s drogami, sexuální excesy) jsou na hraně i za hranicí delikventního chování.⁹²

Patologický vliv nezaměstnanosti a chudoby je pro naši společnost velmi důležitý i z toho důvodu, že lze očekávat, že jak nezaměstnaných, tak i chudých bude v ČR přibývat. Je to přirozený důsledek v současné době hegemonního systému globálního kapitalismu, který sebou nese jev sociology nazývaný „vnitřní přibližování třetímu světu.“ To znamená, že v rozvinutých společnostech severu postupně mizí střední třída a vedle bohatých vlastníků, elity národa, se většina společnosti pomalu posouvá na a pod hranici chudoby. Odbourávání sociálního státu a přechod společnosti k polarizovanému uspořádání je zřejmě nevyhnutelným vývojem v bezprostřední budoucnosti. S tímto vývojem prevence kriminality nic neudělá, spíše by to měla být záležitost politických stran a sociálních hnutí.

Destruktivně působí samozřejmě i vyrůstání v prostředí extrémní chudoby, která zasahuje děti skrze jejich rodiče. V rodinách žijících v relativní chudobě je větší výskyt psychických onemocnění i antisociálního a kriminálního jednání.⁹³ Rodiče trpící frustrací přenášejí tuto frustraci i na svoje děti, které přejímají jejich negativní postoje a vztah ke světu. Děti jsou nuceny vyrůstat v prostředí bohatém na stres, případně i agresivní násilné interakce. Harmonické prostředí, které by potřebovaly ke zdravému růstu a vývoji, dětem v těchto rodinách bývá odepřeno. Děti jsou pak samy málo motivované k úspěchu ve společnosti, školními výkony počínaje, profesní rolí konče. Nízké sebevědomí se spojuje s vysokou nekonformitou, která odmítá společenské normy přijmout za své vlastní. Pro děti vyrůstající v disharmonické prostředí je mnohem zásadnější vliv médií i vrstevnických skupin, ve kterých pak často dochází k páchání trestné činnosti. V delikvenci mohou být přímo či nepřímo podporováni svou rodinou, která z výnosu majetkové trestné činnosti zlepšuje svou finanční situaci. Podobnou situaci trpí děti v nižších vrstvách romské společnosti, o kterých bude řeč vzápětí.

Zvláštní je situace na druhé straně sociálního spektra. Stejně jako život v subkultuře extrémní chudoby se ukazuje jako škodlivý život v subkultuře extrémního bohatství. Stejně jako pro chudé, i pro bohaté vyrostla ghetta oddělená od společnosti, děti i dospělé stresuje život v obou těchto typech ghetta. Rodiny žijící v prostředí nadměrného bohatství mají specifické problémy s výchovou. Rodiče často tráví více času mimo domov v náročném zaměstnání, kterému věnují většinu pozornosti i energie. Na pozitivní rodičovské působení včetně dozoru tak nezbyvá čas ani síla. Děti tráví mnoho času v interakci s médii a v prostředí

---

⁹² Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 101-102.

⁹³ Koukolík, F., Drtikolová, J.: Zlo na každý den, str. 275.

vrstevnické party, od rodičů přejímají předsudky vysoké společnosti jako individualismus, nedostatek solidarity a empatie. A tak i v rodinách s velmi vysokým sociálním statutem mohou vyrůstat děti, které si mírou asociálních návyků nezadají se zanedbanými dětmi z chudinských ghett.

5.7.2 Sociokulturní hendikep

Sociokulturní hendikep je na rozdíl od hmotné chudoby obtížně definovatelný, ale chudoba je jejich společným znakem. Hmotnou nouzi nahrazuje a/nebo doplňuje také nouze podnětová, vztahová, informační či kulturní. Sociokulturní hendikep je soubor znaků či defektů, který vzniká nedostatečnou stimulací dětského potenciálu v prostředí, které by bylo možno charakterizovat jako „nuzné životní podmínky, ekonomické těžkosti, verbálně málo podnětné prostředí a nedostatek vhodných zařízení ke kulturním činnostem a k trávení volného času.“⁹⁴ Extrémní formou sociokulturního hendikepu jsou takzvané vlčí děti, vyrůstající v divočině bez lidské přítomnosti, naprosto adaptované na život v odlišných podmínkách a nepřipravené pro život v lidské společnosti.

Sociokulturní hendikep může vypadat velmi různě. Může postihnout i dítě bohatých rodičů vysokého vzdělání a sociálního postavení, kteří jsou ale citově chladní a se svými potomky dostatečně nekomunikují. Charakteristický je ovšem sociokulturní hendikep pro děti z nejnižších sociálních vrstev, méně vzdělaných rodičů, kteří častokrát sami nestačí na to, aby mohli svým dětem dostatečně podnětné prostředí vytvořit. Specifickou variantou sociokulturního hendikepu jsou postižení přistěhovalci nebo příslušníci etnických menšin. Stejně jako děti ze sociálně chudého prostředí nemají dostatečnou možnost k rozvoji svých řečových aktivit, což vede k zaostávání v dalších oblastech. Takto deprivované děti „neumějí své myšlenky a přání vyjádřit slovy, neumějí naslouchat a odpovídat druhým,“⁹⁵ nerozvíjí se schopnost spolupráce, solidarity a empatie. Děti nezapadnou do kolektivu a většinou mají těžké problémy při nástupu do školní výuky, což může vést odmítání školy a společnosti jako celku, hledání negativní popularity a dalším důsledkům školního selhávání, které již byly v této práci popsány a které mohou vést až k delikventnímu jednání, často násilného charakteru.

---

⁹⁴ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, str. 36.

⁹⁵ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, str. 35.

5.7.3 Etnická příslušnost

Vztahu kriminality k etnické příslušnosti pachatelů jsem se v této práci původně vůbec nechtěl věnovat. Měl jsem pro to hned několik důvodů. Předně se mi příčí jakýkoli rasismus, který se často maskuje do úvah o kriminalitě různých etnických menšin a jejich rozvratnému společenskému působení vůbec. Již samotný rámec tohoto problému je často postaven na pochybných základech. Většina lidí si při vyslovení spojení etnické příslušnosti a kriminality představí kradoucího Roma a i v odborných kriminalistických či psychologických textech se v této souvislosti mluví stereotypně o problémech romského etnika. Zahraniční mafie se přitom dopouštějí po všech stránkách závažnější trestné činnosti a třeba i poměrně „nevinné“ padělání značkového zboží vietnamskými obchodníky způsobuje nesrovnatelně větší finanční škody. Vedle obchodu s drogami i lidmi, vydírání a organizované trestné činnosti je drobná a středně vážná majetková trestná činnost, tradičně přisuzovaná Romům, poměrně málo závažným problémem, vedle masivních daňových úniků působí i minimální škody. Již výběrem tématu a tónu („my“ jako ti správní proti „oněm“ špatným) prozrazují autoři mnoha pojednání o vztahu etnické příslušnosti a kriminality skrytý a často i nevědomý rasismus.

Dalším důvodem bylo, že jsem považoval hledisko etnicity za poměrně nevýznamné, protože právě u Romů je vyšší míra kriminálního jednání vysvětlitelná bez použití odkazů na etnicitu. Má etnicita vůbec nějaký vliv na tendenci ke kriminálnímu jednání? Statistiky se zdají nás v tom utvrzovat. Na začátku devadesátých let tvořili Romové 16% pachatelů, zatímco tvořili jedno až dvě procenta celé populace. Romové tedy jednají kriminálně několiknásobně častěji než většinová společnost. Více než ostatní skupiny obyvatelstva se dopouštějí mravnostní kriminality, drobné a středně vážné majetkové kriminality a některé násilné kriminality (vloupání, přepadení, rvačky).⁹⁶ Na základě zkušeností a výzkumů dokonce vznikla charakteristika určujících vlivů romského delikventa.

Delikventně jednajícího mladistvého Roma charakterizuje: velká rodina s mnoha sourozenci, nízkým příjmem, často pod hranicí sociálního minima. Přehlcený byt, špatná hygiena a konflikty se sousedy. Zanedbaná kontrola dětí a častá recidivující kriminalita rodičů. Děti dosahují horší výsledky v inteligenčních testech (aniž by byly méně inteligentní), mají záporný vztah ke škole, problémy s chováním i prospěchem. Častá je příslušnost k problémové vrstevnické skupině. Vyšší míra agresivity a asociálních tendencí je provázená nižším sebevědomím a větší mírou neklidu a rozladěnosti. Trestná činnost je neplánovaná

---

⁹⁶ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 142.

s vysokým vlivem příležitosti, patrná je přitom potřeba vzrušené a uznání vrstevnické skupiny, častý je vliv alkoholu a drog.⁹⁷

Všechny tyto charakteristiky jsou ovšem charakteristické spíše pro určitou sociální subkulturu, než určité etnikum. Romové, respektive určitá sociální vrstva Romů, v naší společnosti připomínají hromosvod všech negativních vlivů, které celou společnost ohrožují. Velká část dětí trpí důsledky sociokulturního hendikepu, který jim ztěžuje školní úspěchy a vytvoření pozitivního vztahu ke škole. Ani rodiče dětí častokrát nemají vyšší vzdělání a role školy bývá obecně podceňovaná, často na základě reálných negativních zkušeností. Okolní společnost představuje ohrožení, proto děti vyrůstají v permanentním stresu a odmítání a nemohou si vytvořit pozitivní vztah ke světu. Oporu jim skýtá rodina, etnická skupina nebo vrstevnická parta, ve které obvykle tráví většinu času. Často se setkávají s násilím a mohou ho přijmout jako prostředek k prosazení se v kolektivu, dosahování osobního prospěchu, případně páchání kriminality. Vysoká je míra zneužívání alkoholu a v mladší generaci i drog, bohužel často pervitinu či toluenu, i tomu se děti dospívající v této subkultuře snadno učí. Společně s vysokou nezaměstnaností, která v některých komunitách dosahuje až 100% a obecně známou neochotou Romy zaměstnávat, nemají děti mnoho možností zdravého vývoje. Tím spíš, že od útlého věku budou většinovou společností do role kriminálních manipulovány a často tuto roli přijmou za vlastní. Nedivme se tedy, že někteří (!) Romové páchají trestnou činnost, byť i v míře vyšší než ostatní populace, divme se, že se vůbec někteří lidé z takto komplikované situace dostanou a najdou cestu ke kvalitnímu životu.

Kriminalitu delikventních Romů není třeba vysvětlovat nějakou etnickou zvláštností, zvrhlostí či hodnotovými rozdíly. Romové se z důvodu své etnické příslušnosti dostali v posledních generacích do extrémně komplikované situace, která v poslední době s příchodem tržního hospodářství kulminovala. Tuto situaci Romové nevytvořili, vznikla z vůle většinové společnosti. Mnozí Romové ovšem tuto situaci přijali za vlastní a nesnaží se o změnu. Ovšem za jejich současnými problémy nestojí nějaká etnická zvrácenost, ale obecně lidská tendence podléhat negativním vlivům a hledat cestu nejmenšího odporu. Pokud by byl jakýkoli mladý člověk vystaven tolika negativně působícím vlivům, s největší pravděpodobností by se ocitl za hranou zákona a společnosti, bez ohledu na barvu pleti.

Romské děti jsou svým způsobem dobře socializované i v asociálních vrstvách Romské společnosti a romský model rodiny by mohl být vzorem pro pevnou sociální a vztahovou síť. Není třeba hledat složitá řešení, modely a podobně, Romové mají velkou sílu

---

⁹⁷ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 143.

emancipovat se, kterou jim většinová společnost musí pomoci využít. V současné době je třeba přetnout negativní dědictví minulých generací a ochránit co možná nejlépe tu budoucí generaci mladých Romů, kteří by již mohli vyrůstat v mnohem lepších podmínkách, i s mnohem lepšími vyhlídkami.

5.7.4 Urbanizace

Charakteristickým rysem moderní společnosti je masivní přesun obyvatelstva z vesnic do měst a vytváření velkých aglomerací, ve kterých se na relativně malém prostoru žije velké množství lidí. Vznik měst ovšem kromě jiného také vytvořil prostor pro rozvoj mnoha sociálních problémů, mezi které patří mimo jiné kriminalita mládeže. Oproti městům je v menších vesnických komunitách mnohem silnější pocit sounáležitosti s komunitou, veřejné kontroly chování, úcty k tradicím a silnější je tradičně i role a postavení rodiny. Naproti tomu je městské prostředí chudé na prosociální podněty, má jen slabou veřejnou kontrolu a zájem o chování ostatních, naopak tíhne spíše k uzavřenosti, individualismu a anonymitě. Města nabízejí také mnohem více příležitostí k delikventnímu chování, takže i vesničtí pachatelé dojíždějí páchat svou kriminalitu do větších měst. Ve městech je také větší koncentrace dospívajících, což vede k vzniku množství vrstevnických skupin, které mohou nabývat delikventních rysů. Ze stejných důvodů také urbanizace zesiluje vliv různých subkultur, kterým mladí lidé podléhají mnohem více ve městech než na vesnici.⁹⁸

Platí obecně, ve všech regionech a kulturách, že na vesnici je méně kriminality včetně mladistvé delikvence než ve městech; a stejně tak je ve velkoměstech situace řádově horší než v menších městech. „Obecně lze tvrdit, že tr. činnost mládeže a nedospělců se vyskytuje především ve velkých městských aglomeracích.“⁹⁹ Pohled na statisticky vyjádřené územní rozložení obecné kriminality to potvrzuje, úroveň kriminality v Praze vysoce převyšuje všechny ostatní kraje. V roce 2006 bylo na území hlavního města spácháno 89 618 trestných činů (27% z celkového počtu, následuje Středočeský kraj s 37 188 tr.č.), v přepočtu na 10 tisíc obyvatel to bylo 758 trestných činů (následuje Ústecký kraj s 399 tr.č.). Zároveň je pro hlavní město také charakteristická nízká objasněnost trestné činnosti, která v roce 2006 činila 21,3% oproti republikovému průměru 39,7%.¹⁰⁰ Všechny tyto údaje mají dlouhodobý charakter a lze předpokládat, že platí pro obecnou kriminalitu stejně jako pro delikvenci dětí a mládeže.

⁹⁸ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 95.

⁹⁹ Chmelík, J.: Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži, str. 12.

¹⁰⁰ Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území ČR v roce 2006.

6. Prevence a sankce

Snad každá společnost celkem samozřejmě vnímá kriminalitu (a kriminalitu mládeže obzvlášť) jako vážný sociální problém, který se snaží řešit především prevencí (předcházení trestným činům) a sankcemi (trestáním spáchaných přestupků). Směšovat prevenci a sankce do jednoho celku se může zdát na první pohled nelogické, ale při bližším pohledu je zřejmé, že jsou to nejsou různé fenomény, ale jen různé stupně jediného procesu. Tímto procesem je nakládání společnosti s člověkem, cílené tak, aby nepáchal kriminální činnost. Kde je neúspěšná primární prevence obracející se na celou společnost, nastupuje sekundární prevence zaměřená na rizikové jedince a skupiny potenciálních pachatelů. Pokud selže i sekundární prevence, nastupují sankce, které již trestají provinilé pachatele. Ale i výchovné ústavy a věznice mají na chovance či vězně působit výchovně a resocializačně tak, aby nedocházelo k jejich další trestné činnosti. V této kapitole tedy mluvím o prevenci primární (zaměřenou na všechny potenciální pachatele), sekundární (zaměřenou na rizikové jedince a skupiny) a terciální (zabývající se již usvědčenými delikventy a jejich resocializací).

Na vyšší úrovni se prevence kriminality dělí na prevenci sociální a situační. Situační prevence se zabývá technickými prostředky, které by měly potenciálním pachatelům komplikovat kriminální jednání. Je záležitostí policie, zabezpečovacích systémů, případně státního trestního aparátu (který by měl snižovat atraktivitu kriminálního jednání). Situační prevence řeší problém kriminality zvenčí, proto nemá šanci zasáhnout jádro problému a řeší jen konkrétní symptomy namísto nemoci samotné. Platí, že "kde je vůle, tam je i cesta" (G.B. Shaw) a sebedokonalejší bezpečnostní opatření či masivní policejní intervence nemůže motivovaného jedince od kriminálního jednání nakonec odradit. Nicméně kvalitní situační prevence může potenciální pachatele odradit od náhodné kriminality (která tvoří podstatnou část kriminality dětí a mládeže) a kromě jiného také hraje důležitou roli při formování veřejného vědomí společenských norem.

Sociální prevence, která je pro tuto práci důležitá především, se naopak zajímá o společenské a individuální příčiny kriminality, jimž se snaží rozumět a ke kriminalitě přistupovat zevnitř. Nesnaží se odvracet pachatele od zamýšleného trestného činu ztěžováním jeho provedení, ale chce působit na jedince, skupiny i společnost tak, aby se ztrácela vědomá, ale zejména nevědomá motivace ke kriminalitě. Podle mého názoru má právě takto pojatá prevence smysl a šanci zásadně přispět k řešení problému delikvence.

6.1 Primární a sekundární prevence

Těmto formám prevence se budu věnovat poměrně krátce, a to z několika důvodů. Primární a sekundární prevence by měly na své cílové skupiny působit tak, aby nedocházelo k delikventnímu chování a jestliže se tato práce zabývá kriminalitou mládeže, zabývá se vlastně případy, ve kterých tato prevence selhala. Nadto jsou primární a sekundární prevence u nás stále ve fázi bouřlivého rozvoje, který je natolik široký, že není možné jej obsáhnout a stále natolik neustálený, aby jej bylo možné v krátkosti představit. Popis různých druhů, mechanismů a strategií preventivního působení by mohl být tématem samostatné práce, stejně tak i analýza jejich chyb a jejich kritika.

Hlavním prostředím primární prevence by měla být rodina a škola, ovšem vzhledem k výše uvedeným komplikacím, kterými v současnosti obě tyto instituce trpí, se na ně nelze příliš spoléhat. Preventivně působit mohou jak nevládní organizace, tak politika státu, a to zejména politika sociální, která ovlivňuje vzdělávací systém, zaměstnanost, stabilitu rodiny a fungování institucí věnujících se delikvenci mládeže a její prevenci. Sociální politika státu je ale v současném neoliberálním směřování společnosti znovu a znovu omezována pod heslem úspory financí, která se ovšem v dlouhodobém hledisku nemůže vyplatit. Je otázkou, jak dlouho bude trvat, než si politici a jejich voliči uvědomí, že mnohem lepší než fráze o tvrdém boji proti kriminalitě je mnohem výhodnější kvalitní prevence.

Dobrá prevence se nemůže omezovat pouze na eliminaci sociálně patologického jednání, měla by zároveň prosazovat sociálně příznivé chování. Taková prevence nemůže být pojata jen jako „odnaučování“ určitého nežádoucího chování, musí zasahovat i vztahy, vazby a hodnotovou orientaci dítěte, případně jeho okolí. V současné době to znamená limitovat společenský ideál dravého individualismu konzumní orientace a poskytovat alternativy k tomuto životnímu stylu.

Cílovou skupinou nejen primární, ale nakonec i sekundární prevence je v podstatě celá společnost. Sekundární prevence by měla zahrnovat například hyperaktivní děti, děti selhávající ve škole, děti s poruchami chování, děti zneužívané a týrané v rodinách, děti z velkých měst s vysokou úrovní kriminality, děti z rodin žijících pod úrovní životního minima, děti z neúplných rodin, děti s predelikventním chováním a populace všech rodičů v komunitě, případně všech občanů státu.¹⁰¹

Podle oblastí působení lze primární a sekundární prevenci rozdělit na několik skupin. V podstatě odpovídá jednotlivým hlavním kriminogenním faktorům zmíněným v této práci.

---

¹⁰¹ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 261-262.

Jsou to např. *předškolní programy* pro děti, které mají dítě motivovat a připravit pro vstup do školy (u nás například předškolní kursy češtiny); *programy pro rodiče* dětí, které mají podpořit jejich schopnost plnohodnotné výchovy (například pro rodiny s nízkými příjmy, neúplné rodiny a samoživitelky apod.), které mohou probíhat i formou rodinné terapie; *programy vázané na školu*, mající za cíl výchovným a vzdělávacím působením na žáky zvyšovat rozvoj jejich schopností, právního vědomí a morálky a tak působit proti případnému kriminálnímu jednání, součástí těchto programů je také snaha o zlepšení komunikace a spolupráce s rodinou; *vrstevnické programy*, organizované školou nebo spolky dětí a mládeže, mají posilovat schopnost nezletilých vycházet spolu nekonfliktně, hledat společná řešení problému a podobně zlepšovat jejich sociální schopnosti; programy podporující pracovní uplatnění, které mají eliminovat potenciálně kriminogenní působení nezaměstnanosti a v neposlední řadě *komunitní programy*, posilující vazby mezi jednotlivými členy místní komunity s cílem snížit anonymitu měst a velkoměst, která se podílí na růstu kriminality.¹⁰²

Je beze sporu, že primární a sekundární prevence jsou nesmírně důležité a jejich nedostatek velmi nešťastný. Lze ale očekávat, že s rozvojem občanského sektoru se budou rozvíjet i další alternativní formy prevence a postupem času se bude s přibývajícimi reflektovanými zkušenostmi zlepšovat i kvalita prevence již prováděné.

---

¹⁰² Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 259-284.

6.2 Terciální prevence - sankce

Terciální prevencí se budu zabývat podrobněji, protože je velmi důležitá jako důsledek spáchaného činu i jako prostředek radikálního nápravného působení ve smyslu úspěšné (re)socializace a předcházení pokračování trestné činnosti, recidivující delikvenci.

6.2.1. Intervence úřadu místní samosprávy

Tuto formu intervence vykonávají kurátoři pro mládež, zaměstnaní na sociálních odborech okresních nebo obvodních úřadech. Náplní jejich práce je péče o děti-pachatele, o mladistvé, u kterých bylo zahájeno trestní stíhání pro trestný čin či přestupek a také o nezletilé, kteří opakovaně jeví závažné poruchy chování.

Kurátor spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení, kterým podává diagnostickou zprávu o nezletilém delikventovi a také se účastní následujících soudních jednání. Může navrhnout ústavní a ochrannou výchovu, výchovu v náhradní rodině, případně nezletilého napomenout, ustanovit nad ním dohled a uložit mu omezení a/nebo také napomenout jeho rodiče či jiné dospělé, kteří by zanedbávali nebo ohrožovali výchovu nezletilého. Připravuje podklady pro řízení o výchovných opatřeních a pečuje o děti a mladistvé propuštěné z ústavní výchovy. Měl by také realizovat preventivní programy v oblasti svého působení.¹⁰³

Charakteristické, nejen pro činnost kurátorů, ale pro celý systém péče o rizikovou a delikventní mládež, je relativně nízký počet napomenutí (ročně asi 420), dohledů (250) a omezení (2-8).¹⁰⁴ Na místo nich kurátoři raději rovnou navrhnou radikální zásah do života nezletilého, umístění do ústavní výchovy. To ilustruje fenomén, který bohužel přežívá v trestní justici i péči o rizikovou mládež – preferovány jsou zaběhlé tvrdé represivní zásahy a vládne nechut' využívat moderní diferenciovanějších alternativy, přestože slibují mnohem nadějnější výsledky.

---

¹⁰³ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 155.

¹⁰⁴ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 156.

6.2.2. Ústavní a ochranná výchova

6.2.2.1 Ústavní výchova

Ústavní výchovu navrhuje okresní nebo obvodní úřad „dětem, o něž rodiče náležitě nepečují a žádná jiná alternativa výchovy dítěte se buď nejeví jako žádoucí, či není dostupná.“¹⁰⁵ Z průzkumu, který v roce 1997 publikovala J. Tesařová vyplývá, že spektrum důvodů, proč jsou nezletilí umístěováni do ochranné výchovy kromě protiprávního jednání zahrnuje zejména „začínající závislost na drogách, alkoholu, automatech, útky z domova, množství výchovných opatření uplatněných před návrhem ústavní výchovy, množství v dotazníku vypočítaných důvodů k návrhu na ústavní výchovu (...), zahálčivý způsob života, nerespektování rodičů, sexuální promiskuitu a členství v závadové partě.“¹⁰⁶ Okresní či obvodní úřad může také podat návrh na zrušení ústavní výchovy.

O uložení ústavní výchovy rozhoduje soud, který se může, ale nemusí při svém rozhodování řídit návrhy kurátorů. To znamená, že soud může začít řízení o uložení ústavní výchovy i bez návrhu kurátora a může nařídít i jinou formu výchovy než ústavní.

Výchovný ústav poskytuje dlouhodobou péči o nezletilé, která je zaměřena hlavně na jejich vzdělání, respektive přípravu na jejich budoucí povolání, které je děleno do tří stupňů (kurzy a praktická školení, odborné učiliště a střední odborné učiliště), podle schopností chovanců.

6.2.2.2 Ochranná výchova

Ochranná výchova je ukládána v občansko-právním řízení dětem ve věku 12-15 let, které byly usvědčeny ze spáchání skutku klasifikovatelného jako trestný čin a všem těmto dětem, které byly usvědčeny z takového skutku, který by u plně právně odpovědného pachatele umožňoval udělení výjimečného trestu. Ochrannou výchovu dítěte může navrhnout i orgán péče o děti a mládež. Mladistvým může být ochranná výchova uložena v trestním řízení. Ochranná výchova probíhá ve zvláštních zařízeních, které zajišťují jejich výchovu a přípravu na budoucí povolání.

Umístění do ochranné výchovy má mladistvého delikventa dočasně izolovat od společnosti, kterou svým antisociálním chováním poškozoval a zajistit jeho resocializaci. Dalším důležitým cílem ochranné výchovy je zabezpečení přípravy chovance na budoucí zaměstnání. Jak příprava na zaměstnání, tak resocializace by měly být tak důkladné, že by

---

¹⁰⁵ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 157.

¹⁰⁶ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 159.

chovanec měl být po svém propuštění schopen nedelikventního produktivního života v běžné společnosti.

6.2.2.3 Problematické působení výchovných ústavů

Veškerá ústavní výchova sebou přináší mnohá rizika, u nás je nadto spojena s přežívajícím dědictvím minulého režimu, kdy bylo proti chovancům užíváno brutálních výchovných metod a veškerý život v ústavu připomínal spíše vězení, než výchovu budoucích občanů. Jedním z hlavních problémů českých ústavů zůstává jejich nízká diferenciacce, takže „méně narušená“ mládež (například zanedbávané či zneužívané děti) je umisťovaná do stejných ústavů jako „více narušená“ (mladí delikventi), čímž dochází k šíření delikventního chování, tzv. „kriminální nákaze.“ Dalším negativem je absence individuálního přístupu k chovancům a neochota vůbec se zabývat těmi problematičtějšími. Naopak preferovaní jsou chovanci, kteří „nepřidělávají starosti.“ V ústavech běžně dochází k šikaně a další vzájemné kriminalitě chovanců, velmi časté jsou i útěky dětí z ústavů.

Zásadní je ovšem celková odtrženost ústavu od běžné společnosti, protože chovanec se působením ústavní výchovy nemůže adaptovat na běžnou společnost, do které bude propuštěn, ale přisvojuje si stereotypy chování užitečného v ústavu. Neschopnost orientace v neznámé společnosti pak může vést k delikventnímu jednání, přičemž se chovanci často cítí ve vězení lépe než ve svobodné společnosti. Tak může potom jejich institucionalizace napomáhat i další recidivě. Zpřetrhání vazeb na známé prostředí je definitivní, protože po jejich propuštění ústavy se svými bývalými chovanci nijak nekomunikují. Všechny tyto vážné nedostatky ústavní výchovy ve svých důsledcích narušují úspěšnou socializaci a komplikují i následnou resocializaci, čímž v podstatě podkopávají hlavní důvod své existence. Nevýhody uzavřené péče o nezletilé budou zevrubněji rozebrány níže.¹⁰⁷

---

¹⁰⁷ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 151-164.

6.2.2.4 Sociální byt a další alternativy ústavu

Jako alternativa velkých ústavů je už i u nás zaváděn tzv. sociální byt, miniaturní „ústav“ ve zcela běžném bytě, ve kterém jako rodina spolu žijí klienti a výchovní pracovníci. Během půlročního pobytu v takovémto bytě nemusí klienti dodržovat ve společnosti zbytečná pravidla nutná pro fungování velkých institucí a samostatně se pohybují v běžné společnosti. Klienti jsou vedeni k samostatnosti, mají na starosti údržbu bytu. Touto neformální prací a respektováním také spíše neformálních pravidel fungování bytu a celé společnosti, se naučí životu v našem světě mnohem snáze než za zdmi ústavů. Během jejich pobytu se mohou uvolnit a normalizovat napjaté rodinné vztahy (častým důvodem pro umístění do sociálního bytu jsou útky z domova) a návrat do domácího prostředí může být snazší.

Kromě sociálního bytu se vytvářejí i další nové služby pro mladistvé chovance výchovných ústavů. Je například zaváděn velmi potřebný *výstupní program*, připravující chovance na jejich propuštění v posledních měsících jeho pobytu v ústavu.

Různá občanská sdružení se v poslední době začínají angažovat ve vytváření takzvaných *domů na půl cesty*. Tyto domy nabízejí čerstvě propuštěným bydlení a pomoc s vyřizováním potřebných formalit, při hledání zaměstnání a samostatného bydlení a dalších potřebných sociálních situacích.¹⁰⁸

Obě tyto posledně zmiňované iniciativy mohou zmenšovat negativní působení kasárnické ústavní výchovy odtržené od běžné společnosti a pomoci propuštěným překlenout propast mezi oběma prostředími a bez větších konfliktů se adaptovat na život bez dozoru.

---

¹⁰⁸ Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, str. 179-181.

6.2.3 Trest odnětí svobody

Trest odnětí svobody je možné v trestním řízení uložit jen mladistvím od 15 let. Výkon trestu probíhá ve vězeních pro výkon trestu mladistvých v Opavě a ve Všehrdech (většinou v kategorii „s dozorem“) a ve vězení pro mladistvé do konce výkonu trestu delikvent zůstává i po překročení 18 roku věku.¹⁰⁹ Kromě těchto vězení jsou mladiství uvězněni také v různých vazebních věznicích, kde čekají na výrok soudu.

Počty vězněných obviněných stoupaly od počátku devadesátých let, kulminovaly v roce 1995 na úrovni 8 929 osob. Od té doby počet obviněných ve vazebních věznicích klesal přičemž v reakci na novelu trestního řádu v roce 2002 došlo k výraznému poklesu počtu vězněných obviněných. Od té doby množství obviněných dále mírně klesá nebo stagnuje. V letech 2005/06 bylo ke 31. 12. ve vyšetřovací vazbě 2 860, respektive 2 399 obviněných. Trochu jiná je situace u vězňů odsouzených umístěných ve věznicích pro výkon trestu. Počet odsouzených stoupal po celá devadesátá léta a kulminoval v roce 2000 na úrovni 16 862 osob. Po dvou letech poklesu počtu odsouzených (12 829 v roce 2002) došlo opět k nárůstu až na úroveň předchozího maxima. V letech 2005/06 bylo k 31.12. ve věznicích pro výkon trestu 16 077, resp. 16 179 vězňů. Celkový počet vězněných osob stále klesá, protože úbytek vězněných obviněných převyšuje nárůst počtu odsouzených vězňů.¹¹⁰

Situace mladistvých vězňů přibližně odpovídá těmto obecným trendům. U obviněných v posledních několika letech sledovat vytrvalý pokles. U odsouzených je znatelný pokles v letech 2001-02 následovaný nárůstem na předchozí úroveň. Počty vězněných obviněných a odsouzených mladistvých přehledně ilustrují následující tabulky.¹¹¹

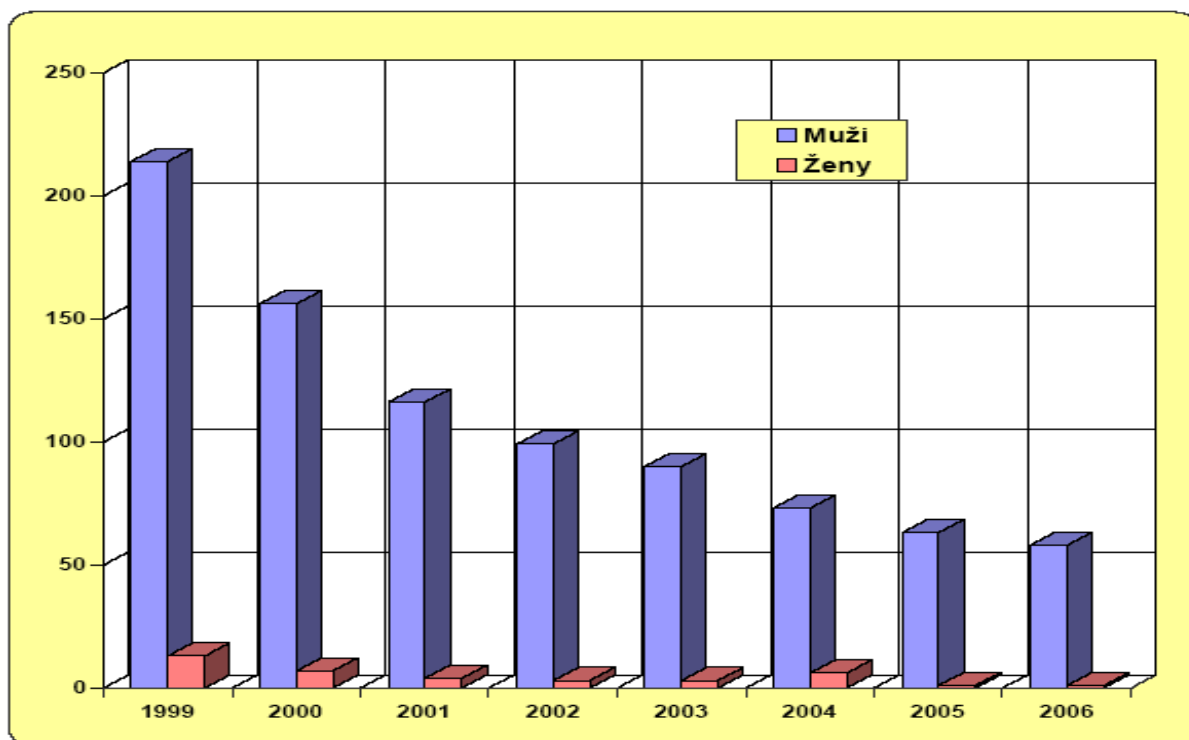
Mladiství ve vazebních věznicích

	Stav k 31.12.							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	214	156	116	99	90	73	63	58
Ženy	13	7	4	3	3	6	1	1
Celkem	227	163	120	102	93	79	64	59

¹⁰⁹ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str. 171.

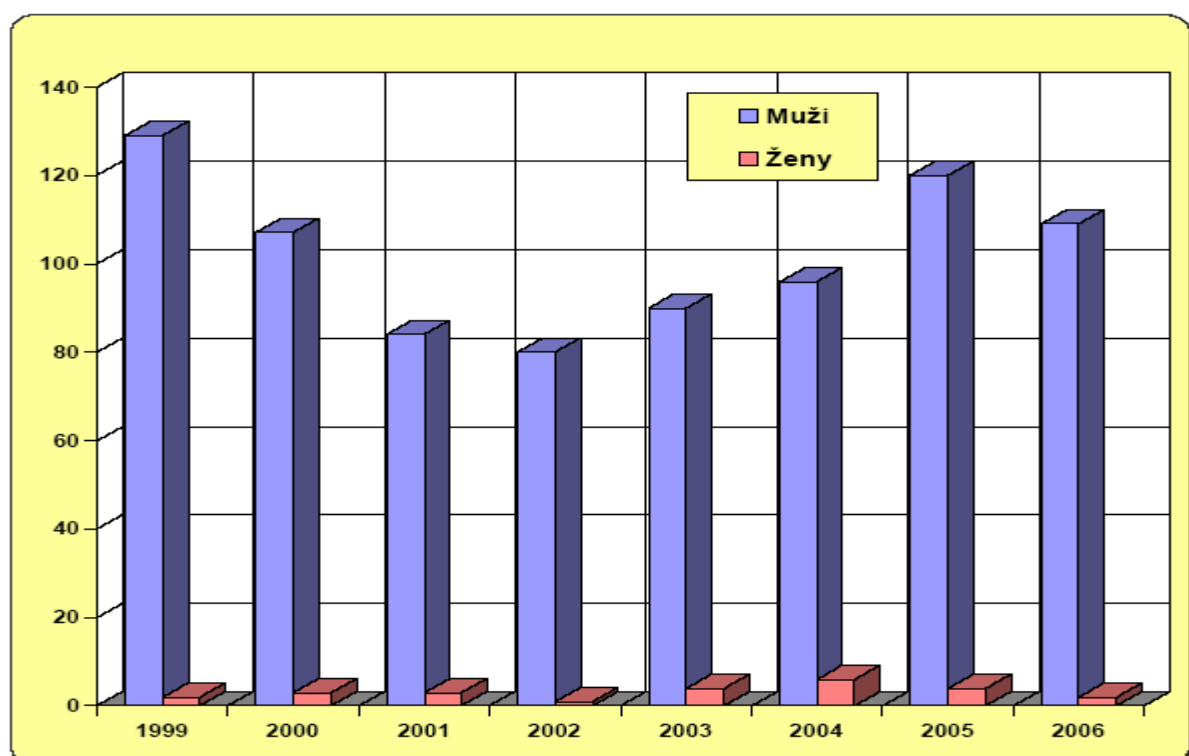
¹¹⁰ Ročenka vězeňské služby ČR 2006.

¹¹¹ Ročenka vězeňské služby ČR 2006.

Odsouzení mladistvých ve výkonu trestu

	Stav k 31.12.							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	129	107	84	80	90	96	120	109
Ženy	2	3	3	1	4	6	4	2
Celkem	131	110	87	81	94	102	124	111

Následující tabulka nabízí porovnání věkového složení vězňů mladistvých ve vazebních věznicích i ve výkonu trestu v roce 1999 a poté v roce 2006. Nabízejí jen okamžitý pohled na stav v českých vězeních v jeden den (údaje jsou udávány k 31.12.), bez ohledu na dynamiku plnění a vyprazdňování věznic a dlouhodobý vývoj početních stavů.

Věk obviněných	1999			2006		
	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem
Do 16 roků	23	1	24	10	0	10
Od 16 do 17 roků	79	4	83	13	0	13
Od 17 do 18 roků	112	8	120	35	1	36

Věk odsouzených	1999			2006		
	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem
Do 16 roků	3	0	3	1	0	0
Od 16 do 17 roků	14	0	14	6	0	6
Od 17 do 18 roků	39	1	40	26	0	26

Mladistvým by měl trest odnětí svobody ukládat jen ve výjimečných případech za závažnější trestnou činnost provázenou přitěžujícími okolnostmi. Vzhledem k prokazatelnému negativnímu vlivu vězení by měly soudy co nejvíce využívat možnosti uložení alternativních trestů vykonávaných na svobodě. Je potěšujícím faktem, že podíl nepodmíněných trestů ve klesá již od devadesátých let a pokles stále pokračuje. V roce 2005 bylo nepodmíněných trestů již 258, oproti 1 339 podmíněným trestům a 573 trestům obecně prospěšných prací. Od potrestání bylo upuštěno v 786 případech a v dalších 859 případech padly jiné tresty.¹¹²

¹¹² Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území ČR v roce 2005.

6.2.3.1 Negativní vlivy vězení

Přestože velká část veřejnosti stále pokládá vězení jako přirozený a adekvátní prostředek společnosti k potrestání delikventů, v kruzích odborníků a odborné veřejnosti se již několik desetiletí stále častěji mluví o negativních vlivech vězení a o nutnosti reformy vězeňského systému a hledání alternativ k trestu odnětí svobody. Co bude řečeno o negativním vlivu vězení platí i pro všechny podobné instituce, v našem kontextu zejména pro výchovné ústavy pro mládež.

Umístění do vězení je drastický zásah do lidského života, který může mít za následek i psychickou poruchu. Zvláště mladiství, kteří jsou obecně citlivější a vnímavější, nesou uvěznění a jeho důsledky velmi těžce. Z lidských bytostí se náhle stávají pouze čísla v evidenci a nesamostatní vykonavatelé rozkazů nadřízených dozorců a dominantních vězňů. Vězni mají problémy se sebehodnocením, sebevědomím a mladiství vězni prakticky nemají možnost vytvořit si svou pohlavní ani profesní roli.

Proklamovaným cílem vězení je jednak potrestání zločinu a izolace delikventů od společnosti, ale také a hlavně jejich resocializace, jejich příprava na propuštění a bezproblémový život v běžné společnosti. Zatímco první dva úkoly plní vězení bez problémů, v resocializaci vězňů selhává.

Mladistvý se příchodem do vězení ocitá v tzv. subkultuře vězňů, proti které stojí subkultura dozorců. Společnost ve vězení je přísně hierarchizovaná v čele s ředitelem věznice, po němž následují dozorcí a ostatní personál vězení, vychovatelé, dominantní vězni a na úplném dně stojí ostatní vězni. Uvězněný je nucen začlenit se do života takto strukturované společnosti a adaptovat se na její podmínky. To samo o sobě nijak nepřispívá k „převýchově“ vězně, protože v běžné společnosti jistě není žádoucím chováním šikana, nucená či placená homosexualita a další prvky rozšířené ve vězeňské subkultuře, stejně jako právo silnějšího není vhodnou normou společenské hierarchie. Drogy a jejich zneužívání jsou ve vězeních relativně běžné, jako dealeri mnohdy vězňům slouží zkorumpovaní dozorcí.

Role trestu odnětí svobody je ve společnosti obecně přeceňovaná. Vysoký podíl recidivistů dokazuje, že zkušenost předchozího trestu neodrazuje od následné kriminality, ale hrozba trestu zřejmě nepůsobí preventivně ani na prvopachatele. Preventivně může působit vysoké riziko odhalení a trest přicházející bezprostředně po trestném činu, ne výše či tvrdost trestu samotného.¹¹³ Současné fungování orgánů činných v objasňování a trestání kriminality preventivní působení trestu znemožňují.

---

¹¹³ Moulisová, M.: Motivace k páčání trestné činnosti ve světle racionální volby. Kriminálníka 3/2005.

Trest odnětí svobody nevyvolává v odsouzeném pocit viny ani kritickou sebereflexi. Pokud odsouzený přemýšlí o tom, jaká chyba ho přivedla do vězení, nemyslí tím spáchání trestného činu, ale nedbalost a neopatrnost při jeho spáchání, která umožnila jeho zatčení a odsouzení. A vzhledem k tomu, že ve vězení je vždy po ruce dost zkušenějších „veteránů“ mohou se mladí vězni mnohé „naučit“. Kriminální infekce je ve vězeních nevyhnutelná.

Vězeňská solidarita zaručuje, že na společnost za mřížemi se vespolek pohlíží jako cizí a nepřátelskou říši, na „jejich“ svět, společnost těch ostatních, která zbytečně tvrdě a nespravedlivě trestá bezvýznamné prohřešky, případně rovnou trestá de facto nevinné. Vězení pak v jejich úhlu pohledu v žádném případě není prostředek změny vlastního chování a myšlení, ale zbraň pomsty namířená společností proti vězňům. Nepřátelský postoj k celé společnosti se projevuje v nepřátelství vůči dozorcům, vychovatelům a dalším pracovníkům ve vězení, kteří vězňům slouží jako zástupci této společnosti.

Pro psychologické a socializační působení vězení se ujal pojem prizonizace. Prizonizace nepůsobí jen na dlouhodobě uvěznění, adaptace na sociálně patologické prostředí věznic probíhá velmi rychle, a to opět zvláště u mladistvých. Prizonizace má dva hlavní doplňující se aspekty: adaptaci na fungování ústavního zařízení a osvojování si vězeňské kultury. „Prizonizace spolu nese ztrátu vlastní iniciativy, preferování cesty nejmenšího odporu, adaptaci na umělé prostředí ústavu, která se u většiny vězňů stále zlepšuje, zatímco adaptabilita na civilní život mimo vězení klesá. Postupné přijímání hodnot příznačných pro vězeňskou subkulturu je onou pověstnou „školou kriminality.“ (...) Zločiny se ve vězeních nejen rozebírají a obdivují, jsou zde také plánovány a nezřídka i realizovány.“¹¹⁴

Mladiství se namísto socializace ve společnosti naučí s přehledem pohybovat ve vězení. Po propuštění vycházejí do jiného světa, jehož změnami jsou zaskočeni (zvláště při dlouhodobějších trestech), často se ocitají bez vztahového a existenčního zázemí, což samo o sobě zvyšuje tendence k recidivě. Nadto si bývalí vězni uchovávají stereotypy chování naučené ve vězení a nejsou schopni pohybovat se v mezilidských a materiálních vztazích ve svobodné společnosti.¹¹⁵

O tom, jaké vztahy ve vězeních panují bez ohledu na kvalitu jejich zaměstnanců či trestanců vypovídá jeden z nejnámější psychologický experiment v dějinách, tzv. Stanfordský pokus s vězením.

---

¹¹⁴ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, str.

¹¹⁵ Zimbardo, P.: Experimentální vězení na Standfordově univerzitě: Ohlédnutí po 25 letech.

6.2.3.2 Stanfordský pokus s vězením

Tento pokus proběhl v roce 1971 pod vedením profesora psychologie P. G. Zimbarda ze Stanfordské university. Ten se svými spolupracovníky na základě inzerátu a následných psychologických testů vybrali 24 psychologicky zdravých inteligentních mladých studentů. Mezitím bylo v přízemí psychologického ústavu zřízeno improvizované vězení a hodem mincí bylo rozhodnuto, která skupina dobrovolníků bude představovat vězně a která dozorce. Pokusu se nakonec zúčastnilo jen osmnáct dobrovolníků, po devíti vězňů a dozorců. Ti, kteří byli určeni za vězně, byli po několika dnech zatčeni ve svých domovech policií a od té doby se s nimi zacházelo jako s normálními vězni (byli odvěšeni, navlečeni do vězeňských uniforem s číslem, kterým byli oslovováni atd.). Druhá skupina dobrovolníků, která byla určena do rolí dozorců, dostala jednoduchou instrukci: „V rozumných mezích udržet kázeň a pořádek.“ Zároveň byli upozorněni na nebezpečí, které může od vězňů hrozit. Následně byli i oni vystrojeni podle své role, dostali khaki uniformy, obušek a tmavé brýle.

Zpočátku se dozorce chovali nejistě a vězni měli tendenci brát celý systém s rezervou. Ovšem již první den se začaly projevovat autoritářské tendence dozorců. Druhého dne proběhla ve vězení vzpoura, při níž se vězni zabarikádovali na celách (je zajímavé, že v rámci vzpoury si vězni sejmuli svá čísla, jakoby se snažili znovu dosáhnout své lidskosti). Vzpoura byla dozorce silou potlačena a vůdce vzpoury byl umístěn na samotku. Následně dozorce vytvořili privilegovanou celu pro tři vězně, kteří spali na posteli, směli se mýt a jedli lepší stravu, ostatním hladovým vězňům na očích. Po několika dnech proměnili složení privilegované cely, čímž definitivně odbourali solidaritu mezi vězni.

Dozorce pokus o vzpouru sjednotil, celý experiment se pro ně začal stávat realitou a stoupla míra jejich autoritářství i agrese.

Po 36 hodinách se u jednoho z vězňů začaly projevovat poruchy myšlení i emotivity, nekontrolovatelný pláč a zuřivost. Jeho hysterické záchvaty, při kterých spoluvězňům sděloval, že se z vězení nikdy nedostanou, zvýšil pocit dobrovolníků-vězňů, že jde o skutečné vězení a nejen pokus. Druhý den od zahájení pokusu byl vězeň číslo 8612 propuštěn.

Změna prožívání se projevovala i u všech ostatních. Vězni se chovali jako skuteční vězni, dozorce se cele vžili do rolí dozorců, dokonce i samotný vedoucí projektu Zimbardo si při rozhovorech s rodiči „vězňů“ uvědomil, že uvažuje a jedná více jako ředitel věznice, než jako psycholog.

Pokusu se zúčastnil i katolický kněz, který měl zvýšit realistické působení celého pokusu a promluvit s vězni. Většina vězňů se mu hlásila číslem, nikoli jménem. Se svým uvězněním se vězni vyrovnávali různě, čtyři z nich se emočně zhroutili u jednoho se projevila

vyrážka, psychology označená jako psychosomatické onemocnění. Zbytek vězňů se snažil ve všem spolupracovat s dozorci. Na konci pokusu byli vězni psychologicky zcela desintegrovaní jako jedinci i jako skupina.

Dozorci se podle svého chování dali rozdělit do tří skupin, jedni byli přísní, ale spravedliví, druzí se snažili vězňům pomáhat a nikdy je netrestali. Třetí skupina dozorců byla vůči vězňům vyloženě nepřátelská a velmi vynalézavá v jejich ponižování, byli oslněni svou vlastní mocí. Podle žádného z předem provedených testů nebylo možné odhadnout, který z dobrovolníků se zařadí to té které skupiny. Zajímavým faktem je, že mírnější dozorcí se nikdy nepostavili proti sadistickým příkazům svých drsnějších kolegů a neprotestovali proti jejich ponižujícímu jednání s vězni.

Ke konci pokusu se vzepřel nováček, který nahradil propuštěného vězně. Začal držet hladovku, kterou si chtěl vynutit propuštění. Byl na tři hodiny uzavřen na samotku (temná místnost, ve které mohl vězeň pouze stát), přestože maximální povolená doba trestu na samotce byla jedna hodina. Dozorci pak nabídli ostatním vězňům výměnu: revoltující vězeň bude propuštěn ze samotky, pokud se ostatní vzdají na jednu noc svých přikrývek. Vězni si místo solidarity se spoluvězněm raději nechali přikrývky a vězeň číslo 416 byl ze samotky propuštěn na celu až po intervenci psychologů.¹¹⁶

Experiment plánovaný na dva týdny musel být ukončen po šesti dnech, s tímto Zimbardovým odůvodněním: „Příliš mnoho z našich subjektů – pečlivě vybraných normálních mladíků – se začalo chovat patologicky, ať už jako bezmocní vězni, anebo sadističtí všemocní bachaři. Ačkoli na začátku experimentu nebyl mezi oběma náhodně sestavenými skupinami žádný zřetelný rozdíl, po necelém týdnu si vůbec nebyly podobné.“¹¹⁷

Ve zpětném hodnocení výsledků pokusu jeho autor říká: „Věznice jsou místa, která oslabují humanitu, ničí ušlechtilost lidské povahy, vykřesávají z mezilidských vztahů to nejhorší. Svým dopadem na sebepojetí, smysl pro spravedlnost a lidský soucit jsou stejně destruktivní pro vězně i jejich dozorce. Jsou to sociálně politické experimenty, které selhaly a dále rozšiřují míru zla.“¹¹⁸

Do té doby, dokud budeme posílat delikventy, jak mladistvé tak i dospělé, do vězení současného typu, nemůžeme očekávat, že do společnosti se budou vracet psychosociálně zdraví, resocializovaní jedinci. Zimbardův pokus jasně dokázal pravý opak. Do úvah o tom,

---

¹¹⁶ Zimbardo, P.: Experimentální vězení na Standfordově univerzitě: Ohlédnutí po 25 letech.

¹¹⁷ Zimbardo, P.: Experimentální vězení na Standfordově univerzitě: Ohlédnutí po 25 letech.

¹¹⁸ Zimbardo, P.: Experimentální vězení na Standfordově univerzitě: Ohlédnutí po 25 letech.

jak práce ve vězení působí na samotné vychovatele a dozorce se na základě tohoto pokusu raději ani nepouštím.

6.2.3.3 Reformy ve vězeňství

Na základě přesvědčivých důkazů o negativním působení vězení se odborníci v této oblasti začali poohlížet po alternativách k trestu odnětí svobody a o možných reformách stávajícího vězení, které by mohly zlepšit resocializační působení trestu. Ve věci mladistvých se tento trend projevil ve stále se zmenšujícím počtu nepodmíněných trestů odnětí svobody, namísto něhož je jim stále více ukládán podmíněný trest, nebo tresty alternativní, o kterých se zmíním později.

Co se týče u nás přijatých opatření, které by měly snížit míru negativního působení uvěznění a zvýšit jeho resocializační efekt, jejich množství a výsledky jsou zatím sice nezřetelné, ale povzbudivé. V některých oblastech se reforma prosadila s dobrými výsledky, v jiných případech se jejich realizace stále nedaří.

Do této druhé skupiny patří zajištění *práce* pro vězně, která je velmi důležitá pro jejich resocializaci. Propuštěný vězeň, který si za dobu svého trestu zvykl pracovat, se do společnosti začlení mnohem lépe než vězeň, který je zvyklý na nudný a stereotypní dny nečinně strávené na cele, zvyklý, že o jeho životní potřeby se, sice na pochybné úrovni, postará někdo jiný. Přestože vězeňská práce je po mnoha stránkách výhodná, většina zaměstnavatelů se zdráhá zadat práci vězňům. Tam kde jsou k tomu podmínky, jsou věznice nuceny samy vytvářet vězňům pracovní příležitosti.

Pro mladistvé je důležité *vzdělání* a je potěšitelným faktem, že v obou našich vazebních věznicích se trvale zvětšuje spektrum nabízených učebních oborů a rekvalifikačních kurzů.

Pro zvýšení resocializačního efektu vězení se uvažuje o možnostech, jak zvětšit *kontakt s vnější společností*. Věznice se otevřely kontaktům s církvemi a nestátními společnostmi, jejichž zástupci se zúčastňují vězeňského života. Civilní specialisté (sociální pracovníci, pedagogové, sociologové, psychologové, kněží) jsou však ve vězení vnímáni ambivalentně jak ze strany vězňů, tak ze strany dozorců. Vězni je často považují za „měkké“ a snaží se je využít, na druhou stranu se vězeň před ostatními nemůže projevit jako „měkota“ třeba kdyby se otevřel při skupinové terapii, nebo rozhovoru s duchovním. Naopak dozorcí, kteří často nemají na programy přístup jsou nervózní a cítí se ohroženi ve svých pozicích, mají tendence specialisty vnímat jako spojence vězňů a obviňují je například z podněcování

nepokojů. Kromě většího působení specialistů a jimi vedených programů se v poslední době také daří pořádat ve věznicích koncerty a další kulturní akce.

V opačném směru styku vězňů a běžné společnosti se uvažuje o možnosti *přerušení trestu*, které by měl iniciovat odborník znalý situace mladistvého uvnitř i vně vězení.

Ve věznicích se pokusně zavádějí *terapeutické komunity* zapojující odsouzené do plánování programu a odpovědnosti za dodržování pravidel. Je to výsledek snahy zmenšit propast mezi personálem věznice a vězňenými, ve které jsou ale veškeré iniciativy limitovány přísnými předpisy pro výkon trestu.

Za největší úspěch posledních let lze uvést, že ve vazebních věznicích byla pro vybrané skupiny obviněných zavedena *polovolná a volná vazba*, čímž byl umožněn pohyb uvězněných mimo cely po vězení. Po zavedení tohoto opatření se snížilo množství šikánování, rvaček, destrukce majetku a sebepoškozování.¹¹⁹

Přestože reformy prováděné ve vězeňství provázejí nejrůznější komplikace, vycházející jak z objektivních podmínek, tak z neochoty k novým přístupům k uvězněným, lze říct, že po roce 1990 se vězeňství začalo ubírat pozitivnějším směrem a lze doufat, že v tomto trendu bude nadále pokračovat.

---

¹¹⁹ Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, str. 182-189.

6.2.4 Tresty vykonávané ve společnosti

Kromě snahy o reformování a zlidštění pobytu ve vězení se v důsledku debat o škodlivosti vězení hledají také alternativy k trestu odnětí svobody. Pro společensky méně nebezpečné delikventy se hledají takové způsoby společenské sankce, které by lépe než vězení posloužily k jejich resocializaci a zabránily recidivě.

Nejrozšířenější a nejpoužívanější alternativou k trestu odnětí svobody je určitě *nepodmíněný trest*, jehož výchovné působení spočívá v tom, že odsouzený raději dává pozor na své chování, než aby při jakémkoli dalším porušení zákona riskoval další dopadení a souhrnný trest. Tento způsob trestání ovšem není alternativou v pravém slova smyslu, je to jen podmínění trestu a odložení trestu odnětí svobody, jeho mírná modifikace.

Terapeutická zařízení za určitých okolností mohou přijmout trestaného, kterému soud uloží ochrannou léčbu (psychiatrickou, sexuologickou, protialkoholní, protidrogovou). Soud k takovému rozhodnutí přistupuje, pokud dojde k závěru, že léčbou bude náprava pachatele a ochrana společnosti zajištěna lépe než trestem odnětí svobody. Tento způsob trestu je alternativní přestože je také spojen se zásadním omezením svobody odsouzeného. Rozdíl je v tom, že důraz je v prostředí ústavní léčby kladen na řešení určitého problému odsouzeného, ne jen na jeho izolaci ve vězení. Na rozdíl od prostého odnětí svobody ve vězení má ústavní léčba mnohem větší šanci na úspěch.

Pokuta se může v určitých případech stát alternativou k trestu odnětí svobody, případně může jít o souběžné potrestání. Pachatel určitých trestných činů může uhradit ekvivalent trestu odnětí svobody finanční částkou. U nás je možné uložit peněžní trest ve výši od dvou tisíc do 5 milionů korun, přičemž je zároveň stanovena délka trestu vězení v případě nezaplacení. Při stanovení výše pokuty soud přihlíží k majetkovým a osobním poměrům pachatele a může být určeno i splátkový kalendář. Tento způsob trestu jednak zdůrazňuje přímou odpovědnost pachatele za způsobenou škodu a také dává možnost trestat zejména méně závažné trestné činy aniž by pachatele negativně ovlivňovalo prostředí vězení.

Soud může namísto trestu odnětí svobody přistoupit k *odnětí nebo omezení některých práv*, například zákazu určité činnosti (řízení vozidel), propadnutí věci nebo majetku. Do této oblasti se ovšem počítá i nařízení ústavní výchovy, o jehož nevýhodách jsem již pojednal.

Mladistvému může být také nařízen *dohled ve specializovaných centrech*, kam má mladistvý delikvent povinnosti docházet. Pracovník vykonávající dohled by měl poskytnout pomoc, podporu a informace nejen delikventovi, ale i jeho rodině. Tento přístup je vhodný jednak proto, že trest spojuje s pomocí a jednak i proto, že pomoc řešení nenabízí jen pachatelům, ale i jejich bezprostřednímu okolí.

Probace (dohled) je dalším z nedávno zavedených alternativních trestů. Spočívá v tom, že pachatel je po určitou dobu povinen podřídit se dozoru probačního pracovníka. Dohled v sobě zahrnuje kontrolu dodržování soudem stanovených podmínek a zároveň i psychosociální pomoc. Probace se může využít i při parole, tj. podmíněném propuštění z výkonu trestu podmíněné podřízením se dohledu. U probace jde o podobný mechanismus působení na pachatele jako u dohledu specializovaných centrech. Pozitivní je možnost individuálního přístupu k pachateli a také možnost odborného působení i na okolí pachatele.

Úspěšně využívanou alternativou k trestu odnětí svobody jsou *obecně prospěšné práce*. Pachateli soud uloží povinnost odpracovat určitý počet hodin (u nás je rozmezí od 50 do 400 hodin) ve prospěch společnosti, například při údržbě veřejných komunikací a veřejných prostranstvích, případně v zdravotnických, vzdělávacích či sociálních zařízeních. Dozor nad výkonem uložené práce je pověřen speciálními pracovníky případně podnik, ve kterém je práce odváděna.¹²⁰

Přestože většina trestů vykonávaných ve společnosti, je u nás teprve zaváděna a setkává se s charakteristickou nechutí orgánů činných v trestním řízení přistupovat k novým alternativám, je již samotná vůle je zavádět krokem kupředu. Ve větší míře se u mladistvých pachatelů uplatňuje zejména obecně prospěšná práce a lze být v tomto směru optimistou. S tím, jak se budou alternativní tresty v soudní praxi zabydlovat, bude čím dál víc soudců ochotno posuzovat pachatele diferenciovaněji a alternativní tresty stále více ukládat. To dává také naději na lepší a úspěšnější resocializace trestaných pachatelů.

---

¹²⁰ Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, str. 182-189.

7. Závěr

Co napsat do závěru této práce? Nejlepší by byl nějaký jednoduchý návod na definitivní řešení problému mladistvé kriminality, na který bych mohl odkázat a vyjádřit přání, že se podle tohoto receptu zařídíme a všechno bude v pořádku. Ovšem kriminalita mládeže je tak mnohotvárný jev, že není možný ani jednoduchý popis, natož pak jednoduché řešení. Na druhou stranu je pravda, že při psaní této práce mi vyvstal jeden leitmotiv, vytyčující směr, kterým by se případné řešení problému kriminality mělo vydat.

Když jsem se probíral množstvím materiálů k této práci, narazil jsem na zmínku o velmi výmluvném pokusu. Mladí makakové byli rozděleni do skupin a někteří z nich byli po nějakou dobu vychováváni v izolaci od ostatních. Poté byli izolovaní jedinci znovu vráceni do své sociální skupiny a přes značné postižení se pomalu sžily s ostatními. Po další době bylo všem opičkám podáno menší množství metamfetaminu (droga odpovídající českému pervitinu), přičemž opičky s nenarušeným vývojem na dávku nijak nereagovaly. Makakové deprivovaní izolací naopak po podání drogy začaly agresivně napadat a zabíjet ostatní.

Myslím si, že je to sice kruté, ale výstižná paralela k lidské společnosti. Dokládá zcela jasný vliv prostředí, stejně jako roli dalšího negativního faktoru jako spouštěče. Makakové se rozhodně nerodí s vražednými sklony. V nepřírozených podmínkách ale nemohl proběhnout normální vývoj a makakové se naučili jednat asociálně. Když jim bylo opět umožněno pohybovat se v přirozeném sociálním prostředí, projevy jejich postižení začaly slábnout. Nicméně po podání drogy v množství tak malém, že zdravé jedince ani nepoznamenala, se z frustrovaných makaků stali vraždící šílenci.

Pokud člověk vyrůstá ve frustrujících podmínkách, rovněž nemůže jeho vývoj probíhat zcela normálně. Aby se nerealizoval asociální potenciál vyvolaný základní deprivací, je třeba postižené jedince co nejdříve a nejúplněji navrátit do přirozených podmínek. I u lidí jsou stejně jako u makaků pro zdravý vývoj nejdůležitější vztahy v sociální skupině, zejména v té nejužší.

Kolik dětí v současné době vyrůstá v přirozených podmínkách zdravé vztahové sítě? Kolik dětí naopak trpí deprivací svých základních potřeb? Děti na deprivaci reagují mimo jiné agresivitou, zlobením, „obtěžováním“ dospělých. Když dítě zlobí v rodině, bývá posláno do svého pokoje, dostane kromě výprasku zákaz chodit ven, stýkat se s kamarády, věnovat se oblíbeným koníčkům. Když zlobí ve škole, dostane se mu negativního hodnocení a odmítání ze strany učitele, který píše poznámky pro rodiče, případně dítě pošle za dveře. Když tedy dítě zlobí v důsledku vlastní frustrace, dostává se mu místo pomoci jen další izolace a odmítání. Roztáčí se spirála, pokračující izolací opravdu problémových dětí do ústavů a nakonec do

vězení. Ani vychovatelé, dozorcí či vězeňští psychologové a duchovní nemohou změnit celkově negativní působení současných výchovných institucí, které jsou na izolaci postaveny.

Jeden pokus s makaky dokázal zcela zřetelně to, o čem svědčí celá tato práce i kriminalita mládeže jako taková. Po všech stránkách normální jedinci se mohou vlivem působení různých kriminogenních faktorů stát delikventy nejhrubšího zrna. Tyto děti se nestávají delikventy z vlastní zkažené vůle nebo pod vlivem jakési iracionální zkaženosti. Když sledujeme jejich životní příběhy, častokrát zjistíme, že jejich asociální jednání je v podstatě pochopitelnou reakcí na jejich nepochopitelnou situaci. Pokud se o tyto děti dokážeme postarat, značnou část problému delikvence i celé kriminality jsme již vyřešili.

Jak ale působit na rodinu, aby svým fungováním garantovala zdravý vývoj dětí? Jak působit na školu, aby problémové jedince vychovávala a ne utvrzovala v jejich asociálních postojích? Jak změnit realitu ústavů a věznic, aby v nich probíhala prosociální rehabilitace ohrožených charakterů a ne jejich institucionální destrukce? Jak změnit mechanismy společenského nakládání s delikventy, aby byli zapojováni do společnosti, namísto pokračující amputace jejich sociálních schopností?

To jsou otázky, kterými končím svůj příspěvek k tématu kriminality mládeže. Odpovědět na ně teoreticky žádá mnoho dalších prací, výzkumů a jejich vyhodnocení. Praktická odpověď, která by mohla změnit stávající poměry bude ale ještě mnohem složitější a kdo ví, zda se jí vůbec někdy podaří nalézt.

8. Použitá literatura

- Daniel, B.: *Dějiny Romů*. Pedagogická fakulta UP, Olomouc 1994.
- Elliotová, M.: *Jak ochránit své dítě*. Z ang. orig. Keeping Safe, přeložil Jiří Bumbálek. Portál, Praha, 2000
- Fontana, D.: *Psychologie ve školní praxi*. Z ang. orig. Psychology for Teachers, Macmillan Press, Basingstoke, 1995, přel. Karel Barcal. Portál, Praha 2003.
- Hadj-Mousová, Z.: *Sociální psychologie*. Univerzita Karlova, Praha 2003.
- Hayesová, N.: *Základy sociální psychologie*. Z ang. orig. Principles of Social Psychology přel. Irena Štěpaníková. Portál, Praha 2003.
- Hrčka, M.: *Sociální deviace*. Sociologické nakladatelství, Praha 2001.
- Chmelík, J.: *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. Policie ČR, Praha 1998.
- Chmelík, J. a kol.: *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Portál, Praha 2003.
- Jakoubek, M.: *Romové - konec (ne)jednoho mýtu*. Socioklub, Praha 2004.
- Jandourek, J.: *Sociologický slovník*. Portál, Praha 2001.
- Koudelková, A.: *Psychologické otázky delikvence*. Victoria Publishing, Praha 1995.
- Koukolík, F.: *Pokus starý třicet let*. www.panax.cz
- Koukolík, F., Drtinová, J.: *Odlíšné dítě*. Vyšehrad, Praha 1994.
- Koukolík, F., Drtinová, J.: *Zlo na každý den, Život s deprivanty I*. Galén, Praha 2001.
- Koukolík, F., Drtinová, J.: *Základy stupidologie, Život s deprivanty II*. Galén, Praha 2002.
- Kolář, M.: *Bolest šikanování*. Portál, Praha 2001.
- Mareš, P.: *Nezaměstnanost jako sociální problém*. SLON, Praha 2002.
- Marešová, A.: *K problematice delikventní mládeže – hlubší pohled na statistické Údaje*.+ www.mvcr.cz
- Matoušek, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. SLON, Praha 1993.
- Matoušek, O., Koláčková, J., Kodymová, P (eds.): *Sociální práce v praxi*. Portál, Praha 2005.
- Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*. Portál, Praha 1998.
- Matějček, Z., Langmeier, J.: *Psychická deprivace v dětství*. Avicenum, Praha 1974.
- Matějček, Z.: *Co děti nejvíc potřebují: eseje z dětské psychologie*. Portál, Praha 1994.
- Matějček, Z., Dytrich, Z.: *Děti, rodina a stres*. Galén, Praha 1994.
- Matějček, Z.: *Po dobrém, nebo po zlém?* Portál, Praha 1993.
- Matějček, Z.: *Výbor z díla*. Karolinum, Praha 2005
- Matějček, Z., Vágnerová, M.: *Sociální aspekty dyslexie*. Univerzita Karlova, Praha 2006.
- Nakonečný, M.: *Sociální psychologie*. Svoboda, Praha 1970.
- Nakonečný, M.: *Encyklopedie obecné psychologie*. Academia, Praha 1997.

- Piřha, P.: *Učitelé, společnost a výchova*. Karolinum, Praha 1999.
- Pokorná, V.: *Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení*. Portál, Praha 1997.
- Řičan, P.: *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Portál, Praha 1998.
- Sak, P.: *Digitální média a životní styl*. www.insoma.cz
- Sak, P.: *Média a hodnoty v sociálním poli mládeže*. www.insoma.cz
- Sak, P.: *Mediální násilí - nahodilost či logický důsledek stavu společnosti*. www.insoma.cz
- Sborník z I. Národní konference k prevenci kriminality*, Ministerstvo vnitra ČR, Praha, 1994
- Souček, J.: *Sociální psychologie mládeže*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1967.
- Skoblík, J.: *Přehled křesťanské etiky*. Karolinum, Praha 1997.
- Vágnerová, M.: *Psychologie školního dítěte*. Universita Karlova, Praha 1995.
- Vágnerová, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha, Portál 1999.
- Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Portál, Praha 2000.
- Veselý, J.: *Satanismus*. Vodnář, Praha 2003.
- Vojtíšek, Z.: *Netradiční náboženství u nás*. Dingir, Praha 1998.
- Vojtíšek, Z.(ed.): *Satanismus*. Oliva, Praha 1997.
- Zimbardo, P.: *Experimentální vězení na Standfordově univerzitě: Ohlédnutí po 25 letech*. Propsy, 3/1997, str. 4-7.

Výroční zprávy, statistické výkazy

- Incidence, prevalence, zdravotní dopady a trendy léčených uživatelů drog*. Výroční zpráva ČR – 2006. www.drogy-info.cz
- Výroční zpráva Národní protidrogové centrály 2000-06*. www.mvcr.cz
- Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2005*. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. Praha 2006. www.mvcr.cz
- Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce 2003-2006*. www.drogy-info.cz
- Informace o problematice extremismu na území ČR v roce 2002-2006*. www.mvcr.cz
- Statistický výkaz policejního prezidia ČR v roce 2000-2006*. www.mvcr.cz

Časopisy

- Kriminalistika*. Čtvrtletník pro kriminalistickou teorii a praxi. www.mvcr.cz
- Zaostřeno na drogy*. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. www.drogy.info.cz

Internetové odkazy

Státní správa, prevence a další

www.mvcr.cz – Ministerstvo vnitra

www.justice.cz – Ministerstvo spravedlnosti

www.vscr.cz – Vězeňská služba ČR

www.kriminologie.cz – Institut pro kriminologii a sociální prevenci

www.insoma.cz – Sociologický a mediální výzkum

www.sekty.cz – Sekty a netradiční náboženské směry

www.romea.cz – Romové a jejich situace v současné společnosti

Drogy

www.nature.com

www.drogy.web3.cz

www.drogy-info.cz

www.adiktologie.cz

www.doktorka.cz

Extremismus

www.odpor.cz

www.nacionaliste.org

www.whitenations.org

www.cz.altermedia.info

www.vlasteneckafronta.cz

www.freier-widerstand.net

www.msn88wi.com

www.whiterevolution.com

www.ksm.cz

www.socsol.cz

www.sop.lrki.webpark.cz

www.antifa.cz

www.anarchismus.org

www.csaf.cz

www.a-kontra.cz

www.indymedia.org

9. Shrnutí

V práci nazvané „Delikvence v sociálním kontextu“ jsem se pokusil shrnout nejzásadnější sociální faktory, které provázejí kriminalitu dětí a mládeže.

První dvě kapitoly jsou úvodem do tématu této práce. V Úvodu zmiňuji své osobní důvody, které mě vedly k volbě tohoto tématu. Základní pojmy této práce jsou vyloženy v druhé kapitole, Vymezení pojmů.

Ve třetí kapitole se věnuji rozboru aktuálního stavu kriminality mládeže a hlavních trendů ovlivňujících delikvenci po roce 1989. Podrobný rozbor doplňují grafy a statistiky aktuálního stavu jednotlivých druhů kriminality.

Čtvrtá kapitola v krátkosti přibližuje proces výchovy a zrání dětí do společnosti, socializaci. Socializace má zásadní význam pro přijímání sociálních norem a hodnot a proměna dítěte v delikventa začíná právě v momentu, kdy socializace selhává.

Pátá kapitola je centrální částí celé práce a tvoří ji zevrubný rozbor jednotlivých kriminogenních faktorů. Jsou to poruchy chování, rodinné a školní prostředí, následují média, vrstevnická skupina včetně extremistických hnutí a náboženských sekt, alkohol, drogy a závislost a v závěru kapitoly také sociokulturní vlivy včetně chudoby, etnické příslušnosti nebo urbanizace.

V šesté kapitole se věnuji způsobům prevence a sankcí, včetně hodnocení jejich pozitivního, ale často i zásadním způsobem negativního působení.

Sedmou kapitolou je Závěr, osobní úvaha nad kriminalitou jako přirozenou reakcí na nepřirozenou situaci současné společnosti. Závěrečnou otázkou tak zůstává, zda můžeme ovlivnit kriminalitu, pokud nezměníme základní společenské podmínky.

10. English Summary

The work *Delinquency in Social Context* focuses on the most important social factors affecting the criminal behavior of children and youth.

First two chapters are both introductions to the work and its topic. Introduction reveals my personal motivation for choosing this particular theme. Basic terms are introduced in the second chapter *Definition of Terms*.

In the third chapter – *The Structure of Juvenile Criminality* – there is an analysis of topical situation of delinquency and main trends affecting it after the year 1989. The study is enriched with graphs and statistics of current situation in particular areas of delinquency.

Fourth chapter - *Socialisation* - shortly describes the process of socialisation, growing and maturing of children into the society. This process is crucial for accepting social rules and values. Transformation of a child into a young criminal starts at the same moment as socialisation fails. .

Fifth chapter is a core of this work. It is a close description of factors affecting children towards delinquency. There are behavioral disorders as ADHD and others, such as family and school, the influence of massmedia and informal groups. Others are drugs, alcohol and addiction and finally sociocultural influences including poverty and unemployment, ethnicity and urbanisation.

Prevention and sanctions are mentioned in the sixth chapter, including classification of their positive but also often negative functioning.

Last chapter is my final meditation about delinquency as natural reaction to unnatural conditions of current society. Final question is that whether we are able to affect delinquency without changing basic social conditions.